

Z.X. Inoyatova

BOSHLANG'ICH VA UZLUKSIZ TA'LIM PEDAGOGIKASI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI

**NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI**

Inoyatova Zulfiya Xamdamovna

BOSHLANG'ICH VA UZLUKSIZ TA'LIM PEDAGOGIKASI

**(Pedagogika oliy ta'lim muassasalarining
bakalavriyat ta'lim yo'nalishi talabalari uchun o'quv qo'llanma)**

TOSHKENT-2022

Inoyatova Z. X.

Boshlang'ich va uzluksiz ta'lim pedagogikasi (Pedagogika oliy ta'lim muassasalarining bakalavriyat ta'lim yo'nalishi talabalari uchun o'quv qo'llanma). – T.: 2022

Mazkur o'quv qo'llanma pedagogika oliy ta'lim muassasalarida tahsil oluvchi bakalavrlarga mo'ljallangan bo'lib, amaldagi Namunaviy dastur (2021) asosida yaratilgan. Unda O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirishning konseptual asoslari, ta'lim nazariyasi (didaktika), tarbiya nazariyasi, ta'lim menejmenti, ta'lim muassasasini boshqarishning umumiy asoslari hamda pedagogik mahoratga oid mavzular o'z ifodasini topgan.

“Boshlang'ich va uzluksiz ta'lim pedagogikasi” o'quv kursida taqdim qilinayotgan o'quv materiallari oliy ta'lim tizimida bakalavrlarga qo'yilayotgan hamda ular tomonidan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarga ega bo'lishi uchun ko'zda tutilgan davlat talablari asosida yoritilgan.

Mazkur o'quv qo'llanma Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti o'quv-uslubiy kengashining 2022-yil ____ -sonli qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

Mas'ul muharrir:

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) **Sh.U.Sariyev**

Taqrizchilar:

Jizzax davlat pedagogika institute “Pedagogika nazariyasi ta'limi” kafedrasini mudiri, PhD, dotsent **F.A.Rahmatova**

Nizomiy nomidagi TDPU “Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi ” kafedrasini prof.v.b., PhD **M.U.Dexkanova**

© **Inoyatova Z.X., 2022**

© _____ **nashriyoti, 2022**

ISBN 978-602-181-111-1

KIRISH

Jahonda va mamlakatimizda ta'lim barqaror taraqqiyotni ta'minlaydigan asosiy kuch sifatida e'tirof etilib, kompetensiyaviy yondashuvlar asosida ta'lim jarayonini innovatsion tashkil etish, pedagogik diagnostika metodlaridan optimal foydalanish strategiyalari samaradorligini oshirish va usullarini takomillashtirish orqali tahsil oluvchilar uchun ularning hayoti davomida sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratish alohida dolzarblik kasb etmoqda. Bu esa har tomonlama yetuk, komil insonni shakllantirish masalasining ko'p qirrali va murakkabligi pedagogikaning hozirgi zamon ta'lim nazariyasi va amaliyoti uchun muhimligini ko'rsatib beradi. Bu vazifalarni o'qituvchi mahorati, uning yetukligi, chuqur kasbiy bilimi, ko'nikma va malakasi, maxsus bilimi orqali amalga oshirish zarurati yuzaga kelmoqda.

Yurtboshimiz tomonidan ta'kidlangan uzluksiz ta'lim tizimida yuksak malakali, ijodkorlik va tashabbuskorlik qobiliyatiga ega, kasbiy va hayotiy muammolarni mustaqil hal qila oladigan, yangi texnika va texnologiyalarga tez moslashishga layoqatli kadrlarni tayyorlashda pedagogika sohasidagi bilimlardan foydalanish strategiyalarini takomillashtirish taqozo etilmoqda. Bu borada 2022-yil 28-yanvardagi "Yangi O'zbekistonning 2022-2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli farmonida ta'lim sifatini oshirish bo'yicha belgilangan vazifalar, qonunchilik hujjatlariga tegishli o'zgartirishlar kiritishni nazarda tutuvchi loyihalarni kiritish, o'rta ta'lim tizimini zamon talablariga moslashtirish, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida darsliklarni yangilash dasturini amalga oshirish, maktab o'quvchilarini kasb-hunarga o'qitish bo'yicha davlat buyurtmasi asosida umumta'lim maktablari kasb o'rganish istagidagi bitiruvchilarini davlat tomonidan kamida bir kasbni egallashga ko'maklashuvchi tizim joriy etish, yangi o'quv o'rinlarini yaratish va maktab o'quvchilarini kasb-hunarga o'qitish bo'yicha choralarni ko'rib chiqish, umumta'lim maktablarini "Ishga marhamat" monomarkazlariga biriktirish hamda maktablarni o'quv markazlari bilan o'zaro bog'lovchi elektron platformani yaratish kabi bir qancha masalalarni amalga oshirish belgilandi.

Ijtimoiy hayot sohalarida sodir bo'layotgan voqea-hodisalarni to'g'ri talqin qilishda, murakkab pedagogik jarayonlarning yechimini topishda fan o'rnatgan qonun-qoidalar, tamoyillar zarur bo'ladi. Mana shunday jarayonlarni, yangiliklarni tahlil qilishda, ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan ma'naviy-madaniy, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, bilim va ko'nikmalarni yosh avlodga taqdim etishda, yangicha mantiqiy fikrlash malakasini shakllantirishda pedagogikaning ahamiyati salmoqlidir.

Ma'lumki, har bir mustaqil fan o'zining predmeti va metodologik asoslariga ega. Respublikamizda zamonaviy fan olamida, ijtimoiy hayot sohalarida universal

texnologiyalar bilan bog'liq jarayonlar sodir bo'layotganligi, fan va texnika yutuqlaridan unumli foydalanish orqali innovatsiyalarga keng yo'l ochilganligi mamlakatimizning jahon maydonida salobatli nufuzga ega bo'lib borayotganidan dalolat beradi.

Ijtimoiy voqelikda ta'lim va tarbiya masalalarini tahlil qilish, ichki qonuniyatlarini o'rganish, pedagogik jarayonni boshqarish, nazorat qilish, natijasini aniqlash va unga yangiliklarni kiritishda zamonaviy fan yutuqlaridan foydalanish lozim. Shu bois pedagogikaning predmeti va metodologiyasini chuqur o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan olganda, muallif tomonidan yaratilgan mazkur o'quv qo'llanma 5210200, 5130200, 5111600, 5111700, 60110500 - ta'lim yo'nalishlarida tahsil oluvchi pedagogika oliy ta'lim muassasalari bakalavrlari uchun mo'ljallangan bo'lib, unda amaldagi Namunaviy dastur asosida ishlab chiqilgan o'quv rejasiga monand mavzular ketma-ketlikda berilgan. Har bir mavzudan so'ng talaba bilishi va egallashi lozim bo'lgan davlat talablariga tayangan holatda topshiriqlar keltirilgan.

Mazkur o'quv qo'llanmada pedagogik ta'lim yo'nalishida tahsil oluvchi bakalavrlar egallashlari lozim bo'lgan ta'lim sohasida davlat siyosatining asosiy tamoyillari, pedagogikaning ilmiy-nazariy asoslari, pedagogik fikrlarning rivojlanish taraqqiyoti, o'quv jarayonini tashkil etishning shakl va metodlariga qo'yilayotgan zamonaviy talablar, ta'lim subyektlarining shaxs sifatida rivojlanish omillari, yosh davrlarining o'ziga xosliklari, yaxlit ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va amalga oshirish, tarbiya jarayonining qonuniyatlari va tamoyillariga oid ma'lumotlar berilgan. Har bir mavzu matnlaridan so'ng takrorlash va munozara o'tkazish uchun savollar, topshiriqlar taqdim etilgan. Bu alfozda tuzilgan matnlar o'quv mashg'uloti davomida talabalar egallagan bilimlarini reproduksiyalashga zamin yaratadi, kelgusida egallashlari lozim bo'lgan faoliyatida zarur manba bo'lib hisoblanadi, zamonaviy pedagogikadagi dolzarb masalalar ustida mustaqil, erkin fikrlashga, mulohaza yuritishga zamin yaratadi, talabalarning kelgusidagi kasbiy, shaxsiy, umummadaniy kompetensiyasini oshiradi.

Muallif o'quv qo'llanma tuzilishi, mazmuni, muammolarning bayon qilinishi tartibi va uslubi bo'yicha bildirilgan har qanday taklif-mulohazalarni minnatdorchilik bilan qabul qiladi va keyingi o'quv qo'llanma, darsliklar tayyorlashda inobatga oladi.

Ushbu o'quv qo'llanmada keltirilgan ta'lim va tarbiyaning ijtimoiy tabiati, uning tarkibi, mazmuni va mohiyati, pedagogika kategoriyalarining rivojlanish tendensiyalari, fan metodologiyasi hamda ilmiy pedagogik tadqiqot metodlari, oliy ta'lim tizimida tahsil oluvchi magistrantlar, yosh tadqiqotchilar uchun ham qiziqarli manba bo'lib hisoblanadi. Amaliyotda faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilar esa undan o'z bilim va malakalarini oshirishda, ilmiy va mustaqil ishlarni tashkil qilishda foydalanishlari mumkin.

1-MODUL. PEDAGOGIKA FANINING NAZARIY ASOSLARI

1.1. Mavzu. Pedagogika fani, uning predmeti, metodologiyasi, ilmiy-tadqiqot metodlari

Mavzu rejasi:

1. Pedagogika fanining maqsadi va vazifalari.
2. Pedagogikaning asosiy kategoriyalari va boshqa fanlar bilan bog'liqligi.
3. Ilmiy-pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi va tadqiqot metodlari.
4. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun (2020-yil 23-sentabr) va uning mohiyati.

Tayanch so'z va iboralar :

Pedagogika, didaktika, tarbiya nazariyasi, kategoriya, ta'lim, bilim, ko'nikma, malaka, ma'lumot, rivojlanish, o'qituvchi, o'quvchi shaxsiga qo'yilayotgan talablar, ilmiy tadqiqot metodlari, so'rovnoma, eksperiment, statistik ma'lumotlar.

Pedagogika fanining predmeti. *Pedagogika* (yunoncha "paidagogike" bo'lib, "paidagogos" - "bola" va "yetaklayman") ijtimoiy tarbiyaning umumiy qonuniyatlari, muayyan jamiyatda yagona ijtimoiy maqsadga muvofiq yosh avlodni tarbiyalash hamda unga ta'lim berishning mohiyati va muammolarini o'rganadigan fandır. Pedagogika ijtimoiy fanlar tizimiga kiruvchi fan sanalib, yosh avlod hamda kattalarni milliy istiqbol g'oyalari asosida tarbiyalash, unga ta'lim berish muammolarini o'rganadi. Pedagogika fani shaxsni rivojlantirishning ikki muhim jihati – uni o'qitish va tarbiyalashga asosiy e'tiborni qaratganligi bois *didaktika* (ta'lim nazariyasi) va *tarbiya nazariyasi* fanning muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi.

Pedagogika fanining nazariy asoslari inson kamolotiga qaratilgan, xalq yaratgan boy tajriba, ilmiy tadqiqotga doir nazariy va metodik manbalarga O'rta Osiyo va jahon ma'rifatparvar, mutafakkir olimlarining asarlariga suyanan holda fidoiy insonni tarbiyalash, o'qitishning qonun-qoida va tamoyillarining umumiy qonuniyatlariga asoslanadi. Pedagogikaning milliy asosi ta'lim-tarbiya muammolarini har bir millatning milliy merosi bilan birga umumbashariy, umuminsoniy qadriyatlar bilan bo'lgan holda amalga oshirish, har bir millatning o'ziga xos meros va qadriyatlariga suyanan holda tarbiyashunoslik masalalarini milliy asosda yosh avlodga yetkazish mazmuni, shakli, usul, metod va tamoyillarini milliy lashtirishdir.

Pedagogika fanidan berilgan bilim va malakalar maktab hayoti bilan bog'langan holda nazariy bilimni amaliyotda qo'llab o'z oldiga qo'yilgan maqsadga erishishdir.

Pedagogika fanining maqsadi tarbiyachi – o'qituvchilarning ongli faoliyatida o'z oldiga aniq maqsad qo'yib, uning o'z ustida ishlashi, intilishi, izlanishi, tanlagan

vosita va usullarining qo'llanishi natijasini ko'ra bilish kabi tarbiyachilik san'atini o'rgatishga qaratiladi.

Pedagogika fanining vazifalari. Pedagogika fani shaxsni shakllantirishdek ijtimoiy buyurtmani bajarish asosida jamiyat taraqqiyotini ta'minlashga alohida hissa qo'shadi. Pedagogika fani maqsadi va vazifalarining belgilanishida ijtimoiy munosabatlar mazmuni, davlat va jamiyat qurilishi, uning hayotida etakchi o'rin tutuvchi g'oyalar mohiyati muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasida demokratik, insonparvar hamda huquqiy jamiyatni barpo etish sharoitida mazkur fan yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tarbiyalash tizimini ishlab chiqish, milliy istiqlol g'oyasi asosida ta'lim va tarbiya nazariyasini ijodiy rivojlantirish vazifasinihal etadi. Mazkur jarayonda quyidagi **vazifalarni** bajarishga e'tibor qaratiladi:

1. Ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tarbiyalashga yo'naltirilgan pedagogik jarayonning mohiyatini o'rganish.

2. Shaxsni har tomonlama kamol toptirish qonuniyatlarini aniqlash.

3. Ijtimoiy taraqqiyot darajasidan kelib chiqqan holda, rivojlangan xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimi tajribasini o'rganish asosida uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish.

4. Ta'lim muassasalari hamda, ularda faoliyat olib borayotgan pedagoglar faoliyati mazmunini asoslash.

5. Ilg'or pedagogik tajribalarni umumlashtirish va amaliyotga joriy etish.

6. Pedagoglarni pedagogika nazariyasiga oid bilimlar hamda ta'lim-tarbiya usullari bilan qurollantirish.

7. Ta'lim-tarbiya birligi hamda ijtimoiy tarbiya yo'nalishlari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni ta'minlashning pedagogik shart-sharoitlarini o'rganish.

8. O'qitish hamda tarbiyalash jarayonining samarali texnologiyalarini yaratish.

9. Oila tarbiyasini muvaffaqiyatli tashkil etish yuzasidan ota-onalar uchun ilmiy-metodik tavsiyalarni ishlab chiqish.

Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari. Bizga yaxshi ma'lumki, har bir fan o'zining tayanch tushunchalari, qonuniyatlari, tamoyillari, qoidalari tizimiga ega. Aynan mana shu holat uning fan sifatida e'tirof etilishini kafolatlaydi. Fanning mohiyatini ochib beruvchi eng muhim, asosiy tushuncha **kategoriya** deb ataladi. Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari shaxs kamolotini ta'minlash, ta'lim va tarbiya samaradorligiga erishishga haratilgan jarayonlarning umumiy mohiyatini yoritadi. Eng muhim kategoriyalar sirasiga quyidagilar kiradi: shaxs, tarbiya, ta'lim (o'qitish, o'qish), bilim, ko'nikma, malaka, ma'lumot, rivojlanish.

Shaxs – psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyat a'zosi.

Tarbiya - muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.

Ta'lim –o'quvchilarni nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini shakllantirishga yo'naltirilgan jarayon.

Bilim – shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui.

Ko'nikma – shaxsning muayyan faoliyatni tashkil eta olish qobiliyati.

Malaka –muayyan harakat yoki faoliyatni bajarishning avtomatlashtirilgan shakli.

Ma'lumot – ta'lim-tarbiya natijasida o'zlashtirilgan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarash majmui.

Rivojlanish – shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon.

Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqasi. Ijtimoiy tarbiya mohiyatini ilmiy jihatdan asoslash ma'lum pedagogik hodisaning muayyan vaziyatlarda namoyon bo'lish qonuniyatlarini bilishni taqozo etadi. Bizga ma'lumki, pedagogik hodisa murakkab tuzilmaga ega bo'lib, uning umumiy mohiyatini to'laqonli anglash uchun bir qator fanlarning imkoniyatlariga tayaniladi. Ana shu nuqtai nazardan pedagogika fani bilan quyidagi fanlar o'rtasida yaqin aloqadorlik mavjud:

1. **Falsafa** – shaxs rivojlanishi jarayonining dialektik xususiyatlari, muayyan pedagogik g'oya, qarash hamda ta'limotlarning falsafiy jihatlarini kabi masalalarni tahlil etishga imkon beradi.

2. **Iqtisod** – ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, o'quv binolarini qurish, ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va ularning moddiy-texnika va zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash kabi masalalarning iqtisodiy jihatlarini anglashga xizmat qiladi.

3. **Sotsiologiya** – ijtimoiy munosabatlar mazmuni, ularni tashkil etish shartlari xususida ma'lumotlarga ega bo'lish asosida ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining o'zaro munosabatlarini samarali tashkil etish uchun imkoniyat yaratadi.

4. **Etika** - shaxs ma'naviyatini shakllantirish, unda eng oliy insoniy sifatlar, axloqiy ong va ma'naviy-axloqiy madaniyatni tarbiyalashda muhim o'rin tutuvchi nazariy g'oyalarni pedagogik jarayonga tatbiq etishda alohida o'rin tutadi.

5. **Estetika** – shaxs tomonidan go‘zallikning his etilishi, unga intilishi, shuningdek, unda estetik didni tarbiyalashda muhim yo‘nalishlarni aniqlashga xizmat qiladi.

6. **Fiziologiya**- o‘quv-tarbiya jarayonida bolalarning fiziologik, anatomik xususiyatlarini inobatga olinishi uchun boshlang‘ch asoslarni beradi.

7. **Gigiya** – o‘quvchilarning salomatligini muhofazalash, ularning jinsiy jihatdan to‘g‘ri shakllantirishda nazariy va amaliy g‘oyalari bilan yordam beradi.

8. **Psixologiya** – shaxsda ma‘naviy-axloqiy, ruhiy-intellektual, hissiy-irodaviy sifatlarini tarkib toptirish uchun zamin yaratadi.

9. **Tarix** – pedagogika fani taraqqiyoti, ta‘lim-tarbiya jarayonlarining dinamik, dialektik xususiyatlarini inobatga olish, shuningdek, xalq pedagogikasi g‘oyalari kelgusi avlodga uzatish uchun yo‘naltiriladi.

10. **Madaniyatshunoslik** – o‘quvchilarda insoniyat tomonidan yaratilgan moddiy va ma‘naviy madaniyat asoslari haqidagi tasavvurni shakllantirish, ularda madaniy xulq-atvor xislatlarini tarkib toptirish uchun xizmat qiladi.

11. **Tibbiy fanlar** – shaxsning fiziologik-anatomik jihatidan to‘g‘ri rivojlanishini ta‘minlash, uning organizmida namoyon bo‘layotgan ayrim nuqsonlarni bartaraf etishga amaliy yondashuv, shuningdek, nuqsonli bolalarni o‘qitish hamda tarbiyalash muammolarini o‘rganishda ko‘maklashadi.

Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari. Pedagogika fani rivoji muayyan pedagogik muammolarni tadqiq etish maqsadida olib borilgan tadqiqot ishlarining g‘oyasi, mazmuni hamda natijalari hisobiga ta‘minlanadi. Ijtimoiy va ishlab chiqarish jarayonining keskin rivojlanishi shaxsni har tomonlama kamol toptirish imkonini beruvchi omil hamda pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash, jamiyat va shaxs ma‘naviyatiga ziyor etkazuvchi holatlarni bartaraf etishni taqozo qiladi. Tarbiya jarayonlarining mohiyatini anglash ularni keng yoki tor doirada o‘rganish, mavjud ko‘rsatkichlar vositasida ularning sodir bo‘lish sabablarini o‘rganish, zarur chora-tadbirlarni belgilash ilmiy izlanishlarni tashkil etish zaruriyatini yuzaga keltiradi. Pedagogik izlanishlarning samarali kechishi bir qator ob‘ektiv va subyektiv omillarga bog‘liq. Mazkur jarayonda maqsadga muvofiq keluvchi, maqbul. Ayni vaqtda samarali bo‘lgan metodlarni tanlay olish ham muhimdir.

Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo‘nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berishga berish tamoyillari, obykti va sub‘ektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning chki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullaridir.

Pedagogik ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish murakkab, muayyan muddatni taqozo etuvchi, izchillik, uzluksizlik, tizimlilik hamda aniq maqsad kabi xususiyatlarga ega bo‘lgan jarayon bo‘lib, uning samarali bo‘lishi uchun bir qator shartlarga rioya etish zarur. Ular quyidagilardir:

- 1) muammoning dolzarbligi va mavzuning aniq belgilanganligi;
- 2) ilmiy farazlarning to'g'ri shakllantirilganligi;
- 3) vazifalarning tadqiqot maqsadi asosida to'g'ri belgilanganligi;
- 4) tadqiqot metodlar tizimiga nisbatan ob'ektiv yondashuv;
- 5) tajriba-sinov ishlari jarayoniga jalb etiluvchi respondentlarning yosh, psixologik va shaxsiy xususiyatlari, shuningdek, shaxs rivojlanishi qonuniyatlarining to'g'ri hisobga olinganligi;
- 6) tadqiqot natijalarini oldindan tashhislash va uning natijalarini aytib o'tish;
- 7) tadqiqot natijalarining kafolatlanganligi.

Zamonaviy sharoitda, pedagogik yo'nalishda, tadqiqotlarni olib borishda quyidagi metodlardan foydalanilmoqda:

1. Pedagogik kuzatish metodi.
2. Suhbat metodi.
3. Anketa metodi.
4. Intervyu metodi.
5. Ta'lim muassasasi hujjatlarini tahlil qilish metodi.
6. Test metodi.
7. Pedagogik tahlil metodi.
8. Bolalar ijodini o'rganish metodi.
9. Pedagogik tajriba metodi.
10. Matematik-statistik metod.

Pedagogik kuzatish metodi. Uni qo'llash jarayonida, ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiya ishlari jarayonini o'rganish asosida tadqiq etilayotgan muammo holat aniqlanadi, tajriba- avvali va yakunida qo'lga kiritilgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farq to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'linadi. Pedagogik kuzatish murakkab va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Kuzatish aniq maqsad asosida, uzluksiz, izchil va tizimli amalga oshirilsa, kutilgan natijani qo'lga kiritish mumkin. Olib borilayotgan pedagogik kuzatish ta'lim-tarbiya sifatini oshirish, o'quvchi shaxsini shakllantirishga xizmat qilsa, mazkur metodning ahamiyati yanada oshadi.

Pedagogik kuzatuvni tashkil etishda xatoga yo'l qo'ymaslik muhimdir. Buning uchun tadqiqotchidan quyidagilar talab etiladi:

- 1) kuzatuv jarayonida aniq maqsadga egalik;
- 2) kuzatishni tizimli ravishda yo'lga qo'yish;
- 3) kuzatishning har bir bosqichida muayyan vazifalarni hal etish;
- 4) har bir holatning mohiyatini sinchiklab o'rganish;
- 5) xulosa chi'arishga shoshilmaslik.

Suhbat metodi. Bu metod pedagogik kuzatish jarayonida ega bo'lingan ma'lumotlarni boyitish, mavjud holatga to'g'ri baho berish, muammoning echimini topishga imkon beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari

sub'ektlari imkoniyatlarini muammo echimiga jalb etishga yordam beradi. Suhbat maqsadga muvofiq holda individual, guruhli hamda ommaviy shaklda o'tkaziladi. Suhbat jarayonida respondentlarning imkoniyatlari to'la-to'kis namoyon bilishga erishish muhimdir. Uning samarali bo'lishi uchun quyidagilarga amal qilish maqsadga muvofiq:

- 1) maqsaddan kelib chiqqan holda suhbat uchun belgilanuvchi savollarning mazmuni aniqlash hamda savollar o'rtasidagi mantiqiylik va izchillikni ta'minlash;
- 2) suhbat joyi va vaqtini aniq belgilash;
- 3) suhbat ishtirokchilarining soni xususida ma'lum to'xtamga kelish;
- 4) suhbatdosh to'g'risida avvaldan muayyan ma'lumotlarga ega bo'lish;
- 5) suhbatdosh bilan samimiy munosabatda bo'lish;
- 6) suhbatdoshning o'z fikrlarini erkin va batafsil ayta olishi uchun sharoit yaratish;
- 7) savollarning aniq, qisqa va ravshan berilishiga erishish;
- 8) olingan ma'lumotlarni o'z vaqtida tahlil qilish.

Anketa metodi (fransuzcha – tekshirish). Ushbu metod yordamida pedagogik kuzatish va suhbat jarayonida to'plangan dalillar boyitiladi. Anketa metodi ham tizimlangan savollar asosida respondentlar bilan muloqotni tashkil etishga asoslanadi. Anketa savollariga javoblar, ko'p hollarda, yozma ravishda olinadi. O'rganilayotgan jarayon mohiyatidan kelib chiqqan holda anketa savollari quyidagicha bo'ladi:

- 1) ochiq turdagi savollar (respondentlarning erkin, batafsil javob berishlari uchun imkon beruvchi savollar);
- 2) yopiq turdagi savollar (respondentlar «ha», «yo'q», «qisman» yoki «ijobiy», «qoniharli», «salbiy» va hokazo tarzdgagi javob variantlarini tanlash orqali savollarga javob beradilar).

Anketa metodini qo'llashda ham bir qator shartlarga amal qilish zarur. Ular quyidagilardir:

- 1) anketa savollari tadqiq etilayotgan muammoning mohiyatini yoritishga xizmat qilishi lozim;
- 2) anketa savollari yirik hajmli va noaniq bo'lmasligi kerak;
- 3) anketa savollari o'quvchilarning dunyoqarashi, yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish asosida tuzilishi zarur;
- 4) anketa savollari respondentlar tomonidan to'la javoblar berilishini ta'minlovchi vaqtni kafolatlay olishi zarur;
- 5) anketa o'quvchilarning pedagogik va psixologik tavsifnomalarini tuzish manbayiga aylantirib yuborilmasligi zarur;
- 6) anketa javoblari muayyan mezonlar asosida puxta tahlil etilishi shart.

Intervyu metodi respondent tomonidan tadqiq etilayotgan muammoning u yoki bu jihatini yorituvchi hodisaga nisbatan munosabat bildirilishini ta'minlaydi. Intervyu

respondent e'tiboriga turkum savollarni havola etish asosida o'tkaziladi. Intervyu jarayonida olingan savollarga nisbatan tadqiqotchi tomonidan munosabat bildirilishi uning samarasini oshiradi.

Ta'lim muassasasi hujjatlarni tahlil qilish metodi. Pedagogik hodisa va dalillarni tekshirish maqsadida ta'lim muassasalari faoliyati mazmunini yorituvchi ma'lumotlarni tekshirish maqsadga muvofiqdir. Mazkur metod O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni talablarining ta'lim muassasalari amaliyotidagi bajarilish holatini o'rganish, bu boradagi faollik darajasi, erishilgan yutuq hamda yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlash, ilg'or tajribalarni ommalashtirish va ta'lim muassasasi pedagogik tajribasini oshirish maqsadida qo'llaniladi. Ta'lim muassasasi faoliyati mohiyatini yorituvchi hujjatlar quyidagilardan iborat: o'quv mashg'ulotlarining jadvali, o'quv dasturi, guruh (yoki sinf) jumallari, o'quvchilarning shaxsiy varaqalari, buyruqlar, pedagogik kengash yig'ilishi bayonnomalari yozilgan daftar, pedagogik kengash qarorlari, ta'lim muassasasi smetasi hamda pasporti, tarbiyaviy ishlar rejasi, o'quv-tarbiya ishlarini tashkil etish borasidagi hisobotlar, ta'lim muassasasi jihozlari (o'quv partalari, stol stullar, yumshoq mebellar va hokazolar) qayd etilgan daftar va hokazolar. Mazkur metod muayyan yo'nalishlarda o'quv-tarbiya ishlari samaradorligi darajasi, o'quvchilarda hosil bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar hajmi, ilg'or pedagogik tajribalar mazmunini o'rganishda muhim ahamiyatga ega.

Test metodi. Ushbu metod respondentlar tomonidan muayyan fan sohasi yoki faoliyat (shu jumladan, kasbiy faoliyat) bo'yicha o'zlashtirilgan nazariy bilim va amaliy ko'nikma, malakalar darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Test o'z mohiyatiga ko'ra quyidagi savollardan iborat:

1) ochiq turdagi savollar (respondentlarning erkin, bafsil javob berishlari uchun imkon beruvchi savollar);

2) yopiq turdagi savollar (respondentlar «ha», «yo'q», «qisman» yoki «ijobiy», «qoniharli», «salbiy» va hokazo tarzidagi javob variantlarini tanlash orqali savollarga javob beradilar).

3) to'g'ri javob variantlari qayd etilgan savollar (respondentlar o'z yondashuvlariga ko'ra to'g'ri deb topgan javob variantini belgilaydilar).

Test metodini qo'llashda aniqlanishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni turkum asosida berilishiga e'tibor berish maqsadga muvofiqdir. Ushbu metodning afzalligi respondentlar javoblarini aniq mezonlar bo'yicha tahlil etish imkoniyati mavjudligi hamda vaqtning tejallishi bilan tavsiflanadi. Biroq, metod ayrim kamchilikdan ham holi emas. Chunonchi, aksariyat holatlarda javoblar yozma ravishda olinadi, shuningdek, respondent taklif etilayotgan javob variantlardan birini tanlashi zarur. Shu bois respondent o'z fikrini batafsil ifoda etish imkoniyaga ega emas.

Pedagogik tahlil metodi. Tadqiqotni olib borish jarayonida ushbu metodni qo'llashdan ko'zlangan maqsad tanlangan muammoning falsafiy, psixologik hamda pedagogik yo'nalishlarda o'rganilganlik darajasini aniqlashdan iborat bo'lib, tadqiqotchi ilgari surayotgan g'oyaning nazariy jihatdan haqqoniyligini asoslashga xizmat qiladi.

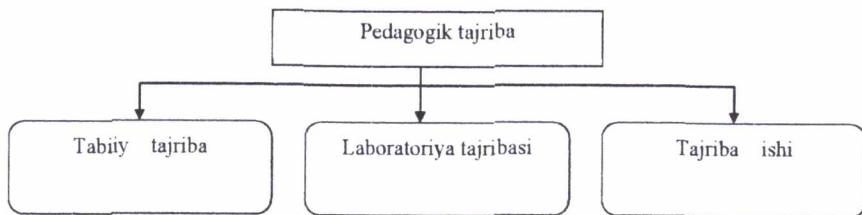
Bolalar ijodini o'rganish metodi. Mazkur metod o'quvchilarning muayyan yo'nalishlardagi layoqati, qobiliyati, shuningdek, ma'lum fan sohalari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Uni qo'llashda o'quvchilarning ijodiy ishlari – kundaliklari, insholari, yozma ishlari, referatlari, hisobotlari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Metodning afzalligi shundaki, u ma'lum o'quvchiga xos bo'lgan individual imkoniyatni ko'ra olish, baholash va uni rivojlantirish uchun zamin yaratadi.

Bolalar ijodini o'rganishning quyidagi **shakllari** mavjud:

- 1) fan olimpiadalari;
- 2) turli mavzulardagi tanlovlar;
- 3) maktab ko'rgazmalari;
- 4) festivallar;
- 5) musobaqalar.

Pedagogik tajriba (eksperiment) metodi ("eksperiment" – lotincha «sinab ko'rish», «tajriba qilib ko'rish»). Pedagogik tajriba metodidan muammo echimini topish imkoniyatlarini o'rganish, mavjud pedagogik sharoitlarning maqsadga erishishning kafolatlay olishi, ilgari surilayotgan tavsiyalarning amaliyotda o'z in'ikosiga ega bo'la olishi hamda samaradorligini aniqlash maqsadida foydalaniladi. Muayyan muammo echimini topishga yo'naltirilgan pedagogik tajriba ma'lum doirada, soni aniq belgilangan respondentlar ishtirokida amalga oshiriladi. Mazkur metoddan foydalanish tadqiqotchi tomonidan ilgari surilayotgan maxsus metodikaning samaradorligini aniqlay hamda unga baho bera olishi zarur.

Pedagogik tajriba tashkil etilish sharoitiga ko'ra quyidagi guruhlariga bo'linadi:

3- chizma. Pedagogik tajriba turlari

Pedagogik tajriba ham bir qator **shartlar**ga amal qilgan holda tashkil etiladi. Xususan:

- 1) tajribaning maqbul loyiha (dastur) asosida uyushtirilishi;
- 2) tadqiqot ilmiy farazining puxta asoslanishi;
- 3) tadqiqot ob'ektlari va usullarining to'g'ri tanlanishi;
- 4) tajriba o'tkazilish vaqti hamda davomiyligini aniqlanishi;
- 5) zarur pedagogik shart-sharoitlar (asbob-uskuna, jihozlar, vositalar)ning yaratilganligi;
- 6) tajriba ma'lumotlarini umumlashtirish, tahlil qilish va natijalarni qayta ishlash.

Pedagogik tajriba yakunida olingan natijalarga asoslanib umumiy xulosaga kelinadi va ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Matematik-statistik metod tajriba-sinov ishlari, shuningdek, umumiy holda tadqiqotning samaradorlik darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi, muammo holatini ifodalovchi ko'rsatkichlar maxsus matematik formulalar yordamida qayta tahlil etiladi. Yakuniy qiymat tadqiqot samarasini ifodalovchi asosiy ko'rsatkich hisoblanadi.

O'zbekistonda ta'lim tizimi Respublikamizni ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojlantirishning ustuvor sohasi hisoblanadi.

Ta'lim to'g'risidagi qonunning **maqsadi** - fuqorolarga ta'lim-tarbiya berish, ta'lim sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat (1-modda).

Ta'lim to'g'risidagi qonun 11 bob, 75 ta moddadan iborat.

Shuningdek, qonun loyihasini takomillashtirish jarayonida 238 ta normaga tegishli o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi. Loyihadan idoraviy ruhdagi bir necha normativ-huquqiy hujjatlarni qisqartirish, umumiy tusdagi, harakatsiz va huquqni qo'llashga ta'sir etmaydigan qonun hujjatlarini qayta ko'rib chiqish natijasida 123 ta norma chiqarib tashlandi. Ularning o'miga 54 ta yangi to'g'ridan to'g'ri amal qiluvchi normalar kiritilgan.

Ta'lim tizimiga binoan "Ta'lim to'g'risida"gi qonun 11 ta bo'lim, 75 ta moddadan iborat.

1-bob. Umumiy qoidalar. 1-5 moddalar

2-bob. Ta'lim tizimi va turlari. 6- 22 moddalar

3-bob. Ta'lim tizimi boshqarish. 23-28 –moddalar.

4-bob. Ta'lim faoliyatini tashkil etish va uning nazoratini amalga oshirish. 29-43 moddalar.

5-bob. Ta'lim tashkilotlari pedagog xodimlarining huquqiy maqomi. 44-46 moddalar.

6-bob. Ta'lim oluvchilarning, ular ota-onasining hamda boshqa qonuniy vakillarining huquq va majburiyatlari. 47-51 moddlar.

7-bob. Ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarini ijtimoiy himoya qilish. 52-56 moddlar.

8-bob. Nodavlat ta'lim tashkilotlari faoliyatini litsenziyalash, ta'lim tashkilotlarini attestatsiyadan va davlat akkreditatsiyasidan o'tkazish. Xorijiy davlatda olingan ta'lim to'g'risidagi hujjatni tan olish, ta'lim sohasidagi hujjatlarga apostil qo'yish. 57-61 moddalar.

9-bob. Ta'limni moliyalashtirish va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash. 62-66 moddlar.

10-bob. Ta'lim sohasidagi xalqaro hamkorlik. 67-69 moddlar.

11-bob. Yakunlovchi qoidalar. 70-75 moddalar

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi quydagilarni o'z ichiga oladi:

6-modda. Ta'lim tizimi

Ta'lim tizimi:

davlat ta'lim standartlarini, davlat ta'lim talablarini, o'quv rejaları va o'quv dasturlarini;

davlat ta'lim standartlarini, davlat ta'lim talablari va o'quv dasturlarini amalga oshiruvchi ta'lim tashkilotlarini;

ta'lim sifatini baholashni amalga oshiruvchi tashkilotlarni;

ta'lim tizimining faoliyat ko'rsatishi va rivojlanishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan tadqiqot ishlarini bajaruvchi ilmiy-pedagogik muassasalarni;

ta'lim sohasidagi davlat boshqaruvi organlarini, shuningdek ularning tasarrufidagi tashkilotlarni o'z ichiga oladi.

Ta'lim tizimi yagona va uzluksizdir.

7-modda. O'zbekiston "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni.

O'zbekiston Respublikasida Ta'lim quyidagi turlarda amalga oshiriladi:

1. Maktabgacha ta'lim va tarbiya;
2. Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim;
3. Professional ta'lim;
4. Oliy ta'lim;
5. Oliy ta'limdan keyingi ta'lim;
6. Kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;
7. Maktabdan tashqari ta'lim.

8-modda. Maktabgacha ta'lim va tarbiya.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya bolalarni o'qitish va tarbiyalashga, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan ta'lim turidir.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni boshlang'ich ta'limga bir yillik majburiy tayyorlashni ham nazarda tutadi.

Maktabgacha ta'lim va tarbiyani tashkil etish tartibi ushbu Qonun, shuningdek "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni bilan belgilanadi.

9-modda. Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim

Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim umumta'lim o'quv dasturlarini, zarur bilim, malaka hamda ko'nikmalarni o'zlashtirishga qaratilgan.

Umumiy o'rta ta'lim (I — XI sinflar) bosqichlari quyidagilardan iborat:

boshlang'ich ta'lim (I — IV sinflar);

tayanch o'rta ta'lim (V — IX sinflar);

o'rta ta'lim (X — XI sinflar).

Umumiy o'rta ta'lim tashkilotining birinchi sinfiga bolalar ular yetti yoshga to'ladigan yilda qabul qilinadi.

Boshlang'ich ta'lim ta'lim oluvchilarda umumiy o'rta ta'limni davom ettirish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim, malaka va ko'nikmalar asoslarini shakllantirishga qaratilgan. Tayanch o'rta ta'lim o'quv dasturiga muvofiq ta'lim oluvchilarga bilim, malak va ko'nikmalarning zaruriy hajmini beradi, ularda mustaqil fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Tayanch o'rta ta'lim doirasida (VII sinfdan so'ng) ta'lim oluvchilarda kasblar bo'yicha birlamchi bilim va ko'nikmalarni shakllantirish uchun ularni professional tashxislash va kasb-hunarga yo'naltirish bo'yicha choralar amalga oshiriladi.

O'rta ta'lim o'quv dasturiga muvofiq ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalar o'zlashtirilishini, shuningdek ta'limning keyingi turi tanlanishini hamda yuqori malaka talab qilinmaydigan kasblar egallanishini ta'minlaydi.

Professional tashxislash va kasb-hunarga yo'naltirish, shuningdek ta'lim oluvchilarni yuqori malaka talab qilinmaydigan kasblarga tayyorlash tartibi qonunchilikda belgilanadi.

Umumiy o'rta ta'lim umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida uzluksiz tarzda, majburiy bo'lgan o'n bir yil davomida amalga oshiriladi.

O'rta maxsus ta'lim akademik litseylarda to'qqiz yillik tayanch o'rta ta'lim asosida ikki yil mobaynida amalga oshiriladi va ta'lim oluvchilarning intellektual qobiliyatlarining jadal rivojlanishini, shuningdek chuqur, tabaqalashtirilgan, kasb-xunarga va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim olishini ta'minlaydi.

Nodavlat ta'lim tashkilotlarida umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim to'lov-shartnoma asosida amalga oshirilishi mumkin.

Iqtidorli va iste'dodli bolalarning qobiliyatini rivojlantirish uchun Prezident, ijod va boshqa ixtisoslashtirilgan maktablar, shuningdek maktab-internatlar tashkil etilishi mumkin.

Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalar davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida, umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim tashkilotlarida inklyuziv shaklda yoki uy sharoitlarida yakka tartibda ta'lim oladi.

Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarining sinflarida (guruhlarida) ta'lim oluvchilar soni o'ttiz besh nafardan oshmasligi kerak.

10-modda. Professional ta'lim

Professional ta'lim egallanadigan kasb va mutaxassislik bo'yicha quyidagi darajalarni o'z ichiga oladi:

boshlang'ich professional ta'lim;

o'rta professional ta'lim;

o'rta maxsus professional ta'lim.

Boshlang'ich professional ta'lim kasb-hunar maktablarida IX sinf bitiruvchilari negizida bepul asosda kunduzgi ta'lim shakli bo'yicha umumta'lim fanlarining va mutaxassislik fanlarining ikki yillik integratsiyalashgan dasturlari asosida amalga oshiriladi.

O'rta professional ta'lim kollejlarda davlat buyurtmasi yoki to'lov-shartnoma asosida kasblar hamda mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda, davomiyligi ikki yilgacha bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllari bo'yicha umumiy o'rta, o'rta maxsus ta'lim hamda boshlang'ich professional ta'lim negizida amalga oshiriladi.

O'rta maxsus professional ta'lim texnikumlarda umumiy o'rta, o'rta maxsus, boshlang'ich professional va o'rta professional ta'lim negizida davlat buyurtmasi yoki to'lov-shartnoma asosida kasblar hamda mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda, davomiyligi kamida ikki yil bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllari bo'yicha amalga oshiriladi.

Ushbu Qonun kuchga kirguniga qadar o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi (to'qqiz yillik umumiy o'rta va uch yillik o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi) olgan fuqarolar ham o'rta professional va o'rta maxsus professional ta'lim olish huquqiga ega.

Kasb-hunar maktablari, kollejlari va texnikumlar ta'lim oluvchilarning o'zi tanlagan kasbga va mutaxassislikka ega bo'lishini ta'minlaydi.

Fuqarolar shartnoma asosida ikkinchi va undan keyingi professional ta'limni olish huquqiga ega.

11-modda. Oliy ta'lim

Oliy ta'lim bakalavriat ta'lim yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklari bo'yicha yuqori malakali kadrlar tayyorlanishini ta'minlaydi.

Oliy ma'lumotli kadrlarni tayyorlash oliy ta'lim tashkilotlarida (universitetlar, akademiyalar, institutlar, oliy maktablar) amalga oshiriladi. Umumiy o'rta (o'n bir yillik ta'lim), o'rta maxsus (to'qqiz yillik tayanch o'rta va ikki yillik o'rta maxsus

ta'lim), boshlang'ich professional ta'lim (to'qqiz yillik tayanch o'rta va ikki yillik boshlang'ich professional ta'lim) olgan shaxslar, shuningdek ushbu Qonun kuchga kirguniga qadar o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi (to'qqiz yillik umumiy o'rta va uch yillik o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi) olgan shaxslar oliy ma'lumot olish huquqiga ega.

Oliy ta'lim ikki bosqichga — bakalavriat va magistratura bosqichiga ega.

Bakalavriat oliy ta'lim yo'nalishlaridan biri bo'yicha chuqurlashtirilgan bilim, malaka va ko'nikmalar beradigan, o'qish davomiyligi kamida uch yil bo'lgan tayanch oliy ta'limdir. Magistratura tegishli bakalavriat negizidagi aniq mutaxassislik bo'yicha o'qish davomiyligi kamida bir yil bo'lgan oliy ta'limdir.

Magistratura mutaxassisliklarining va ularga muvofiq bo'lgan bakalavriat ta'lim yo'nalishlarining ro'yxati ta'lim sohasidagi vakolatli davlat boshqaruvi organi tomonidan belgilanadi. Fuqarolar shartnoma asosida ikkinchi va undan keyingi oliy ma'lumotni olish huquqiga ega.

12-modda. Oliy ta'limdan keyingi ta'lim.

Oliy ta'limdan keyingi ta'limni oliy ta'lim va ilmiy tashkilotlarda olish mumkin. Oliy ta'limdan keyingi ta'lim doktorlik dissertatsiyasini tayyorlash va himoya qilish maqsadida mutaxassislikni chuqur o'rganishni va ilmiy izlanishlar olib borishni nazarda tutadigan tayanch doktorantura, doktorantura va mustaqil izlanuvchanlik asosida ilmiy darajaga ega ilmiy va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlashni ta'minlaydi.

Tayanch doktorantura falsafa doktori (Doctor of Philosophy (PhD) ilmiy darajasiga da'vogar izlanuvchilar uchun ishlab chiqarishdan ajralgan holda tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar ixtisosligi bo'yicha oliy ta'limdan keyingi ta'lim shakli hisoblanadi.

Doktorantura fan doktori (Doctor of Science (DSc) ilmiy darajasiga da'vogar izlanuvchilar uchun ishlab chiqarishdan ajralgan holda tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar ixtisosligi bo'yicha oliy ta'limdan keyingi ta'lim shakli hisoblanadi.

Mustaqil izlanuvchilik falsafa doktori (Doctor of Philosophy (PhD) yoki fan doktori (Doctor of Science (DSc) ilmiy darajalariga da'vogar izlanuvchilar uchun ishlab chiqarishdan ajralmagan holda tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar ixtisosligi bo'yicha oliy ta'limdan keyingi ta'lim shakli hisoblanadi.

Ilmiy va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash, ilmiy darajalar va ilmiy unvonlar berish tartibi, shuningdek harbiy, tibbiyot va boshqa ta'lim tashkilotlarida oliy ta'limdan keyingi ta'lim olish xususiyatlari qonunchilikda belgilanadi.

Oliy ta'limdan keyingi ta'limning davom etish muddati qonunchilikda belgilanadi.

13-modda. Kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish.

Kadrlarni qayta tayyorlash tayanch mutaxassisliklar va kasblarga muvofiq bo'lgan yo'nalishlar bo'yicha faoliyatni amalga oshirish uchun qo'shimcha kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalarning zarur hajmi egallanishini ta'minlaydi.

Kadrlar malakasini oshirish kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalarning chuqurlashtirilishi hamda yangilab borilishini ta'minlaydi, kadrlarning toifasi, darajasi, razryadi va lavozimi oshishiga xizmat qiladi.

Kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish shakllari va muddatlari tegishli davlat ta'lim talablari bilan belgilanadi.

14-modda. Maktabdan tashqari ta'lim.

Bolalarning ehtiyojlarini qanoatlantirish, bo'sh vaqti va dam olishini tashkil etish uchun davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, shuningdek tijorat tashkilotlari madaniy-estetik, ilmiy, texnikaviy, sport yo'nalishidagi maktabdan tashqari ta'lim tashkilotlarini tashkil etishi mumkin.

Maktabdan tashqari ta'lim bolalarga uzluksiz ta'lim berishning tarkibiy qismi sifatida ularning iste'dodi va qobiliyatini rivojlantirishga, ma'naviy ehtiyojlarini qanoatlantirishga qaratilgan.

Maktabdan tashqari ta'lim tashkilotlari jumlasiga bolalar, o'smirlar ijodiyoti saroylari, uylari, klublari va markazlari, "Barkamol avlod" bolalar maktablari, bolalar-o'smirlar sport maktablari, bolalar musiqa va san'at maktablari, studiyalar, axborot-kutubxona hamda sog'lomlashtirish muassasalari kiradi.

Maktabdan tashqari ta'lim berish tartibi ta'lim sohasidagi vakolatli davlat boshqaruvi organi tomonidan belgilanadi

NAZORAT UCHUN SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Pedagogika fani nimani o'rganadi?
2. Pedagogika fanining obyekti va predmetini izohlang.
3. Pedagogika fanining asosiy vazifalariga izoh bering.
4. Pedagogikaning asosiy kategoriyalariga nimalar kiradi?
5. Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligini asoslang.
6. Pedagogik fanlar tizimini shartli ravishda asosiy, yordamchi va mustaqil fan sohasi yo'nalishlariga ajrating.
7. Pedagogika fani metodologiyasi tushunchasiga izoh bering.
8. Pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari haqida gapirib bering.
9. O'zbekiston Respublikasida ta'lim nechta turda amalga oshiriladi?
10. Maktabgacha ta'lim nima?
11. Oily o'quv yurtidan keying ta'lim haqida ma'lumotlar bering.
12. Maktabdan tashqari ta'lim haqida gapirib bering.

“Tushunchalar tahlili” texnologiyasi

	Fikrlar	Ta’rif
	Pedagogikaning asosiy vazifalari nimadan iborat	
	Pedagogika fanlararo bog‘liqligi	
	O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonunning qabul qilinishi	
	Pedagogikaning asosiy kategoriyalari	
	Pedagogik faoliyat bilan shug‘ullanish huquqi	
	Bilim olish huquqi	

1.2. MAVZU. RIVOJLANISHNING ASOSIY QONUNIYATLARI

Mavzu rejasi:

1. “Shaxs” tushunchasi va shaxs rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlari.
2. Shaxs rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar.
3. Rivojlanishning yosh va o‘ziga xos xususiyatlari.
4. Shaxsning ijtimoiylashuvi.

Tayanch so‘z va iboralar:

Shaxs, psixologiya, irsiyat, individ, o‘smir, tarbiya, ta’lim, davrlar, rivojlanish, ijtimoiylashuv.

Shaxs rivojlanishi haqida tushuncha. Individ, shaxs, individuallik.

Shaxs tushunchasi insonga taalluqli bo‘lib, psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo‘lgan jamiyatning a’zosini ifodalashga xizmat qiladi. Odam shaxs bo‘lishi uchun psixik jihatdan rivojlanishi, o‘zini yaxlit inson sifatida his etishi, o‘z xususiyatlari va sifatleri bilan boshqalardan farq qilmog‘i kerak.

“Individ” nima? Bola ma’lum yoshga qadar “individ” sanaladi. Individ (lotincha “individium” so‘zidan olingan bo‘lib, «bo‘linmas», «alohida shaxs», «yagona» ma’nolarini anglatadi) xatti-harakatlarini shartli refleks yordamidagina tashkil eta oluvchi biologik mavjudotdir.

Individuallik esa shaxsning o‘ziga xos xususiyatlari bo‘lib, uning namoyon bo‘lishi tarbiya jarayonini amalga oshirishda bola shaxsini puxta o‘rganish, uning

yashash sharoitlaridan etarli darajada xabardor bo'lish va ularning hisobga olinishini taqozo etadi. Individual yondashuv o'quvchilarning aqliy qobiliyatlari, bilishga bo'lgan qiziqish hamda iste'dodini namoyon etishda muhim ahamiyatga ega. Bola harakatlari ongli, ijtimoiy munosabatlar jarayonidagi ishtiroki natijasida shakllana boradi.

Mazkur ijtimoiy talabning amalga oshirilishi har bir fuqaroning bilim olish, ijodiy qobiliyatini namoyon etish, intellektual jihatdan rivojlanishi hamda muayyan kasb yo'nalishi bo'yicha mehnat qilish huquqni kafolatlaydi.

Odamning ijtimoiy mavjudot sifatida shaxsga aylanishi uchun ijtimoiy muhit sharoitlari va tarbiya kerak bo'ladi. Ana shular ta'sirida odam inson sifatida rivojlanib boradi va shaxsga aylanadi. Rivojlanishning o'zi nima? Rivojlanish shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayondir. Rivojlanish mohiyatan oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga, eski sifatlardan yangi holatlarga o'tish, yangilanish, yangining paydo bo'lishi, eskining yo'qolib borishi, miqdor o'zgarishining sifat o'zgarishiga o'tishini ifodalaydi. Rivojlanishining manbai qarama-qarshiliklarni o'rtasidagi kurashdan iboratdir. Bola shaxsining rivojlanishi inson ijtimoiy mavjudotidir degan falsafiy ta'limotga asoslanadi. Ayni vaqtda inson tirik, biologik mavjudot hamdir. Demak, uning rivojlanishida tabiat rivojlanishining qonuniyatlari ham muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, shaxs bir butun mavjudot sifatida baholanar ekan, uning rivojlanishiga biologik va ijtimoiy qonuniyatlari birgalikda ta'sir etadi, ularni bir-biridan ajratib bo'lmaydi. Chunki shaxsning faoliyati, hayot tarziga yoshi, bilimi, turmush tajribasi bilan birga boshqa fojiali holatlar, kasalliklar ham ta'sir etadi. Inson butun umri davomida o'zgarib boradi. U ham ijtimoiy, ham psixik jihatdan kamolga etadi, bunda bolaga berilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq bo'lsa, u jamiyat a'zosi sifatida kamol topib, murakkab ijtimoiy munosabatlar tizimida o'ziga munosib o'rin egallaydi. Chunki rivojlanish tarbiya ta'siri ostida boradi. Shaxsning fazilatlarini to'g'ri ko'rish va bexato baholash uchun uni turli munosabatlar jarayonida kuzatish lozim. Demak, shaxsni rivojlantirish vazifasini to'g'ri hal etish uchun uning xulqiga ta'sir etuvchi omillar hamda shaxs xususiyatlarini yaxshi bilish zarur. Tarbiya bolaga samarali ta'sir etishi uchun o'sish va rivojlanish qonuniyatlarini bilish va hisobga olish maqsadga muvofiq. Shunday qilib, rivojlanish va tarbiya o'rtasida ikki tomonlama aloqa mavjud.

Shaxs tarbiyasiga ta'sir etuvchi omillar. Fanda, odamning shaxs sifatida rivojlanishiga biologik va ijtimoiy omillarning ta'siri o'rtasidagi munosabatni belgilashga oid munozara ko'pdan buyon davom etmoqda. Insonning shaxs sifatida, rivojlanishida ijtimoiy hodisalarning ta'siri kuchli bo'ladimi? Yoki tabiiy omillar yetakchi o'rin tutadimi? Balki tarbiyaning ta'siri yuqoridir? Ular o'rtasidagi o'zaro munosabat qanday?

Fanda biologik yo'nalish deb nomlangan nuqtai nazar etakchi o'rinlardan birini egallab, uning vakillari Aristotel, Platonlar tabiiy-biologik omillarni yuqori qo'yadi. Ular tug'ma imkoniyatlar, tagdir, tole har kimning hayotdagi o'mini belgilab bergan, deyidilar.

Demak, bir guruh xorijiy olimlar rivojlanishni biologik (nasliy) omilga bog'laydilar. Biologik oqimga qarshi falsafiy oqim vakillari rivojlanishi ijtimoiy omil bilan belgilaydilar. Bu oqim vakillari bola shaxsining jismoniy, psixik rivojlanishi u yashaydigan muhitga bog'liq deb ko'rsatadilar. Muhit deganda odam yashaydigan sharoitdagi barcha tashqi ta'sir tushuniladi. Shu nuqtai nazardan tarbiya tufayli bolani o'zi yashaydigan ijtimoiy sharoitga moslashtirish mumkin, degan xulosa kelib chiqadi. Ular ijtimoiy muhitning rolini hal qiluvchi omil deb hisoblaydilar. Demak, odam bolasining shaxs sifatida rivojlanib, taraqqiy etib borishi, uning shaxs bo'lib kamolga etishida nasl (biologik omil), ijtimoiy muhit (bola yashaydigan sharoit), shuningdek, maqsadga muvofiq amalga oshadigan tarbiya ham birdek ahamiyatga ega. Bu omillarning ta'sirini aniqlashda ilg'or pedagogik olimlar, psixolog va faylasuflar ta'limotiga suyaniladi.

Falsafada shaxsni jamiyat bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy hayotdagi murakkab voqelik deb qaraladi. Ular individning ma'naviy boyligi uning munosabatlariga bog'liq, deb hisoblaydilar. Haqiqatdan ham, shaxs mehnat faoliyati zaminida rivojlanadi, kamolga etadi. Inson sharoitni, sharoit esa odamni yaratadi. Bu esa o'z navbatida inson faolligini namoyon etadi. Zero, shaxs ma'lum ijtimoiy tuzum mahsulidir. Jamiyat shaxs kamolotining muayyan imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi yoki yo'q qilishi mumkin. Faylasuflar shaxsni tabiatning bir bo'lagi deb baholaydilar. Bu insondagi layoqat kurtaklari bo'lib, uning rivojlanishi uchun tarbiya kerak, degan g'oyani ifodalaydi. Jamiyat taraqqiyoti shaxs rivojlanishi uchun keng imkoniyatlarni yaratadi. Demak, shaxs bilan jamiyat o'rtasida ham uzviy aloqa mavjud. SHunday qilib, odam shaxsining jamiyatdagi rivojlanishi tabiat, muhit, inson o'rtasidagi murakkab aloqa ta'siri ostida ro'y beradi, inson ularga faol ta'sir etadi va shu yo'l bilan hayoti va o'z tabiatini o'zgartiradi. SHaxsga ijtimoiy muhitning ta'siri ham muhim. Bu tarbiya tizimi orqali amalga oshiriladi. Ya'ni, birinchidan, tarbiya ta'sirida muhit bera olmagan bilim, ma'lumot egallanadi, mehnat va texnik faoliyat bilan bog'liq ko'nikma va malakalar hosil bo'ladi. Ikkinchidan, tarbiya tufayli tug'ma kamchiliklar ham o'zgartirilib, shaxs kamolga etadi. Uchinchidan, tarbiya yordamida muhitning salbiy ta'sirini ham yo'qotish mumkin. To'rtinchidan, tarbiya kelajakka qaratilgan maqsadni belgilaydi. Demak, tarbiya bilan rivojlanish bir-biriga ta'sir etadi, bu tarbiya doimiy va uzluksizdir. Shunday qilib, bola shaxsining rivojlanishida tarbiya ham etakchi o'ringa ega bo'lib, tarbiya tufayli nasl-nasabi, oila muhiti, ijtimoiy muhit ta'sirida har tomonlama rivojlanishga qodir, degan xulosani chiqarish mumkin.

Shaxs rivojlanishida faoliyatning o'рни. Shaxs rivojlanishida irsiyat, muhit, tarbiya bilan bir qatorda inson faoliyati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu degani inson qanchalik mehnat qilsa, uning rivojlanishi shunchalik yuqori bo'ladi.

Faoliyat o'zi nima? **Faoliyat** shaxs tomonidan tabiiy va ijtimoiy hayotni maqsadga muvofiq tashkil etiluvchi kundalik, ijtimoiy yoki kasbiy harakatlarning muayyan shakli, ko'rinishi. Insonning qobiliyati va yoshi u tomonidan tashkil etilayotgan faoliyat mohiyatiga ko'ra belgilanadi.

Faoliyat jarayonida inson shaxsi, har tomonlama va bir butun, yaxlit holda rivojlanadi. Lekin faoliyatni maqsadga muvofiq amalga oshirishi uchun uni to'g'ri tashkil etish lozim. Lekin ko'p holatlarda shaxsning rivojlanishi uchun imkoniyatlar yaratilmaydi, tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy mehnat, bilish faoliyatlari cheklangan bo'ladi. O'smir va o'spirinlar faoliyatining asosiy turlariga o'yin, o'qish va mehnat kiradi. Ular yo'nalishiga ko'ra bilishga doir, ijtimoiy, sport, badiiy, texnik, hunarmandchilik hamda shaxsiy qiziqishga ko'ra tanlangan sohalaridan iborat. Faoliyatning asosiy turi – muloqotdir. Faoliyat faol va passiv bo'lishi mumkin. O'smir faoliyati muhit va tarbiya ta'sirida faollashishi yoki susayishi mumkin. Inson shaxsining rivojlanishida uning butun vujudi bilan sevib, o'z imkoniyatlarini namoyon etib, mehnat qilish, o'zini shaxs sifatida ko'rsata olishi unda o'z faoliyatidan qoniqish hosil qiladi. Uning ijtimoiy mehnatdagi ishtirokida faollik ko'zga tashlanadi. Ta'lim jarayonidagi faollik o'quvchiga bilimlarni chuqur va mustahkam egallashga, o'z qobiliyatini namoyon etishga yo'llaydi. Bilishga bo'lgan faollik o'quvchining intellektual rivojlanishini ta'minlaydi. Faollik ko'rsatishning asosini esa hamma vaqt ehtiyoj tashkil etadi. Ehtiyojlarning xilma-xilligi faoliyatning ham turlarini kengaytiradi. Shunga ko'ra, o'quvchining turli yosh davrlarida ularning faoliyati turlcha bo'ladi. Ta'lim muassasasida, hamma vaqt bir xil talab shaxs rivojlanishida ijobiy natija beravermaydi. Turli yosh davrlarida faoliyatning turlari va mohiyati o'zgarib turishi kerak. Insonning ijtimoiy faolligi, qobiliyati barcha muvaffaqiyatlarining garovidir. Chunki har bir inson o'z mehnati, g'ayrati, intilishi bilangina faollashadi. O'qituvchi qanchalik yaxshi o'qitmasin yoki tarbiya bermasin, tarbiyalanuvchining o'zi harakat qilmasa, rivojlanish muvaffaqiyatli kechmaydi. Zero, barcha ma'naviy-axlohiy kamchiliklarning asosiy sababi ham insonning o'z faoliyatini to'g'ri yo'lga qo'y-maganligidadir.

Rivojlanishning yosh va o'ziga xos xususiyatlari. Muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psixologik xususiyatlar yosh xususiyatlari deb ataladi. Ana shu yosh xususiyatlarni hisobga olgan holda ta'lim va tarbiya ishi tashkil etiladi. SHunda bola rivojlanishiga tarbiya ta'siri kuchli bo'ladi.

Bolalarning tarbiyasiga to'g'ri yondashish, uni muvaffaqiyatli o'qitish uchun bola rivojlanishidagi turli yoshdagi davrlariga xos xususiyatlarni bilish va uni hisobga olish muhimdir. Chunki bola organizmining o'sishi ham, rivojlanishi ham, psixik

taraqqiy etishi ham turli yosh davrlarida turlicha bo'ladi. Abu Ali Ibn Sino, Yan Amos Komenskiy, Abdulla Avloniylar ham bolani tarbiyalash zarurligini uqtirib o'tganlar. Bolaning o'ziga xos xususiyatini hisobga olish juda murakkab. Chunki bir xil yoshdagi bolalar ham psixik jihatdan turlicha bo'lishi mumkin. Masalan, ko'rish va eshitish qobiliyati, faolligi, tez anglash, sust fikr yuritishi, hovliqma yoki vazminligi, sergap yoki kamgapligi, serg'ayrat yoki g'ayratsizligi, yalqov yoki tirishqoqligi, palapartish va chala ishlaydigan, yig'inchoqligi yoki ishga tez kirishib ketishi kabilar nerv faoliyati tizimining ta'siri bo'lib, o'qituvchi yoki tarbiyachi ularni bilishi zarur. SHuningdek, turli yosh davrlarining o'ziga xos rivojlanish qonuniyatlari ham mavjud. Masalan, 5-sinf o'quvchilari bilan 10-sinf o'quvchisini tenglashtirib bo'lmaydi. Shuning uchun bolaning jismoniy va psixik kamoloti quyidagi davrlarga bo'linadi:

1. Go'daklik davri – chaqaloqlik (1 oy) davri tugagandan to bir yoshgacha bo'lgan davr.

2. Bog'chagacha bo'lgan yosh davri – 1 yoshdan 3 yoshgacha.

3. Maktabgacha bo'lgan yosh davri – 3 yoshdan 7 yoshgacha.

4. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar (bolalar) – 7 yoshdan 11, 12 yoshgacha.

5. O'rta maktab yoshidagi o'quvchilar (o'smirlar) – 14-15 yosh.

6. Katta yoshdagi maktab o'quvchilari (o'spirinlar) – 16-18 yosh.

Kichik maktab yoshida o'yin faoliyatining o'rmini endi o'qish faoliyati egallaydi. Bu juda qiyin o'tish davri bo'lib, bolaning bo'yi, og'irligi jihatdan uning tashqi ko'rinishi kam farq qiladi. Suyaklari qotmagani tufayli tez shikastlanadi. Muskullari tez o'sishi tufayli serharakat bo'ladi. Bosh miyasi tez rivojlanadi. Jismoniy o'sishiga xos bu xususiyatlar tarbiyachidan ehtiyotkorlikni talab etadi. Bu yoshda bola bilim olish va o'rganishga qiziquvchan bo'ladi. Bolalar qiziqishini qanoatlantiruvchi qiziqarli uchrashuv, sayr va tomosha va ekskursiyalarni tashkil etish zarur. Mazkur yosh davri o'quvchilariga emosionallik xos, ularning fikrlashi obrazli bo'ladi, his-tuyg'ulari mazmuni o'zgaradi. O'rta maktab yoshi (o'smirlik 12-15 yosh). O'smirlikning murakkabligi anatomik-fiziologik va psixologik xususiyatdagi kuchli o'zgarishlar bilan bog'liqdir. Bolaning o'sishi tezlashadi. Bu davrni o'tish davri ham deyiladi. Bu davrda jinsiy etilish davri boshlanadi. Bu bolaning fe'l-atvoriga ta'sir etadi. O'smir hayotida mehnat, o'yin, sport va jamoat ishlari katta rol o'ynaydi. Ba'zilarining o'zlashtirishi pasayadi, intizomi bo'shashadi.

Hozirgi davr o'smirlarining ruhiyatida quyidagi holatlar ko'zga tashlanadi:

1. Intellektual rivojlanish – tafakkur qobiliyati, aqliy faoliyatni yuqori saviyada tashkil etishni talab etadi, bilishga qiziqishi ortadi. Bu davrda to'garaklar, studiya, seksiya, turli tadbirlar o'tkazish katta ahamiyatga ega. Ularning kitob o'qishga qiziqishi ortadi.

2. O'z-o'zini anglash, baholash, tarbiyalash shakllanadi. U o'zini boshqalar bilan solishtira boshlaydi.

Ammo yuqoridagilar bilan bir qatorda, o'smir xarakterida murakkab qarama-qarshiliklar ham mavjud bo'ladi. Bu o'smir faoliyati, xulqida yangi xislatlar – yosh xususiyatning yangidan boshlanishi sanaladi.

Lekin o'smirlarnig hammasida ham bilishga qiziqish darajasi yuqori emas, 38 foiz o'smir hech qaysi o'quv fanlarini o'qishga qiziqmaydi. Boshqalarining uchta yoki ikkita o'quv fani, aksariyat holatlarda esa bitta o'quv faniga qiziqishi aniqlangan. Kichik yoshdagi o'smirlar qiziqishi o'qituviga bog'liq. Lekin ularning qiziqishlari, shuningdek, kitob o'qishlari ham barqaror emas.

Turli to'garaklarga 21 foiz o'smir qatnashadi, qolganlari sport yoki musiqa bilan shug'ullanadi. 40 foiz o'quvchida, sinfdan tashqari ishlarda qatnashishda ham barqarorlik yo'q. Katta maktab yoshi – o'spirinlik davri 15-18 yosh. Bu davr o'spirinlarning ilk balog'atga etgan davridir. Mazkur davrda jinsiy etilish tugaydi. Ularda mustaqillik sezila boshlaydi. O'spirin yoshlar hayotga kelajak nuqtai nazaridan qaray boshlaydilar. Madaniy darajasini orttirishga intilish kuchaya boradi, his-tuyg'ularida ham o'zgarish yuz beradi. O'z-o'zlarini tarbiyalashga kirishadilar. Ideal tanlash va unga ergashish kuchayadi. Bu davrda, ular o'rtasida munozaralar o'tkazish yaxshi natija beradi. O'spirinlar o'z guruhiga intiladi. SHuning uchun ham o'spirinning barcha intilishlari ma'lum maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi zarur. Ularda o'quv fanlarini tanlashga nisbatan ehtiyoj kuchaya boradi.

O'spirinlik bu aqliy faoliyatning ham rivojlanish davri sanaladi. Ular o'z fikrlarini mustaqil ifodalashga harakat qilib, shaxslik xislatlarini namoyish eta boshlaydilar. Shunda o'qituvchilar va katta yoshlilar ularning hali g'o'r fikrlari va dunyoqarashlarini to'g'ri yo'naltirishlari muhim. Zero, bu davrda o'z-o'zini anglash, ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy xislatlari tez shakllanadi.

Bunga uning faoliyati, jamoada va jamoat joylarida o'zini tutishi, odamlar bilan tez muloqotga kirishishi ham turtki bo'ladi. O'zini kattalardek his etish, o'ziga xosligini namoyon etish, boshqalarning diqqatini o'ziga qaratishga harakat qiladi. Axloqiy muammolarni o'z qarashlari nuqtai nazaridan hal eta boshlaydi. Hayot mohiyati, baxt, burch, shaxs erkinligini o'z qiziqishlari bilan o'lchaydilar. SHu bois ularga katta yoshlilarning beg'araz, to'g'ri yo'nalish berishlari o'ta muhim.

Mazkur davrda yoshlar xulqi ham tarkib topa boshlaydi. Bunda shaxsning jamoadagi mavqei, jamoa shaxslari bilan muomala-muloqoti muhimdir.

Albatta, bu borada, ta'lim muassasasida faoliyat ko'rsatayotgan yoshlar ijtimoiy harakati ta'siri katta ahamiyatga ega. Chunki o'spirin-yoshlar mustahil hayot ostonasida bo'lib, ularning bu hayotga to'g'ri qadam qo'yishi uning jamiyatning faol fuqarosi bo'lishining muhim shartidir.

Shaxsning ijtimoiylashuvi. Shaxs ijtimoiy munosabatlar jarayonida shakllanadi. Chunki ta'lim jarayonida bolalarga jamiyatda birga yashash bilan bog'liq bo'lgan holat va hodisalar o'rgatiladi. Bu jarayonda o'quvchi jamiyatga «kirishadi» va u bilan o'zaro munosabatda bo'ladi. Ular ma'lum ijtimoiy tajriba (bilim, qadriyat, axloqiy qoida, ko'rsatma) orttiradilar, ya'ni, ijtimoiylashadilar.

Ijtimoiylashuv uzoq davom etadigan murakkab jarayon. Chunki har qanday jamiyat rivojlanish jarayonida ijtimoiy va axloqiy qadriyatlar, ideallr, axloqiy me'yorlar va qoidalar tizimini ishlab chiqadi, har bir bola yuqoridagi qoidalarni qabul qilib, o'rganib mazkur jamiyatda yashash, uning a'zosi bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladi. Buning uchun jamiyat u yoki bu shaklda shaxsga maqsadga muvofiq ta'sir etadi. Bu ta'sir ta'lim vositasida amalga oshadi. Ikkinchi tomondan, shaxsning shakllanishiga turli g'oyalr, ijtimoiy muhit ta'sir ko'rsatadi.

Odamlr ijtimoiy me'yorlar va axloqiy qoidalar bilan munosabatga kirishadilar va uni o'rganadilar.

Ijtimoiylashuv jarayoni ichki qarama-qarshiliklarga ega. Ijtimoiylashgan inson jamiyat talablariga mos kelishi, unga «kirishib» ketishi, jamiyat rivojlanishidagi salbiy jihatlarga, shaxsning individual rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi hayotiy holatlarga qarshi turishi kerak. Lekin hayotda ba'zan aksi ham bo'ladi: to'liq ijtimoiylashgan, jamiyatga kirishib ketadigan, ammo muhitda ba'zi salbiy holatlarga qarshi kurashishda faollik ko'rsatmaydigan odamlr ham mavjud.

Bu holat ko'p jihatdan butun jamiyat, tarbiya muassasalari, o'qituvchilar hamda ota-onalarga ham taalluqli. Tarbiyada qarama-qarshilik insonparvarlik g'oyasi yordamidagina bartaraf etilishi mumkin.

Nazorat uchun savollar:

1. Shaxs deb kimga aytiladi?
2. Shaxs shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni sanang.
3. Rivojlanish nima?
4. Shaxsning shakllanishida biologik omilning ta'sirini aytib bering.
5. Shaxsning shakllanishida ijtimoiy muhitning qahday o'rni bor?
6. Muhit qanday turlarga bo'linadi?
7. Shaxsning kamolotga yetishida ta'lim-tarbiyaning o'rmini aytib bering.
8. Shaxsning shakllanishida shaxsiy faollikning o'rni qanday?
9. O'quvchilarning yosh xususiyatlarini tavsiflang.
10. Shaxsning ijtimoiylashuvini qanday tushunasiz?

“Charxpalak”

Chaqaloqlik davri	Go'dalik davri	Maktabgacha tarbiya yoshi	Kichik maktab yoshi	O'smirlik davri	O'spirinlik davri	O'sish davriga xos anatomik, fiziologik va ruhiy xususiyatlar
						Yo'lga kiradi
						Asosiy faoliyati - o'qish
						Bu nima? savolini tez –tez beradi
						Mas'uliyat hissi paydo bo'ladi
						Og'ir davr, inqiroz davri
						Gipofiz bezining funksiyalari faollashadi
						Ayrim tovushlarni chiqaradi
						Nutqi rivojlanadi
						O'qish, mehnat, sport faoliyati bilan birgalikda shakllanadi
						Qomatlari to'lishib, go'zallashgan bo'ladi
						Kattalar ishiga taqlid qiladi
						Aqli, idrok, sezgi, kuzatuvchanligi rivojlanadi
						Jinsiy yetilish tugaydi
						Buyumlarni rangi va shaklini farqlaydi
						Ertak eshitishni yoqtiradi
						Maqtash, erkalashni yoqtiradi
						O'yinchoqlarga intiladi
						Asosiy faoliyati- o'yin
						Ikkilamchi jinsiy belgilar paydo bo'ladi
						Madaniy- ma'rifiy saviyasi shakllanadi
						Diqqat, xotira, tafakkur, nutq ruvojanadi

MAVZU YUZASIDAN TEST TOPSHIRIQLARI

1. Bolalarning jismoniy va aqliy kamolotiga ko'ra davrlarga bo'lgan allomalarni ko'rsating.

- a) Plutarx, Demokrit
- b) Demokrit, Mark Fabiy Kvintilien
- v) Aristotel, Sokrat
- g) b va v javoblar to'g'ri
- d) Barcha javoblar to'g'ri.

2. Abu Ali ibn Sino bolalarning rivojlanishi va kamolotini qanday davrlarga bo'lgan?

- a) yoshlik, jinsiy balog'atning boshlanishi, jinsiy balog'at davri
- b) chaqaloqlik, bolalik, o'sish davri, o'smirlik, yigitlik chog'i
- v) go'daklik, bolalik, o'smirlik
- g) go'daklik, maktabgacha tarbiya, kichik maktab yoshi, o'smirlik, o'spirinlik
- d) chaqaloqlik, go'daklik, maktabgacha tarbiya, kichik maktab yoshi, o'smirlik, o'spirinlik, yetuklik.

3. Go'daklik davriga xos xususiyatlarni belgilang.

- a) buyumlarni shaklini va rangini farqlaydi;
- b) o'yinchoqlarga intiladi;
- v) so'zlarni talaffuz qiladi;
- g) yaqinlarni ko'rsa xursand bo'ladi;
- d) javoblarning barchasi to'g'ri.

4. Kichik maktab yoshiga xos xususiyatlarni belgilang.

- a) idrok, sezgi, kuzatuvchanligi rivojlanadi;
- b) asosiy faoliyati - o'yin, muskullarning kuchi qobiliyati ortadi;
- v) diqqati ixtiyor bo'ladi;
- g) bilim olishga ehtiyoj tug'iladi;
- d) a, b, g javoblar to'g'ri.

5. Kichik maktab yoshiga xos anatomik, fiziologik xususiyatlarini korsating.

- a) bo'yi o'sadi, vazni ortadi, ko'krak qafasi rivojlanadi;
- b) muskullari o'sadi, tos suyaklari rivojlanadi;
- v) yurak muskullari o'sadi va yurak urishi tezlashadi;
- g) xotira, idrok va sezgi rivojlandi;
- d) a, v javoblari to'g'ri.

6. Kichik maktab yoshining psixologik xususiyatlarini ko'rsating.

- a) idrok, sezgi rivojlanadi, diqqati ixtiyorsiz bo'ladi;
- b) yurak urishi tezlashadi;

- v) suyak muskullari jadal rivojlanadi;
- g) xotira, hayol va tasavvur rivojlanadi, tafakkur va nutqi o'sadi;
- d) a va g javoblar to'g'ri.

7. O'smirlik davrining anatomik, fiziologik xususiyatlarini ko'rsating.

- a) jinsiy yetilish tugaydi;
- b) o'ziga-o'zi baho berishga intiladi;
- v) intellektual qiziqishi ortadi;
- g) ichki sekretiya bezlarining funksiyalari faollashadi;
- d) ixtiyoriy diqqat rivojlanadi.

8. O'smirlik davriga kelib nima sababdan o'zlashtirish va tartib intizom susayadi.

- a) o'qishni joniga tekkanligi va guruh rahbarlarning o' quvchilarni nazorat qilmasligi;
- b) o'quvchining ichki ruhiy dunyosi yangi fan va yangi talablarga tayyor emasligi;
- v) shaxsiy rivojlanish xususiyatlari bilan bog'liq;
- g) b va v javoblar to'g'ri;
- d) a va v javoblar to'g'ri.

9. Akseleratsiya nima?

- a) faol harakatlar jarayoni;
- b) bola yoki o'smiring jismoniy va ruhiy rivojlanishining tezlashgan holda namoyon bo'lishi;
- v) o'z fikrida turish va oldiga qo'yilgan vazifalarga intilish;
- g) shaxsiy intellektual qobiliyatlarning shakllanishi;
- d) organizmda muskullarning kuchi va qobiliyatini ortishi.

10. O'quvchi shaxsiga pedagogik-psixologik tavsifnoma yozish orqali nimalarni bilib oldingiz?

- a) oilasi va turmush sharoiti;
- b) o'zlashtirishi va o'qishga munosabati;
- v) biror kasbga qiziqishlari va orzulari;
- g) madaniy saviyasi, san'atga munosabati;
- d) javoblarning barchasi to'g'ri.

Test topshiriqlarining javoblari

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
D	B	D	D	D	B	G	G	B	D

1.3. MAVZU. DIDAKTIKANING MAQSAD VA VAZIFALARI

Mavzu rejasi:

1. Didaktikaning maqsad va vazifalari.
2. Didaktikaning asosiy kategoriyalari.
3. Zamonaviy ta'lim paradigmalari.
4. Ta'lim qonuniyatlari va tamoyillari.

Tayanch so'z va iboralar:

Didaktika, ta'lim nazariyasi, bilim, ko'nikma, malaka, tarbiya nazariyasi, taqlid, faoliyat, tizim, kategoriya, ta'lim.

Didaktika haqida tushuncha. Didaktikaning maqsadi va vazifalari. Didaktikaning tashkil topishi va rivojlanishi. Insonning faoliyatida o'qitish har doim juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Ta'lim tasodifiy, intuitiv xususiyatga ega bo'lganda ham va asosan tasodifan axborotlarni berish hamda taqlid qilishdan iborat bo'lganda ham shunday bo'lgan; keyinchalik ham, ta'lim maqsadga muvofiq muntazam va rejalashtirilgan jarayonga aylanganda, maktab paydo bo'lganida ham shunday bo'lgan. Biroq uzoq vaqt davomida ta'limni nazariy tahlil qilish va o'rganish ishlari olib borilmadi, shuning uchun o'z nazariyasiga ega bo'lmadi. Faqatgina XVII asr bu sohada muhim o'zgarishlar olib keldi: aynan o'sha paytda ta'lim alohida nom oldi va tarixda birinchi didaktik faoliyatning ilmiy asoslangan tizimiga asos solindi.

Didaktika pedagogikada ta'lim jarayonining umumiy qonuniyatlarini o'rganuvchi qismidir. Didaktika lotincha «Didaskol» so'zidan olingan bo'lib, «Men o'qitaman» degan so'zlardan tashkil topgan. Didaktikaning bugungi kundagi tarjimai ta'lim nazariyasi degan ma'noni anglatadi. Ta'lim nazariyasi ta'lim jarayonining tushunchasi va mohiyatini, prinsiplarini, metodlarini, mazmunini, vazifalarini hamda tashkiliy shakllarini, bilimlarni tekshirishni o'z ichiga oladi. Didaktika o'z oldiga o'qitishning o'quvchilarni har tomonlama tarbiyalash maqsadlariga javob beruvchi umumiy qonuniyatlarini bilib olish vazifasini qo'yadi. Ta'limning asosiy vazifasi yosh avlodni ilmiy bilimlar, ko'nikma va malakalar tizimi bilan qurollantirishdan iborat.

Bu so'z 1613-yili Germaniyada nemis pedagogi Wolfgang Ratke (1571-1635 yillar) tomonidan kiritildi.

Umumiy didaktika o'z navbatida, o'quv fanlariga oid metodikalar bilan mustahkam bog'lanadi va ularning ma'lumotiga tayanib, o'qitishning umumiy qonuniyatlarini yechib boradi.

Ta'lim berish va o'qitish (didaktika) nazariyasi maktab o'quvchilari bilim olishining va o'qituvchi faoliyatining qonuniyatlarini ochib beradi, o'qitish

jarayonining mohiyati, prinsplari, mazmuni, metodlari hamda tashkil etilishini belgilaydi va izohlaydi.

Didaktika fan sifatida rivojlanib bordi. Uning rivojlanishiga Yan Amos Komenskiy katta hissa qo'shdi. Uning «Buyuk didaktika» asari o'qitishni rivojlantirishga g'oyat katta ta'sir ko'rsatdi va muallimlarning doimiy foydalanadigan kitobi bo'lib qoldi.

Didaktika pedagogikaning ta'lim jarayoni umumiy qonuniyatlarini o'rganadigan qismidir. Didaktika xususiy metodikalar bilan mustahkam bog'langan xolda, barcha o'quv fanlari uchun umumiy qonun va qoidalarni belgilab beradi. Umumiy didaktika asosida ba'zi o'quv fanlari bo'yicha xususiy metodikalar kelib chiqadi. Ular didaktika ma'lumotlariga asoslanadi, didaktika ta'lim jarayonining qoida-qonunlarini yoritadi va metodikalar ma'lumotlariga tayanadi. Didaktikaning vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Ta'lim jarayoni o'quvchilarni o'qitish, tarbiyalash va barkamollikka yetkazishdan iborat funksiyalarni o'z ichiga oladi. Demak, ta'lim jarayoni bilimlarni egallash, o'quv ko'nikma va malakalarini shakllantirishdan iborat.

2. Ta'lim jarayoni o'quvchilarning aqliy qobiliyatlarini shakllantirish, o'quvchilar umumiy rivojlanish darajasini doimiy ravishda oshirib borishdan iborat. 3. Ta'lim jarayoni o'quvchida vatanparvarlik, yuksak insoniy fazilatlar, milliy ong va e'tiqod, estetik tuyg'u kabilarni tarkib toptirishi va shakllantirishdan iborat.

3. Ta'lim jarayonida ta'limning yangi metod va pedagogik texnologiyalaridan keng foydalanish hamda ilg'or ish tajribalarini o'quv ishida qo'llay bilish. -

Didaktikaning tushunchaviy tizimi va asosiy kategoriyalari. Muayyan fanga xos bo'lgan tushunchalarda insoniyat tomonidan ijtimoiy taraqqiyot jarayonida to'plangan bilimlar aks etadi. Mavjud ilmiy tushunchalar ikki asosiy guruhga ajratiladi:

1) falsafiy tushunchalar;

2) xususiy ilmiy, ya'ni, muayyan fangagina xos bo'lgan tushunchalar.

Didaktika uchun "umumiy va alohida", "mohiyati va hodisa", "qarama-qarshilik", "bog'liqligi" kabi va boshqa falsafiy tushunchalar ham muhim ahamiyatga ega. Didaktika tomonidan foydalaniladigan umumfan tushunchalari orasida "tizim", "struktura", "vazifa", "element" kabilar alohida o'rin tutadi. Pedagogikaga xos didaktik tushunchalar sirasiga quyidagilar kiradi: "ta'lim", "dars berish", "bilim olish", "ta'lim jarayoni", "o'quv fani", "ta'lim mazmuni" va boshqalar.

Didaktikada turdosh fanlarga xos bo'lgan tushunchalar ham qo'llaniladi: "idrok etish", "o'zlashtirishi", "mahorat", "rivojlanish" va boshqalar (psixologiya) hamda "boshqarish", "qayta aloqa" (kibernetika).

Didaktikaning tushunchali-terminologik tizimi muntazam yangilanib va to'ldirilib borilmoqda.

Didaktikaning asosiy kategoriyalari quyidagilardan iborat: dars o'tish, bilim olish, ta'lim, bilim, ko'nikma, malaka, ta'lim maqsadi, mazmuni, ta'lim jarayoni, ta'lim jarayonini tashkil etish, ta'lim turlari, shakllari, metodlari va vositalari, ta'lim natijasi.

So'nggi paytlarda asosiy didaktik kategoriyalar sirasiga ta'limning didaktik tizimi va ta'lim texnologiyasi kabi tushunchalarni ham kiritish taklifi ilgari surilmoqda.

Bilim olish– idrok etish, o'rganish, mashq qilish va egallangan tajriba asosida xulq va faoliyatda yangi shakllarning yuzaga kelishi, mavjud bilimlarining o'zgarab, takomillashib, boyib borish jarayoni.

Ta'lim - qo'yilgan maqsadga erishishga yo'naltirilgan o'qituvchi va o'quvchining maqsadli o'zaro harakatlari. Ularning birgalikdagi faoliyati ikki tomonlama aloqani tashkil etish jarayonidir. Ta'lim berish asosida bolani umumiy rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratiladi. **Ta'lim** - o'qitish jarayonida o'quvchilar tomonidan egallangan bilim, ko'nikma, malaka, fikrlash tizimi.

Bilim– tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui bo'lib, ular o'quvchining ongida borliq tushunchalari, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etadi.

Ko'nikma– shaxsning muayyan faoliyatni tashkil eta olish qobiliyati.

Malaka– muayyan harakat yoki faoliyatni bajarishning avtomatlashtirilgan shakli.

Maqsad (o'qish, bilim olish maqsadi) – ta'limning nimaga intilayotgani, uning urinishlari yo'naltirilgan.

Mazmun (ta'lim, bilim olishning mazmuni)– ta'lim jarayonida o'quvchi egallab olishi zarur bo'lgan ilmiy bilimlar, amaliy ko'nikma va malakalar, faoliyat hamda fikrlash usullarining tizimi.

Tashkil etish – didaktik jarayonni aniq mezonlar asosida tartibga solish, qo'yilgan maqsadni amalga oshirish uchun unga zarur shaklni berish.

Shakl(yunoncha, forma - tashqi ko'rinishi, qobig'i) – o'quv jarayonining mavjudligini ta'minlovchi usul, uning ichki mantig'i, mohiyati va mazmuni uchun qobig'idir. Shakl sinfdagi o'quvchilarning soni, ta'lim o'rni hamda vaqti, uni amalga oshirish tartibi va shu kabilarga bog'liq bo'ladi.

Metod(yunoncha metodos – yo'li, usuli)- ta'lim maqsadi va vazifasiga erishish (uni amalga amalga oshirish) yo'li.

Vosita - o'quv jarayonini predmetli ta'minlash (pedagogning nutqi, darslik, o'quv qo'llanmalari, ko'rsatmali qurollar, sinfdagi jihozlar, texnik vositalar, o'quv qurollari va boshqalar vosita hisoblanadi).

Natija (ta'lim mahsuli) – ta'lim nimaga erishishini qayd etuvchi tushuncha, o'quv jarayonining oqibati, belgilangan maqsadni amalga oshirish darajasi.

Zamonaviy pedagogikada ta'lim paradigma(modeli)lari. **Pedagogik paradigma** (yunoncha paradeigma - misol, namuna) – pedagogika fani rivojining har bir bosqichida ta'limiy va tarbiyaviy muammolarni hal etish namunasi (modeli, standarti) sifatida ilmiy pedagogik hamjamiyat tomonidan e'tirof etilgan nazariy hamda metodologik ko'rsatmalar to'plami bo'lib, u ta'limning konseptual modeli sifatida qo'llaniladi. Bugungi kunda ta'limning quyidagi paradigmalari keng tarqalgan:

1. An'anaviy – konservativ (bilim paradigmasi)
2. Ratsionalistik (bixevioristik)
3. Fenomenologik (gumanistik) paradigma.
4. Texnokratik.
5. Ezoterik.

Ayni vaqtda ta'lim paradigmalarini belgilashga nisbatan ikki xil yondashuv mavjud:

1. **Qadriyatli (aksiologik) yondashuv** - madaniyat inson hayotining mazmuni sifatida tushuniladi.

2. **Faoliyatli yondashuv**ga asosan madaniyat moddiy va ma'naviy boyliklarini yaratishga yo'naltirilgan faoliyatning sinalgan usullari sifatida talqin etiladi.

3. **Shaxsiy yondashuv** - madaniyat muayyan shaxs timsolida namoyon bo'ladi.

Madaniyatga nisbatan turlicha yondashuvlarning mavjudligi turlicha paradigmalarning yaratilishiga zamin yaratadi.

Har bir paradigma bir qator ta'limiy muammolarni hal etishga yo'naltiriladi.

Xususan:

- ijtimoiy institut sifatida o'quv muassasalarining vazifalari;
- ta'limning samarali tizimi;
- o'quv yurtlari oldida turgan eng muhim, ustuvor masala;
- ta'limning ijtimoiy ahamiyatli maqsadlari;
- muayyan bilim, ko'nikma va malakalarning qimmatli hisoblanishi.

Ayni vaqtda quyidagi paradigmalar mavjud:

Ta'lim tamoyillari. **Didaktik tamoyillar (didaktika tamoyillari)** o'quv jarayonining umumiy maqsadlari va qonuniyatlariga ko'ra tashkil etiluvchi ta'lim jarayonining tashkiliy shakl va metodlari, asosiy qoidalari mohiyatini belgilovchi mazmundir. Ta'lim tamoyillarida ta'limning aniq, tarixiy tajribaga asoslanuvchi me'yoriy asoslari (qoidalari) o'z ifodasini topgan. Ta'lim tamoyillarini bilish o'quv jarayonini uning qonuniyatlari asosida tashkil etish, uning maqsadlarini asosli ravishda belgilash va o'quv materialini mazmunini tanlab olish, maqsadga muvofiq ta'lim shakli va metodlarini tanlash imkonini beradi. Shu bilan birga bu tamoyillar o'qituvchilar va o'quvchilarga yaxlit jarayonning bosqichlariga amal qilish, o'zaro aloqalar va hamkorlikni amalga oshirishga imkon beradi.

Ta'lim tamoyillari o'zida tarixiylik xususiyatini namoyon etadi. Ta'lim nazariyasi va amaliyoti rivojlanib borgani, ta'lim jarayonining yangi qonuniyatlari kashf etilishi bilan ta'limning yangi tamoyillari ham shakllanadi, eski ko'rinishlari o'zgardi. Bu ishlar bugungi kunda ham davom etadi. O'qitish va tarbiyalash qonuniyatlarini aks ettiradigan yaxlit pedagogik jarayonning umumiy tamoyillarini keltirib chiqarishga urinishlar ko'zga tashlanmoqda.

Ta'lim tamoyillari – ta'lim beruvchining faoliyatini va ta'lim oluvchining bilish faoliyati xususiyatini belgilovchi asosiy boshlanmalardir. Ta'lim tamoyillari ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi faoliyatining muhim ichki tomonlarini aks ettiradi hamda turli formada, turli mazmunda va har xil yo'sinda tashkil etiladigan ta'limning samaradorligini belgilaydi. Shuning uchun ta'lim tamoyillari ta'lim berishning ma'lum ob'ektiv qonuniyatlarini o'zida aks ettiradi.

Olimlarning ta'lim tamoyillarining soni va nomi to'g'risidagi fikrlari bir – biridan farq qilsa ham, ammo, ularning mazmuni va o'qitish qonuniyatlarini tushunish an'anasi asosan bir xildir. Binobarin, quyidagi ta'lim tamoyillari tizimini taklif qilish mumkin: ta'limning ustivorligi, ta'limning demokratlashuvi, ta'limning insonparvarlashuvi, ta'limning ijtimoiylashuvchi, ta'limning milliy yo'nalganligi, ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liqligi, iqtidorli yoshlarni aniqlash, yuqori darajada bilim olishlari uchun shart – sharoitlar yaratish kabilar. Jamiyat talab qilayotgan uzluksiz ta'limga tegishli bu qonun – qoidalar, o'qitish, bilim berish, ya'ni ta'lim jarayoniga samarali ta'sir ko'rsatadi. Pedagogika ta'limning ilmiy – nazariy, uslubiy asoslari alohida o'rganiladi.

Ta'lim tamoyillari o'quv yurtlari oldida turgan ulkan vazifalar asosida belgilanadi. Ular o'zaro bir – biri bilan mustahkam bog'liq holda bir tizimni tashkil etadi, har bir darsda didaktik tamoyillarning bir nechtesi ishtirok etishi mumkin. Ular ta'lim oldida turgan asosiy maqsadlarni hal etishga o'z hissasini qo'shadi. Ta'lim tizimi isloh qilinayotgan hozirgi jarayonda ta'lim oluvchilarga mustahkam bilim berish, ularni erkin, mustaqil fikrlay oladigan insonlar qilib tarbiyalashda, ta'lim tamoyillarining mohiyatini chuqur anglash va hayotga tatbiq etish muhim muammolardan biridir.

O'quv yurtida beriladigan bilim ilmiy harakterga ega bo'lishi, fan – texnikaning so'nggi yutuq va kashfiyotlarini o'zida ifoda etishi lozim. Shunday ekan ta'lim oluvchi ilm – fandagi yangiliklardan xabardor bo'lishi lozim, chunki o'quv fanlari ham ilm – fan asosida yaratiladi. O'qitishning ilmiy tamoyillari ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarni hozirgi zamon fan – texnika taraqqiyoti darajasidagi oliy bilimlar bilan qurollantirish, ayniqsa ta'lim oluvchilarni ilmiy tadqiqot usullari bilan tanishtirib borishga qaratilgan.

Ilmiylik ta'limning mazmuniga ham, usullariga ham aloqadordir. Shunday ekan, bilim, ilm – fan bilan o'quv predmeti o'rtasida hamkorlik o'zaro bog'liqlik

bo'lishiga erishish lozim. Ta'limning hamma bosqichlarida ilmiy izohlardan foydalanmoq lozim.

Nazariy bilimlarni amaliyot bilan, turmush tajribalari bilan bog'lab olib borish ta'limning yetakchi qoidalaridan hisoblanadi. Ta'lim – tarbiya sohasidagi yutuqlar, eng avvalo, nazariy bilan amaliyotning o'zaro bog'liqligiga asoslanadi. Shundagina ta'lim oluvchi o'rganayotgan o'quv – materialining tub mohiyatini tushunib yetadi va amaliyotda ulardan foydalana oladi. Buning uchun ta'lim beruvchi ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarning faol ishtirok etishlariga erishmog'i lozim. Faol ishtirok esa bilimlarni ongli, tushunib o'zlashtirishga olib keladi.

Ta'limdagi ongliklik va faollik ta'lim oluvchilardagi ko'tarinki kayfiyat, ko'proq bilishga intilish, mustaqil fikrlash va xulosalar chiqarishga undaydi. Bilimlarni ongli va faol o'zlashtirish o'ziqtirish jarayonining psixologik tomonlarida o'z ifodasini topadi.

O'qitishda nazariy bilimlar qanchalik qat'iy bayon etilsa, ta'lim oluvchilarning fikr yuritishi ham shunchalik aniq va ravshan bo'ladi va o'quv materiallarini ongli o'zlashtirish darajasi ham oshadi. Ta'lim tizimi isloh qilinayotgan hozirgi jarayonda yoshlarning mustaqil fikr yuritishi, mustaqil sur'atda bilim olishga intilishi talab qilinadi. Buning natijasida bilimlarni o'zlashtirish jarayoni ijodiy tus oladi. Bunday sharoitda ta'lim beruvchi ta'lim oluvchining mashg'ulotlarga munosabati va bu jarayonda o'zini qanday tutishga e'tibor bermog'i lozim. Yoshlarni o'qish istagi ta'lim jarayonining zaruriy va mantiqiy qismidir. Shunday ekan, ta'limning samaradorligi ta'lim beruvchining ta'lim oluvchilarning o'qishga izchil va muntazam qiziqitirib borishiga bog'liqdir. Buning uchun ta'lim beruvchi, ularni o'qishga ijodiy munosabatda bo'lishga, mustaqillikka, ishchanlikka odatlantirishi lozim.

Ta'lim jarayoni, uning mazmuni unda ko'tarilgan hayotiy masalalar yoshlar tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ta'lim shaxs – shakllanishining asosiy manbaidir.

Umuman, bilimlar voqealikning haqiqat in'ikosidir. Ammo, voqelikning har qanday tarzda to'g'ri aks ettirilishi ilmiy bilim bo'la olmaydi. Masalan, maktab yoshiga yetmagan bola tevarak – atrofidagi dunyoni to'g'ri biladi, lekin undagi in'ikos yetarlicha chuqurmas, shuning uchun uning bilimlarini ilmiy bilim deb bo'lmaydi.

Tevarak – atrofni o'rab olgan dunyoning qonuniyatlarini, narsa va hodisalarning ichki muhim xossalarini va o'zaro aloqalarini aks ettiruvchi bilimlarga ilmiy hisoblanadi. Bu bilimlar aqliy jihatdan o'zishga hal qiluvchi ijobiy ta'sir ko'rsatadi, chunki ular hozirgi zamon fani, texnikasini ishlab chiqarishni, madaniyat va san'atni o'zlashtirish imkoniyatini beradi.

Ta'limning ilmiyligi ta'lim oluvchining o'quv materialidagi qonuniyatlarini aks ettirishi, tushunishi va o'zlashtirishi uchun to'g'ri sharoit yaratish maqsadida zarurdir.

O'qitish, tarbiya berish deganda biz ta'lim va tarbiyaning bir – biridan ajralmasligini tushunamiz. Shunday ekan, maktab obro'si, o'qituvchi obro'si, avvalo, darsda shakllanadi. Til va adabiyot darsimi, matematika darsimi har doim ularning tarbiyaviy imkoniyatlarini ko'ra bilish, tarbiya usullaridan foydalanish lozim.

Ta'lim oluvchilar ilmiy bilimlarni o'zlashtirar ekan, uning dunyoqarashi ham, irodasi va axloqiy sifatлари, iymon – e'tiqodi va qobiliyati ham o'sib rivojlanib boradi.

Ta'limning tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanishda ta'lim beruvchi avvalo, ta'limni usulbiy jihatdan to'g'ri tashkil etishga, o'quv materiallarining mazmuni bilan bog'liq tarbiyaviy maqsadlarni aniq belgilashga va bilim olishga qiziqтира olishga bog'liqdir. Shu bilan birga, ta'lim beruvchining ta'lim oluvchilar oldidagi obro' – e'tibori ham muhim tarbiyaviy ahamiyatga egadir.

O'qitish jarayonini ko'rgazmali tashkil qilish zarur. Ham eshitish, ham ko'rsatish orqali o'quv materiallarini idrok qilish, ularni ongli va puxta o'zlashtirish, bilimlarni turmushdagi zaruriyatini anglab yetishlariga asos soladi, diqqatni barqarorlashtiradi. Shuning uchun ko'rgazmali materiallar o'rganilayotgan mavzuning mazmuniga mos kelishi, ta'lim oluvchining yoshi va bilim darajasiga muvofiqlashgan bo'lishi hamda ulardan foydalanishning samarali yo'l va vositalar ishlab chiqilgan bo'lishi lozim.

Bilimlar turli yo'l, vositalar orqali puxta o'zlashtirgandagina, u mustahkam esda qoladi, bu esa o'quv materiallarini ongli o'zlashtirishga, nazariya bilan amaliyotni bog'lashga, ko'rsatmalikka amal qilishga va bilimlarni takrorlash orqali mustahkamlashga bog'liqdir. Ta'limning bosh maqsadi esa bilimlarni tizimli va puxta o'zlashtirishdir.

Yuqoridagi qayd etilgan ta'lim tamoyillarining umumiy tavsiflari muayyan ta'lim tamoyillari haqida ixcham mukammal ma'lumot berishga asos bo'la oladi. Quyida ular to'g'risidagi ma'lumotlarni keltiramiz.

Ta'lim tamoyillari:

- **Ta'lim mazmunini unifikatsiyalash va tabaqalashtirish tamoyili** – ta'lim mazmunini unifikatsiyalash va tabaqalashtirish, **birinchidan**, ma'lum bir yo'nalish bo'yicha mutaxassis tayyorlanayotganda uni bir necha tur modifikatsiyani (xillarini) tayyorlash imkonini beruvchi unifikatsiyalashgan o'quv rejaralarini tizimni ko'zda tutsa, **ikkinchidan**, umumtexnik va umum pedagogik hamda maxsus predmetlar mazmunini tabaqalashtirish, ijtimoiy ishlab chiqarish rivojlanishi an'analarini hisobga oladi [4];

- **Ta'lim – tarbiya tizimi va uzviylik tamoyili** – bu ta'lim – tarbiyada qat'iy mantiqiy izchillikka rioya qilish kerak bo'lgan jarayondan iborat bo'lib, bunda o'rganilgan bilimlar va shakllangan tasavvurlar oldingi o'rganilganlardan kelib chiqadi, ularni mustahkamlaydi, chuqurlashtiradi va keyingi ta'lim – tarbiyaviy jarayonga zamin hozirlanadi. Mazkur tamoyil o'qish jarayonida didaktikaning

umumiylikdan xususiylikka (deduksiya) va aksincha xususiylikdan umumiylikka (induksiya) qoidasini va o'quv fanlarining bir – biri bilan uzviy bog'liq bo'lishini ta'minlaydi;

• **Ta'lim – tarbiyaning amaliyot bilan bog'liqligi tamoyili** – bu ta'lim mazmunining amalda o'z ifodasini topish jarayoni bilan uzviy bog'liq bo'lib, unda tarbiyani hayot bilan uzviylikda olib borishlik jarayoni qaraladi. Ushbu tamoyil didaktikaning asosiy qoidalaridan biri bo'lib, ruhiy hodisalar bilan yaxlit ta'lim – tarbiya jarayonini tashkil etadi;

• **Ta'lim va tarbiyaning birligi tamoyili** – bu kishilarga bilim va tarbiya berish jarayonidan iborat bo'lib, unda egallangan bilim va ko'nikmalarni hayotga qo'llay olishga o'rgatiladi hayotda ta'lim oluvchilarning ham intellektual, ham ma'naviy jihatdan uyg'unlikda rivojlanishi ta'minlanadi. Yaxlit ta'lim – tarbiya jarayonida ikki o'zaro bog'liq juftlik, ya'ni, bilim berish va tarbiyaviy ko'nikmalarni shakllantirish hamda shakllangan ta'limiy – tarbiyaviy bilimlar va ko'nikmalar bo'yicha faoliyat ko'rsatishga o'rgatish, ob'ektiv borliqdagi qonuniyatlarni o'rganish va uning amaliy munosabatlarini tarkib toptirishda namoyon bo'ladi. Shu sababli ta'lim oluvchilarga bilim berishda egallagan bilimni amalda ishlatishga o'rgatish, ya'ni, tarbiyalash jarayoni ham uyg'unlikda olib borilmog'i lozim bo'ladi;

• **Ta'lim – tarbiyaning muntazamiylik va davomiylik tamoyili** – bu ta'lim – tarbiyadagi zarur fiziologik – psixologik qonuniyat hisoblanib, u bilimni mantiqiy bog'liqlikda o'rganishni ta'minlab beradi. Bu tamoyil har bir fan bo'yicha tuzilgan o'quv reja va dasturlarda dasturiy va uslubiy tavsiyanomalarni yaratishda tadbiq etiladi. Amaliyotchi o'qituvchi o'quv reja va dasturlaridan chetga chiqmasligi lozim. Bu qonuniyat tushunchalar, dalillar va boshqa fikrlar orasidagi, ularning **tadrijidan** kelib chiqqan aloqadorliklar qonun va qoidalar bilan amaliy ishlarni bajarish o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlarni o'rganish orqali amalga oshiriladi. Bu qonuniyat o'qish faoliyatini tashkil etishning asosi hisoblanadi. Unga amal qilmaslik ta'lim oluvchilar tafakkurida o'zaro bog'liq bo'lmagan uzuq – yuluq bilimlarning paydo bo'lishiga olib keladi. Bunday bilimlardan kishining ijtimoiy mohiyatiga naf bo'lmaydi, ular tafakkurni charchatadi xolos [1];

• **Ta'lim – tarbiyada onglilik va faollik tamoyili** – ta'lim oluvchilar olayotgan bilimini hayotda qo'llay bilishlari uchun ta'lim berish jarayonini faol fikrlashga aylantirish kerak. Bunda o'qitishni shunday tashkil etish kerakki, ta'lim oluvchilar bilimlarini mashg'ulotlarda ongli va faol qatnashib egallab olishsin. Shunda talabalarda ong o'sib, ijtimoiy tashabbuskorlik va o'quv faoliyatida mustaqillik tarkib topadi.

Ta'lim – tarbiyaning onglilik tamoyili ta'lim oluvchilarda ta'rif, tushuncha va qoidalarni yodlash va esda saqlash bilan ularni egallash emas, balki bu bilimlarni,

hayotiy hodisalar, jarayonlar bilan bog'liq bo'lgan mazmunini tushuntirishlarini talab etadi. Bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirish ta'lim oluvchilarda bilimlarga nisbatan ma'lum munosabat hosil qilishni, hissiy kechinmalar uyg'otishini o'z ichiga oladi. Bu tamoyil tafakkurini shakllantiruvchi qoida bo'lganligi uchun muammoni mustaqil hal qilish maqsadida darsda ta'lim oluvchilarga muammoli vaziyatlar tavsiya etiladi [2].

- **Ta'limda o'quv faoliyatini yaxlit shakllantirish tamoyili** – ta'lim oluvchilarning diqqatini boshqarish, ularga bajariladigan ishlarni tushuntirish, zaruriy ehtiyoj – motivatsion holatlarni faollashtirish, faoliyatga yordam berish, tuzatish kiritish jarayoni va ta'lim oluvchilar o'quv faoliyatining natijasini baholash jarayoni [7];

- **Ta'limni ilmiy asosda tashkil etish tamoyili** – ta'lim oluvchilardagi o'qitish ishlarini faollashtiradigan, ongini o'stiradigan, ularni mustaqil bilim olishga yo'naltiradigan usullarga o'rgatadi hamda pedagogik, texnik atamalardan to'g'ri foydalanishga odatlantiradi;

- **Ta'limning ko'rgazmalilik tamoyili** – bu o'rganilayotgan hodisa va voqealarni jonli idrok etish asosida o'zlashtirishni ko'zda tutadi. Bu tamoyil o'quv materialini aniq obrazlar orqali bevosita idrok qilishni ta'minlaydi. Ta'lim jarayonida ko'rgazmali vositalardan to'g'ri foydalanish talabalarning pedagogika, psixologiya, tarbiyaviy ishlar metodikasi, o'qitish uslubi va texnikaga oid fanlarni puxta o'zlashtirib olishga, ularda malaka hosil bo'lishiga yordam beradi. Agar ko'rgazmali qurol biror fikrni bildirish uchun yordamchi vosita bo'lsa, nutq asosiy qurol hisoblanadi.

Ko'rgazmali qurol kuzatishni rivojlantirish uchun qo'llanilsa, nutq qisqa bo'lib kuzatishning maqsad va vazifalarini amalga oshirishga qaratilgan bo'ladi [4];

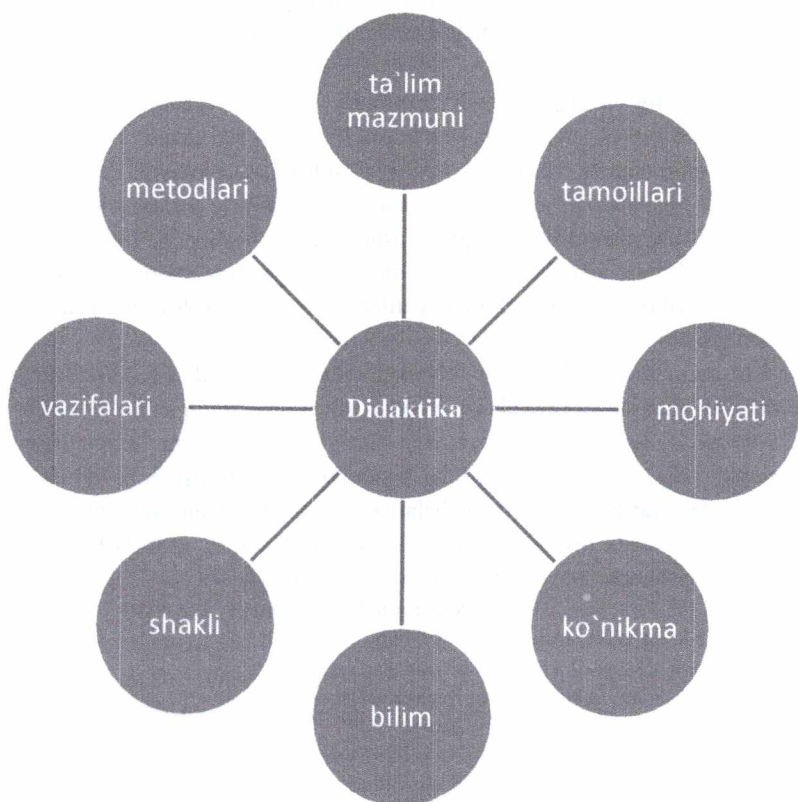
Demak, ta'limning ko'rgazmalilik tamoyili – bu ta'lim jarayonidagi sifatni ta'lim oshirishga, talabalarning bilim olishlarini osonlashtirishga (oydinlashtirishga) qaratilgan faoliyat bo'lib, unda talabalardagi o'rganilayotgan jarayonlarni (narsa va hodisalarni) bevosita hissiy – amaliy jihatdan idrok qilish asosida bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirish jarayoniga asosiy e'tibor qaratiladi.

Nazorat uchun savollar:

1. "Didaktika" tushunchasini ta'riflab bering.
2. Didaktikaning predmeti va ob'ekti nimalardan iborat?
3. Didaktikaning asosiy vazifalari nimalardan iborat?
4. Didaktikaning asosiy kategoriyalari qaysilar?
5. Didaktik konsepsiyalardan qaysilari bilan tanishsiz?
6. Rivojlantiruvchi ta'limning asosiy tamoyillari qaysilar?
7. Muammoli ta'limning mohiyati nimadan iborat?
8. "Ta'lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyatlari" tushunchasini siz qanday tushunasiz?

Ta'lim tamoyillari haqida tushuncha. Ta'limning ongliklik, ilmiylik, muntazamlilik, izchillik tamoyillariga doir blits savollar.

1. *Tamoillar so'zi qanday ma'noni anglatadi?*
2. *Ta'lim bu -..... ?*
3. *Ta'lim tamoyillarini sanab bering?*
4. *Ta'limning ilmiylik tamoili deganda nimani tushunasiz?*
5. *Ta'limning muntazamlilik tamoili deganda nimani tushunasiz?*
6. *Ta'limning izchillik tamoili deganda nimani tushunasiz?*
7. *O'qitishning oltin qoidasi bu -?*
8. *O'qitishning yetakchi qoidalarini sanab bering?*

1.4. Mavzu. TA'LIM MAZMUNI

Mavzu rejasi:

1. Ta'lim mazmuni tushunchasining umumiy xususiyatlari.
2. Ta'lim mazmunini loyihalash tamoyillari va mezonlari.
3. Ta'lim mazmunini belgilab beruvchi me'yoriy hujjatlar
4. Ta'lim mazmunini tanlab olishga umumiy yondashuvlar:

Tayanch so'z va iboralar :

Ilmiy – texnika, ta'lim mazmuni, ixtisoslashgan ilmiy kengashlar, kibernetika, informatika, geofizika, bionetika, matematik mingvistika, ehtimollar nazariyasi, ergonomika, texnik estetika, kompyuterlashtirish, kompyuterli tizimlar, “Fan → ta'lim → amaliyot”, “Ta'lim to'g'risida”gi Qonun.

“Ta'lim mazmuni” tushunchasining umumiy xususiyatlari. Ta'lim mazmuni tushunchasi. Ta'lim mazmuni deganda o'quvchilarning egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka va kompetentsiyalarning aniq belgilangan hajmi va ko'lami tushiniladi.

Ta'lim mazmuni tarkibida quyidagilar aks etadi: olam va inson haqidagi bilimlar; faoliyatni amalga oshirish usullari; ijodiy faoliyat tajribasi; atrof-muhitga emotsional-faoliyat tajribasi.

Mamlakatimizda umumiy o'rta ta'lim uzluksiz davlat ta'limni tizimida asosiy bo'g'un bo'lib, ta'lim oluvchilar ilmiy bilim, mehnat va boshlang'ich kasb-kor ko'nikmalari, ishbilarmonlik asoslarini egallashlari, shuningdek o'z ijodiy qobiliyatlari va ma'naviy fazilatlarini rivojlantirishni ta'minlaydi.

Boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadi ta'limni insonparvarlashtirish orqali yosh bolalarning to'laqonli o'quv faoliyatini shakllantirish, eng muhimi, ularda o'qishga, ta'lim olishga qiziqish, xohish va ixtiyor-e'tiqod uyg'ota olishdir. Boshlang'ich maktabning umumiy mazmuni kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining umumiy rivojlantirishni, ta'lim-tarbiya berishni takomillashtirish uchun aniq ilmiy asoslangan yo'nalishni belgilaydi.

Bolalarda odamiylik, madaniyatilik, odob, axloq, hushxulqilik fazilatlarini tarbiyalash uchun zarur vositalar tanlanadi. Ona-Vatanga mehr-muhabbatli elparvar bo'lish istaklari, ezgu tuyg'ular uyg'otiladi.

Bolalar mehr-shafqatli, nozik, nafs, did-farosatli bo'lib kamol topishiga, fikrlarini erkin ifoda etishga hamda tafakkur qilishga yo'naltiriladi.

Ta'limning boshlang'ich bosqichidagi vazifalar quyidagilardan iborat:

a) o'quvchilarning jismoniy, ma'naviy kuchi va qobiliyatini uyg'otish va rivojlantirish;

b) Tabiat va jamiyat xodisalari haqida eng oddiy bilimlar tizimi bilan, shuningdek, ona tili va tafakkurning sodda jarayonlari haqida bilimlar tizimi bilan o'quvchilarni qurollantirish;

v) Bilimlarni egallash hamda bilish va amaliy faoliyatning murakkabroq metodlarini egallash uchun zarur bo'ladigan ko'nikma, malaka va odatlarni rivojlantirish;

g) Dialektik-materialistik dunyoqarash kurtaklarini tarkib toptirish;

d) Mehnatning har xil turlari haqidagi bilimlar bilan bog'liq ishlarni bajarish amaliy ko'nikmalari bilan qurollantirish;

e) o'quvchilarda voqelikka estetik munosabatda bo'lishni o'stirish, ularda sog'lom estetik didni tarkib toptirish; bilish maqsadlarida, shuningdek axloqiy estetik tarbiya maqsadlari uchun san'at vositalaridan foydalanish; estetik mulohazalar, baholar berish kurtaklarini rivojlantirish; rasm chizish, qo'shiq aytish, musiqa tinglash, musiqa asboblari chalish, ritmik harakatlar sohasida dastlabki ko'nikmalar bilan qurollantirish; san'atning tanlab olingan sohasida ijodiy qobiliyatlarni o'stirish;

j) har bir o'quvchida sog'lom organizmni, jismoniy kuchni, harakatlarda chaqqonlikni rivojlantirish, qaddi-qomatning tug'ri bo'lishi uchun asoslar yaratish; gigiena malakalarini singdirish.

Boshlang'ich sinflarda ona tili, adabiyot (uqish va o'qish), hisob, musiqa va mahorat (nafosat), jismoniy tarbiya kabi fanlar o'qitilishi ko'zda tutiladi.

5. Har bir fan o'zaro aloqador (bog'liq) bir qancha saboqlar majmuidan iborat bo'ladi. Masalan: adabiyot ta'limida xalq og'zaki ijodi, qiroat va rivoyat, oila va mahalla, jamiyat va tabiat, ona zamin va ekologiya, hayvonot olami va o'simliklar dunyosi haqidagi saboqlar ham beriladi.

Ta'lim mazmunini loyihalash tamoyillari va mezonlari. Ta'lim mazmunini loyihalash quyidagi umumiy tamoyillarga muvofiq amalga oshiriladi:

Ta'lim mazmunining barcha elementlarining jamiyat, fan, madaniyat va shaxs rivojlanishi talablariga mos bo'lishi tamoyili. Bu tamoyil ta'lim mazmuniga an'anaviy bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar bilan birga jamiyatning rivojlanganligi, ilmiy bilim, madaniy hayot darajasi va shaxsning rivojlanish imkoniyatlarini aks ettiruvchi fanlarni kiritishni talab etadi.

Ta'lim mazmunining tashkiliy-jarayon bilan aloqadorlik tamoyili. Bu tamoyil ta'lim mazmunini tanlashda bir tomonlama yondashishni rad etadi. U aniq bir o'quv jarayonini amalga oshirish bilan bog'liq tashkiliy shart-sharoitni hisobga olishni ko'zda tutadi. Bu umumiy o'rta ta'lim mazmunini loyihalashtirish jarayonida taqdim etish va o'zlashtirish tamoyillari, texnologiyasi, darajasi va u bilan bog'liq xatti-harakatlarni hisobga olish kerakligini anglatadi.

Ta'lim mazmunining yaxlit strukturaga aloqadorlik tamoyili. Bu tamoyil ta'lim tizimining turli bosqichlarida nazariy bilimlarning berilishi, o'quv fani, o'quv materiali, pedagogik faoliyat, o'quvchi shaxsi kabi komponentlarining o'zaro mosligini ko'zda tutadi.

Ta'lim mazmunini insonparvarlashtirish tamoyili. Bu tamoyil birinchi navbatda o'quvchilarning umuminsoniy va milliy madaniyatni faol ijodiy va amaliy o'zlashtirishlari uchun shart-sharoitlar yaratish bilan bog'liqdir. Buning uchun insonparvar g'oyalari umumiy ta'limmazmuniga singdirilishi kerak. Bu esa o'z navbatida ijtimoiy-gumanitar va tabiiy-ilmiy fanlarning o'zaro bog'liqligi va o'zaro munosabatlari tamoyilining o'zgartirilishini talab etadi, uning asosini shaxsga yo'nalganlik tashkil etishi zarur.

Ta'lim mazmunini fundamentallashtirish tamoyili ta'limni insonparvarlashtirishdagi to'siqlarni yo'qotishga imkon beradi. U ijtimoiy-gumanitar va tabiiy-ilmiy bilimlarni birlashtirish, ketma-ketlikni o'rnatish va fanlararo aloqalarni o'quvchilarning idrok etishi va amaliy faoliyat metodologiyasining mohiyatini anglab yetishlariga tayanishni talab etadi.

Ta'lim mazmunining ketma-ketligi tamoyili. Mazkur tamoyil ta'lim mazmunini o'sib boruvchi yo'nalishda rejalashtirishdan iborat bo'lishini anglatadi, bunda birinchi navbatda har bir yangi bilim avvalgisiga tayanadi va undan kelib chiqadi.

Ta'limning mazmuni muntazamligi tamoyili. Ushbu tamoyil o'rganilayotgan bilimlar va shakllantirilayotgan malakalar va kompetentsiyalarni yagona tizimdagi o'rni, umumiy o'rta ta'lim, barcha o'quv kurslari va yaxlit mazmunning bir-biriga hamda umuminsoniy, milliy madaniyat tizimi aloqadorlikda ko'rib chiqishni ko'zda tutadi.

Ta'lim mazmunining o'quvchilar yosh xususiyatlariga mosligi tamoyili. Mazkur tamoyil ta'lim mazmunini loyihalashda o'quvchilarning yosh xususiyatlari va tayyorgarlik darajasini hisobga olishni ko'zda tutadi. Ma'lum bir yosh davriga mos bilim, ko'nikma, malaka va kompetentsiyalar tizimi ta'lim mazmunida aks ettiriladi.

Ta'lim mazmunini loyihalashtirishda quyidagi mezonlarga asoslaniladi:

- ta'lim mazmunini mustaqil fikr yuritish va axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish ehtiyojiga muvofiq loyihalashtirish; ta'lim mazmunining aniq ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etishi; ta'lim mazmunining murakkablik darajasini hisobga olish, o'quvchilar imkoniyatlarining mavjud o'quv dasturlariga mosligi; ta'lim hajmining uni o'rganishga ajratiladigan vaqtga mosligi; ta'lim muassasalari moddiy-texnik bazasining zamonaviy talablarga javob berishi;

- ta'lim mazmunini loyihalashda ilg'or xorijiy tajribalarni hisobga olish.

Ma'lumki, ta'lim mazmuni insonni o'qitish jarayonida egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar hajmi hamda harakteri bilan belgilanadi. Shu sababli ham ta'lim mazmuni rejalashtirilgan maqsadga muvofiq holdagi yo'nalish va hajm

bo'yicha shakllantiriladi. U tegishli me'yoriy hujjatlar: ta'lim standartlari, o'quv reja, o'quv dasturlari shaklida rasmiylashtirilib, o'qatilgan tartibda tasdiqlanadi.

Ta'lim mazmunini to'g'ri belgilanishi hamda unga zarur o'zgartirishlar kiritishda ta'lim mazmunining yangilanib borish imkoniyatlari, ya'ni ta'lim mazmunini modernizatsiya qilishni ham e'tiborga olish lozim. Belgilangan mazmun asosida o'quv fanlari, o'quv soatlari, mashg'ulot turlari aniqlanadi va bunda ta'lim mazmuni tomoyillariga asoslanadi.

Ta'lim mazmuni tomoyillari ta'lim berishning ma'lum ob'ektiv qonuniyatlarini o'zida aks ettiradi. Shuningdek, u ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi faoliyatining muhim ichki tomonlarini aks ettiradi hamda turli shaklda, turli mazmunda va har xil yo'sinda tashkil etiladigan ta'limning samaradorligini belgilaydi.

Ta'lim mazmunini belgilab beruvchi me'yoriy hujjatlar. Ta'lim mazmunini Umumiy o'rta ta'lim davlat ta'lim standartlari belgilab beradi. Har bir fanning mazmun va mundarijasi, xajmi va usuli boshlang'ich sinflar o'quv rejasi, dasturi va darsliklarida o'z ifodasini topadi.

UMUMIY O'RTA TA'LIMNING DAVLAT TA'LIM STANDARTI

Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti o'quvchilar umumta'lim tayyorgarligiga, saviyasiga qo'yiladigan majburiy minimal darajani belgilab beradi.

Davlat ta'lim standarti (DTS) ta'lim mazmuni, shakllari, vositalari, usullarini, uning sifatini baholash tartibini belgilaydi. Ta'lim mazmunining o'zagi hisoblangan standart vositasida mamlakat hududida faoliyat ko'rsatayotgan turli muassasalarda (davlat va nodavlat) ta'limning barqaror darajasini ta'minlash sharti amalga oshiriladi. DTS o'z mohiyatiga ko'ra o'quv dasturlari, darsliklar, qo'llanmalar, nizomlar va boshqa me'yoriy hujjatlarni yaratish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti o'zining tuzilishi va mazmuniga ko'ra davlat, hudud, maktab manfaatlari va vositalari muvozanatini aks ettiradi hamda eng asosiysi o'quvchi shaxsi, uning intilishlari, qobiliyati va qiziqishlari ustivorligidan kelib chiqadi.

Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti quyidagi prinsiplarga tayangan holda ishlab chiqiladi:

- davlat ta'lim standartining davlat va jamiyat talablariga, shaxs ehtiyojiga mosligi;
- o'quv dasturlari mazmunining jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti hamda fan-texnika rivojlanishi bilan bog'liqligi;
- umumiy o'rta ta'limning boshqa ta'lim turlari va bosqichlari bilan uzluksizligi va ta'lim mazmunining uzviyligi;
- umumiy o'rta ta'lim mazmunining insonparvarligi;
- ta'lim mazmunining Respublikadagi barcha hududlarda birligi va yaxlitligi;

■ umumiy o'rta ta'limning mazmuni, shakli, vositalari va usullarini tanlashda innovatsion texnologiyalarga tayanish;

O'quvchilarning tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan majburiy minimal talablar:

Umumiy o'rta ta'lim ikki bosqichdan iborat bo'lib, boshlang'ich (1-4-sinflar) va umumiy o'rta ta'lim (1-11-sinflar)ni qamrab oladi.

Umumiy o'rta ta'limning daylat ta'lim standarti boshlang'ich hamda umumiy o'rta ta'lim nihoyasida o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va maialarning minimal darajasini belgilab beradi.

Har bir sinf yakunida o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar ta'lim predmetlari bo'yicha ishlab chiqilgan o'quv dasturlarida o'z aksini topgan.

1-4-sinflar

1. Ona tili va o'qish

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar ona tili va o'qish bo'yicha quyidagi bilim, ko'nikma va malakalarini egallashlari shart:

a) O'QISH TEXNIKASI BO'YICHA:

Miqdoriy ko'rsatgich: bir daqidada 80-90 so'zni o'qiy olish.

Talablar:

- harflarni to'g'ri talaffuz etish;
- so'zlarni to'g'ri o'qish;
- gap ohangiga rioya qilgan holda ravon va obrazli o'qish;
- gapdagi tinish belgilarini talaffuzda aks ettirish;
- sanash va ajrarish ohanglaridan to'g'ri foydalanish;
- so'z urg'ulariga rioya qilish;
- ohangga roya qilish;
- ilmiy atama va ramzlarni to'g'ri talaffuz etish.

b) MATN MAZMUNI VA O'ZGALAR FIKRINI ANGLASH MALAKASI BO'YICHA:

Miqdoriy ko'rsatgich: 10 daqidada 4-5 sahifali matnni o'qib, qayta so'zlab bera olish.

Talablar:

- o'g'zaki nutqning to'g'ri, ravon, aniq, tushunarli va ta'sirchan bo'lishi;
- monologik nutqning ravon bo'lishi;
- diologik nutqda ta'sirchan, izchil, mantiqiy jihatning aniq bo'lishi.

v) DIKTANT YOZISH MALAKASI:

Miqdoriy ko'rsatgich: 75- 80 so'zdan iborat diktant yoza olish.

Talablar:

- imlo xatolarga yo'l qo'ymaslik;

-ijodiy matnning mantiqiy jihatdan izchilligi;

-berilgan izohlarning aniqqligi;

-lug'atlaming to'g'ri va aniq berilishi.

g) Fikmi yozma shaklda bayon etish malakasi bo'yicha:

Miqdoriy ko'rsatgich: 5- 6 gapdan iborat bo'lgan matnni(fikr ehtiyoji bilan bog'liq mavzu asosida) yaratish.

Talablar:

-matndagi gaplarning mazmunan o'zaro bog'liqligi va aloqadorligi ko'rsatilgan mavzu doirasida birlashishi;

-harf va tinish belgilarini to'g'ri yozish;

-husnixatda qatorlarni to'g'ri joylashtirish;

-so'zlar orasidagi oraliqni to'g'ri belgilash;

-tasvirda tilning ifoda vositalaridan foydalanish;

- matnda so'zlarni takrorlashdan saqlanish va sinonimlarni qo'llay olish;

-matnda xat boshlarining yaxlitligi va fikr izchilligini ta'minlash;

-uyadosh so'zlardan foydalana olish.

Boshlang'ich ta'lim yakunida o'quvchilar kamida 20 ta kichik hajmdagi she'ni yoddan aytib bera olishlari shart.

3.MATEMATIKA.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar matematikadan quyidagi bilim, ko'nikma va malakalarini egallashlari shart:

a) SONLAR VA HISOBLASHLARGA OID:

-sonlarni o'qish va yozish, ularni xona qo'shiluvchilarining yig'indisi ko'rinishidagi yozuvini tushunish;

O'QUV REJASI. Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun tayanch o'quv rejasi DTSning tarkibiy qismi bo'lib u ta'lim sohalarini me'yorlashga hamda maktabning moliyaviy ta'minotini belgilashga asos bo'ladigan davlat hujjatidir.

O'quv rejasi xalq ta'limi vazirligi tomonidan chiqarilgan davlat hujjati bo'lib, unda sinflar bo'yicha o'qitiladigan fanlarning nomi va shu fanlar bo'yicha o'qitiladigan o'quv soatlari miqdori ko'rsatilgan bo'ladi. O'quv rejasi barcha umumta'lim maktablari so'zsiz amal qilishi lozim bo'lgan hujjatdir.

Shuningdek, o'quv rejasida o'quv yilining qurilishi: choraklarning boshlanishi va tugash vaqti, choraklar orasidagi ta'til kunlari ko'rsatiladi. Har bir sinfdagi ta'lim mazmunidan kelib chiqib o'quv yilining tugash kuni belgilanadi: 1-9-sinflarda o'quv yili 25-mayda, 11-sinflarda 8-iyunda tugaydi.

Maktabdagi imtihonlar qaysi fanlardan topshirilishi ko'rsatiladi. Maktab o'quvchilarining ijtimoiy foydali amaliyoti har qaysi sinf o'quvchilari uchun qaysi o'qmoqchilik belgilanadi.

Bulardan tashqari o'quv rejasida o'quvchilarning ayrim fanlarga qiziqishi, xohishlarini qoniqtirish va qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida o'tkaziladigan fakultativ mashg'ulotlariga soatlar miqdori ajratiladi.

O'quv rejasida quyidagi omillarga asoslaniladi:

1. Ta'limning uzluksizligi va izchilligiga;
2. O'quv fanlarining hajmi, o'quvchilarning yoshi, bilim saviyasiga qarab belgilanadi;

3. O'quv rejasiga kiritilgan fanlar dunyoviy va ilmiy xarakterga ega bo'lib, umuminsoniy tarbiyaning maqsad va vazifalarini amalga oshirishga qaratiladi.

O'quv rejasida tabiiy fanlar - matematika, fizika, kimyo, biologiya, geografiya, informatika kabi fanlar asosiy o'rinni egallab, o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga ijtimoiy fanlar - ona tili, tarix, chet tili kabi fanlar bilan bir qatorda o'quvchining ma'naviy dunyosini boyitadigan va ijtimoiy hayotga tayyorlashda ahamiyatga ega bo'lgan tasviriy san'at, musiqa, jismoniy tarbiya, mehnat ta'limi va iqtisod asoslari singari fanlarni o'qitish uchun soatlar ajratiladi.

O'QUV DASTURI. O'quv dasturlari DTSga asoslanib tuziladigan davlat hujjati bo'lib, unda ma'lum bir o'quv fani bo'yicha o'qitiladigan bilim hajmi va ta'lim mazmuni ifodalanadi.

O'quv dasturi odatda 3 qismdan iborat bo'lib, birinchi bo'lim uqtirish xatidir. Bu qismda fanni o'qitishning maqsad va vazifalari, yo'nalishlari, dasturdan foydalanish tartibiga oid metodik maslahatlar beriladi.

Ikkinchi bo'limda o'quv fanining asosiy mazmuni, o'rganiladigan nazariy va amaliy materiallar, ular o'rtasidagi aloqadorlik, mavzular bo'yicha o'rganiladigan bilimlar ko'lamini va o'quvchida hosil qilinadigan ko'nikma va malakalar majmui ko'rsatiladi. Dasturdagi mavzular ta'lim standarti bo'yicha o'quvchilar bilimining zaruriy va yetarli bilim darajasini o'z ichiga olmag'i lozim.

Uchinchi bo'limda o'quvchilar qo'shimcha ravishda o'rganishlari lozim bo'lgan adabiyotlar ro'yxati ifodalanadi.

O'quv dasturi quyidagi prinsiplar asosida tuziladi:

1. Dasturning ilmiyligi prinsipi. Dasturga ob'ektiv reallikni (voqelikni) aniq, to'g'ri va xaqqoniy aks ettirgan, ilmiy jihatdan tekshirilgan ishonchli materiallar kiritiladi.

Ma'lumki, hozirgi kunimizda fan va texnika tobora rivojlanib bormoqda. Fanga oid yangi ma'lumotlar va masalalar kirishi bilan o'quv dasturidagi ayrim eskirgan masalalar o'quv fanlaridan chiqarib tashlanadi.

2. Dasturning qat'iylik prinsipi.

O'quv dasturlari jamiyatimiz taraqqiyotining har bir bosqichida fan, texnika, ishlab chiqarish hamda ijtimoiy munosabatlar sohasida erishilgan darajasini aks

ettirishi lozim. Hamma o'quv fanlariga oid dasturlarning bir necha yillar mobaynida qat'iy bo'lishiga erishish shu fan bo'yicha qat'iy darsliklar ishlab chiqish uchun katta ahamiyatga ega.

3. Nazariyaning amaliyot bilan birligi prinsipi.

Ilmiy bilimlarni puxta egallash va o'zlashtirilgan ilmiy bilimlarni amaliyotda qo'llay olish uchun o'quvchilarga beriladigan nazariy tushunchalar ijtimoiy qurilish amaliyotiga bog'lab, konkret hayotiy misollar bilan: mashqlar, tajribalar ko'rsatib, xulosalar chiqarish kabilar bilan bog'lanishi lozim. Bu o'quvchining ijtimoiy faolligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

O'quv dasturlari fan yutuqlarini turmushga tatbiq eta oladigan nazariy bilimga ega bo'lgan amaliyotchi shaxsni yetishtirishni nazarda tutadi.

4. Dasturning izchilligi prinsipi.

O'quv dasturidagi materiallar izchil, ya'ni o'rganilayotgan mavzu o'quvchilarning oldingi o'zlashtirgan ilmiy bilimlari, ko'nikma va malakalari bilan izchil va uzviy bog'lanishi, uni to'ldirishi va keyingi o'quv jarayoni uchun zamin hozirlashi lozim. O'quv materiali osondan qiyinga, oddiydan murakkabga tomon yo'naltiriladi.

5. Dasturda o'quvchilarning yosh va alohida xususiyatlarini hisobga olish prinsipi.

Dasturga katta hajmli bilimlar kiritib, bolalar uchun qiyin materialni berish, bolalarning tushunishi qiyin bo'lgan, ularning tushunchalariga mos bo'lmagan bilimlarni berish ularning ongli va mustahkam o'zlashtirish-larida qiyinchilik tug'diradi. O'quvchilarning charchashi va o'zlashtirish darajasi pasayishiga olib keladi.

O'quvchilarning imkoniyatlarini hisobga olmay aql ishlatishni talab qilmaydigan yengil materialni taklif qilish ularning aqliy qobiliyatlari o'sishini to'xtatib qo'yishi mumkin.

6. O'quv fanlarining o'zaro bog'lanish prinsipi.

O'quv dasturlaridagi ma'lum bir o'quv fani bo'yicha beriladigan ilmiy bilim, ko'nikma va malakalar boshqa bir fanni o'tishda e'tiborda tutilishi, uni takrorlamagan xolda o'sha ma'lumotlarga suyanish, uni kengaytirish va chuqurlashtirishga hizmat qilishi, bog'lanishi kerak. Shu orqali o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslari shakllantirish nazarda tutiladi.

7. O'quv dasturlarida tarixiylik prinsipi.

Dasturda ko'rsatilgan o'quv materialining voqea, xodisa va faktlarning tarixiy rivojlanish qonuniyatlari to'g'ri va haqqoniy bayon etilishi o'quvchilarning ilmiy bilimlarining kengayishiga va mushoxada yuritishlarida izchillikka yordam beradi.

8. O'quv dasturining zamonaviyligi, raqobatdoshligi prinsipi.

Dastur materiali fanning hozirgi taraqqiyot darajasiga muvofiq bilim berishi va rivojlanayotgan mamlakatlarda amalda bo'lgan mutanosib o'quv dasturlariga nisbatan ilg'orlikka ega bo'lishi kerak.

9. O'quv dasturining gumanitarligi va milliyligi prinsipi.

Dastur materiali insonparvarlik, elparvarlik va ezgulik g'oyalari amal qilishi, shuningdek, Markaziy Osiyoda yashagan yoki faoliyat ko'rsatgan olimlar va tarixiy shaxslarning fan rivojiga qo'shgan hissasini chuqur va ilmiy asoslangan tarzda bayon qilishi lozim. Dastur materiali boy milliy, ma'naviy qadriyatlarimizni o'zida mujassamlashtirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

10. Dasturning jozibadorlik va novatorlik prinsipi. O'quv dasturlari ikki xil usul bilan: muntazam va konsentrik usul bilan tuzilishi mumkin.

Muntazam yoki ketma-ket joylashtirilganda dasturdagi o'quv materialining bir qismi avvalgi qismining davomi bo'ladi, har bir qismdagi materialning mazmuni sinf o'quvchilariga tushunarli bo'lishini hisobga olgan holda to'liq yoritiladi.

Dasturning konsentrik yoki markazlashgan tuzilishida mazkur fanga tegishli o'quv materiali o'qitishning keyingi bosqichlarida kengroq, chuqurroq, murakkablashgan xolda takrorlanadi.

Ta'lim mazmunini loyihalash tamoyillari va mezonlari. Ta'lim mazmunini loyihalash quyidagi umumiy tamoyillarga muvofiq amalga oshiriladi:

Ta'lim mazmunining barcha elementlarining jamiyat, fan, madaniyat va shaxs rivojlanishi talablariga mos bo'lishi tamoyili. Bu tamoyil ta'lim mazmuniga an'anaviy bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar bilan birga jamiyatning rivojlanganligi, ilmiy bilim, madaniy hayot darajasi va shaxsning rivojlanish imkoniyatlarini aks ettiruvchi fanlarni kiritishni talab etadi.

Ta'lim mazmunining tashkiliy-jarayon bilan aloqadorlik tamoyili. Bu tamoyil ta'lim mazmunini tanlashda bir tomonlama yondashishni rad etadi. U aniq bir o'quv jarayonini amalga oshirish bilan bog'liq tashkiliy shart-sharoitni hisobga olishni ko'zda tutadi. Bu umumiy o'rta ta'lim mazmunini loyihalashtirish jarayonida taqdim etish va o'zlashtirish tamoyillari, texnologiyasi, darajasi va u bilan bog'liq xatti-harakatlarni hisobga olish kerakligini anglatadi.

Ta'lim mazmunining yaxlit strukturaga aloqadorlik tamoyili. Bu tamoyil ta'lim tizimining turli bosqichlarida nazariy bilimlarning berilishi, o'quv fani, o'quv materiali, pedagogik faoliyat, o'quvchi shaxsi kabi komponentlarining o'zaro mosligini ko'zda tutadi.

Ta'lim mazmunini insonparvarlashtirish tamoyili. Bu tamoyil birinchi navbatda o'quvchilarning umuminsoniy va milliy madaniyatni faol ijodiy va amaliy o'zlashtirishlari uchun shart-sharoitlar yaratish bilan bog'liqdir. Buning uchun insonparvar g'oyalar umumiy ta'lim mazmuniga singdirilishi kerak. Bu esa o'z navbatida ijtimoiy-gumanitar va tabiiy-ilmiy fanlarning o'zaro bog'liqligi va o'zaro

munosabatlari tamoyilining o'zgartirilishini talab etadi, uning asosini shaxsga yo'nalganlik tashkil etishi zarur.

Ta'lim mazmunini fundamentallashtirish tamoyili ta'limni insonparvarlashtirishdagi to'siqlarni yo'qotishga imkon beradi. U ijtimoiy-gumanitar va tabiiy-ilmiy bilimlarni birlashtirish, ketma-ketlikni o'rnatish va fanlararo aloqalarni o'quvchilarning idrok etishi va amaliy faoliyat metodologiyasining mohiyatini anglab yetishlariga tayanishni talab etadi.

Ta'lim mazmunining ketma-ketligi tamoyili. Mazkur tamoyil ta'lim mazmunini o'sib boruvchi yo'nalishda rejalashtirishdan iborat bo'lishini anglatadi, bunda birinchi navbatda har bir yangi bilim avvalgisiga tayanadi va undan kelib chiqadi.

Ta'limning mazmuni muntazamligi tamoyili. Ushbu tamoyil o'rganilayotgan bilimlar va shakllantirilayotgan malakalar va kompetentsiyalarni yagona tizimdagi o'rni, umumiy o'rta ta'lim, barcha o'quv kurslari va yaxlit mazmunning bir-biriga hamda umuminsoniy, milliy madaniyat tizimi aloqadorlikda ko'rib chiqishni ko'zda tutadi.

Ta'lim mazmunining o'quvchilar yosh xususiyatlariga mosligi tamoyili. Mazkur tamoyil ta'lim mazmunini loyihalashda o'quvchilarning yosh xususiyatlari va tayyorgarlik darajasini hisobga olishni ko'zda tutadi. Ma'lum bir yosh davriga mos bilim, ko'nikma, malaka va kompetentsiyalar tizimi ta'lim mazmunida aks ettiriladi.

Ta'lim mazmunini loyihalashtirishda quyidagi mezonlarga asoslaniladi:

- ta'lim mazmunini mustaqil fikr yuritish va axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish ehtiyojiga muvofiq loyihalashtirish; ta'lim mazmunining aniq ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etishi; ta'lim mazmunining murakkablik darajasini hisobga olish, o'quvchilar imkoniyatlarining mavjud o'quv dasturlariga mosligi; ta'lim hajmining uni o'rganishga ajratiladigan vaqtga mosligi; ta'lim muassasalari moddiy-texnik bazasining zamonaviy talablarga javob berishi;

- ta'lim mazmunini loyihalashda ilg'or xorijiy tajribalarni hisobga olish.

«Standart» ingliz tilidan tarjima qilinganda «me'yor», «namuna», «andoza», «model» ma'nolarini anglatadi. Standart yordamida, respublika miqyosidagi turli ta'lim muassasalarida ta'limning barqarorlik darajasini ta'minlashga erishiladi, o'quv ishlari normativlari moslashtiriladi, o'quvchilarning bilimlarini baholash mezonlari ishlab chiqiladi.

Davlat ta'lim standartining maqsadi - umumiy o'rta ta'lim tizimini mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari hamda ilm-fan va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan holda tashkil etish, ma'naviy barkamol va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalashdan iborat.

Davlat ta'lim standartining vazifalari quyidagilardan iborat:

- umumiy o'rta ta'lim mazmuni va sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilash;

- milliy, umuminsoniy va ma'naviy qadriyatlar asosida o'quvchilarni tarbiyalashning samarali shakllari va usullarini joriy etish;

- o'quv-tarbiya jarayoniga pedagogik va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, umumiy o'rta ta'lim muassasalarining o'quvchilari va bitiruvchilarining malakasiga qo'yiladigan talablarni belgilash;

- ta'lim va uning pirovard natijalari, o'quvchilarning malaka talablarini egallaganlik darajasini tizimli baholash tartibini, shuningdek ta'lim-tarbiya faoliyati sifatini nazorat qilishning huquqiy asoslarini takomillashtirish;

- davlat ta'lim standartlari talablarining ta'lim sifati va kadrlar tayyorlashga qo'yiladigan xalqaro talablarga muvofiqligini ta'minlash.

Davlat ta'lim standarti quyidagi asosiy prinsiplarga asoslanadi: o'quvchi shaxsi, uning intilishlari, qobiliyati va qiziqishlari ustuvorligi;

- umumiy o'rta ta'lim mazmunining insonparvarligi; davlat ta'lim standartining ta'lim sohasidagi davlat va jamiyat talablariga, shaxs ehtiyojiga mosligi;

- umumiy o'rta ta'limning boshqa ta'lim turlari va bosqichlari bilan uzluksizligi va ta'lim mazmunining uzviyligi;

- umumiy o'rta ta'lim mazmunining respublikadagi barcha hududlarda birligi va yaxlitligi;

- umumiy o'rta ta'limning mazmuni, shakli, vositalari va usullarini tanlashda innovatsiya texnologiyalariga asoslanilganligi;

- o'quvchilarda fanlarni o'rganish va ta'lim olishni davom ettirish uchun tayanch va fanlarga oid umumiy kompetensiyalarni rivojlantirishning ta'minlanganligi;

- rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ta'lim sohasida me'yorlarni belgilash tajribasidan milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda foydalanish.

Davlat ta'lim standarti quyidagi tarkibiy qismlardan iborat: umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasi; umumiy o'rta ta'limning o'quv dasturi; umumiy o'rta ta'limning malaka talablari; baholash tizimi.

Umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasi umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitiladigan o'quv fanlari nomi, o'quv yuklamasining minimal hajmi hamda ularning sinflar bo'yicha taqsimoti belgilangan hujjat hisoblanadi.

Tayanch o'quv reja umumiy o'rta ta'lim muassasalarining dars jadvalini ishlab chiqish uchun asos hisoblanadi.

Tayanch o'quv reja umumta'lim fanlari bo'yicha belgilangan ta'limmazmunini o'quvchiga yetkazish uchun ajratilgan o'quv soatlari (davlat ixtiyoridagi va maktab ixtiyoridagi soatlar)ning minimal hajmini belgilaydi.

Pedagog kadrlar salohiyati hamda moddiy-texnika bazasi etarli bo'lgan umumiy o'rta ta'lim muassasalarida Qoraqalpog'iston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, Toshkent shahar xalq ta'limi bosh boshqarmasi va viloyatlar xalq ta'limi boshqarmalarining ruxsati bilan umumiy o'rta ta'lim muassasalarining pedagogik

kengashlariga dars jadvalini tuzishda tayanch o'quv rejadagi umumiy soatlar hajmidan oshmagan holda, ma'lum bir fanlarni chuqurlashtirib o'qitish maqsadida 15%gacha o'zgartirish kiritish huquqi beriladi.

Umumiy o'rta ta'limning o'quv dasturi tayanch o'quv rejaga muvofiq o'quv fanlarining sinflar va mavzular bo'yicha hajmi, mazmuni, o'rganish ketma-ketligi va shakllantiriladigan kompetensiyalari belgilangan hujjat hisoblanadi.

O'quv dasturi O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi.

Umumiy o'rta ta'limning malaka talablari umumta'lim fanlari bo'yicha ta'lim mazmunining majburiy minimumi va yakuniy maqsadlariga, o'quv yuklamalari hajmiga hamda ta'lim sifatiga qo'yiladigan talablardan iborat.

Umumiy o'rta ta'limning malaka talablari quyidagilardan tashkil topadi: bilim - o'rganilgan ma'lumotlarni eslab qolish va qayta tushuntirib berish; ko'nikma - o'rganilgan bilimlarni tanish vaziyatlarda qo'llay olish; malaka - o'rganilgan bilim va shakllangan ko'nikmalarni notanish vaziyatlarda qo'llay olish va yangi bilimlar hosil qilish; kompetensiya — mavjud bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik faoliyatda qo'llay olish qobiliyati.

Baholash tizimi - davlat ta'lim standarti bo'yicha umumiy o'rta ta'limning malaka talablarini o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishi darajasini hamda umumiy o'rta ta'lim muassasasining faoliyati samaradorligini aniqlaydigan mezonlar majmuidan iborat.

Ta'lim mazmuni va o'quv dasturlari asosida o'quv materiallari o'quv-metodik majmuada o'z ifodasini topadi.

O'quv-metodik majmua - darslik, mashq daftari, o'qituvchi uchun metodik qo'llanma, darsliklarning multimediali ilovasidan iborat majmua.

Darslik - davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'quv dasturi asosida didaktik, metodik, pedagogik-psixologik, estetik va gigienik talablarga javob beradigan, o'quv fanining mavzulari to'liq yoritilgan, uning asoslari mukammal o'zlashtirilishiga qaratilgan, o'quv fanining maqsad va vazifalaridan kelib chiqqan holda ta'lim oluvchilarning yoshi va psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqiladigan, nazariy ma'lumotlardan tashqari amaliy-tajriba va sinov mashqlarini qamrab olgan kitob shaklidagi o'quv nashri.

Darslik o'quvchilarning ta'lim jarayonida, ongli ravishda va faol ishtirok etishlari, o'quv materialini to'la o'zlashtirishlarini ta'minlashi kerak. Ana shu masalalarni hal etish yo'lida darsliklar quyidagi vazifalarni bajaradi:

motivatsion vazifa - bu vazifa o'quvchilarni ushbu fanni o'rganishga yo'naltiradigan, ularda ishga pozitiv munosabati va qiziqishini shakllantiruvchi rag'bat (sabab)larni hosil qilishdan iborat;

axborot vazifasi o'quvchilarga axborotlarni etkazish, samarali usullar yordamida ularning bilimlari hajmini kengaytirishga imkon beradi;

nazorat-tuzatish (mashq qilish) vazifasi - ta'lim jarayoni, uning natijalarini tekshirish, o'quvchilarda o'zini baholash va tuzatish layoqati hamda zarur bo'lgan ko'nikma, malakalarni shakllantirish uchun o'rganish mashqlarini tavsiya etishni nazarda tutadi.

muvofiglashtirish vazifasi material ustida ishlash jarayonida ta'limning boshqa vositalari (xaritalar, ko'rgazmali materiallar, diapozitiv va boshqalar)ni jalb etishni ifodalaydi;

rivojlantiruvchi-tarbiyalovchi vazifasi darslik mazmunining o'quvchilarga ma'naviy-axloqiy ta'sir ko'rsatishi, kitoblar bilan ishlash jarayonida ulardan mehnatsevarlik, faol fikrlash, ijodiy qobiliyat kabi sifatlarni shakllantirishdan iborat;

o'qitish vazifasi darslik bilan ishlashda mustaqil bilim olish uchun zarur bo'lgan konspekt yozish, umumlashtirish, asosiysini ajratib ko'rsatish, mantiqiy eslab qolish kabi malaka va ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam berishida ko'zga tashlanadi.

Mashq daftari - darslikning tarkibiy qismi hisoblanadigan, davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'quvchilar tomonidan egallangan bilim va ko'nikmalarni mustahkamlash hamda o'quv fanining mavzulariga mos ravishda ishlab chiqilgan, mantiq va tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan (krossvordlar, boshqotirmalar, mantiqiy fikrlashga undovchi topshiriqlar va hokazo) topshiriqlardan iborat bo'lgan didaktik vosita.

O'qituvchi uchun metodik qo'llanma - darslikdagi har bir mavzuni samarali o'qitish metodikasi, qo'shimcha sinov topshiriqlari va o'qituvchining darsni qiziqarli tashkil etishiga oid boshqa metodik ko'rsatmalar berilgan, har bir darsning maqsadi, darsda foydalaniladigan vositalar va ulardan foydalanish usullari, darsning mazmuni, amaliy mashg'ulotlar, qo'shimcha topshiriqlar va boshqalar haqida metodik ko'rsatmalar aniq bayon qilingan kitob shaklidagi o'quv nashri.

Darsliklarning multimediali ilovalari - axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida o'quv faniga oid materiallarni davlat ta'lim standarti va o'quv dasturiga mos ravishda yoritiladigan, o'quv fanini samarali o'zlashtirishga, o'quvchilarning mustaqil ta'lim olishiga ko'maklashuvchi hamda video, ovoz, animatsiya, jadval, matn va lug'atlarni o'z ichiga olgan, bilimlarni nazoratdan o'tkazish va mustahkamlashga yo'naltirilgan, o'quv fanining asosiy mazmunini boyitadigan qo'shimcha materialga ega bo'lgan yoki shu kabi manbalarga murojaatlarni o'z ichiga olgan interaktiv elektron axborot-ta'lim resursi.

Ta'lim mazmunini tanlab olishga umumiy yondashuvlar. Ta'limda uzviylik o'quv predmetining tashkiliy qismlarining to'g'ri nisbati va zaruriy bog'liqligini ta'min etadi.

O'quv materialining joylashuvi va bu materialni o'zlashtirish usullarini tanlashdagi uzviylik quyidagi ikki omilni hisobga olish bilan amalgam oshiriladi: Ushbu o'quv predmeti tegishli fan mazmuni va mantiqi hamda bilimlarni o'zlashtirish jarayonining qonuniyatlarini, fanning mazmuni va mantiq'i o'quv predmetining uzviyligini ta'min yetishda muhim ahamiyat kasb yetadi: tushuncha, qonunlar va dalillar, o'quv predmeti mazmunining o'zagi hisoblanib, ketma-ket joylashadi va o'rganilayotgan sohaga oid bilimlarning kengayib borishini ta'minlaydi, oldingilari keyingilari bilan uzviy bog'liq bo'ladi.

Bilimlarni o'zlashtirish jarayoni qonuniyatlari omili ilmiy bilimlarni to'g'ridan to'g'ri o'quv predmeti mazmuni sifatida talqin yetishiga yo'l qo'ymaydi, unga didaktik ishlov berishni talab yetadi. Shunday qilib, uzviylik faqatgina to'g'ri chiziqli yemas, balki o'quv materialini konsentrik joylashuvida ham amalga oshiriladi.

Tushunchalarni keng va chuqur aloqadorligini o'rganish mazmunini boyitishga uni o'zlashtirish shakllarining uzviyligini ta'min yetadi.

Uzviylik alohida o'quv predmetlarinigina yemas, balki turli o'quv predmetlarining o'zaro munosabatlarini ham qamrab olish zarur. Buning uchun turli o'quv predmetlarini o'rganishda ob'ektiv aloqadorligi asosiy hisoblanadi.

II. Ta'lim mazmuni avval DTS, so'ngra o'quv reja va dasturi shaklida loyihalashtiriladi.

Ta'lim mazmuni ta'lim jarayoning asosiy elementi (tashkil yetuvchi komponenti) ni o'zlashtirish natijasida ijtimoiy maqsadlarga erishiladi. O'zlashtirish zarur bo'lgan ijtimoiy madaniy tajribaning tavsifi va hajmi aniq shart-sharoit, imkon, zamon, shuningdek ta'lim muassasasining turi va darajasiga bog'liq bo'ladi.

Ta'lim mazmuni tashkil etuvchi tarkibiy qismlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin: a) samarali amaliy faoliyat tajribasi, ya'ni mehnat, iqtisodiyot, siyosat ijtimoiy va boshqa sohalaridagi vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish;

b) bilish tajribasi atrof olam rivojlanishi qonuniyatlarini anglash metodlari va natijalari;

v) umumiy maqsadlarga yerishish jarayonidagi ijtimoiy o'zaro ta'sirlar tajribasi;

g) axloqiy etik tajriba;

d) ma'naviy-madaniy tajriba va shu kabilar.

O'qitish mazmuni ta'lim muassalarida o'rganiladigan o'quv predmetlarini o'rganish jarayonida o'zlashtiriladi. O'qitish mazmining tuzilmasi, ya'ni turli elementlarning o'zaro munosabatlarining ketma-ketligi, davomiyligini o'quv rejasini aniqlab berdi. Shu paytgacha o'qitish mazmuni bajariladigan vazifalarning mirakkablik darajasi va mazmuniga binoan aniqlanadi.

Masalan, umumiy ta'limning asosiy vazifasi insonni har tomonlama rivojlantirish, hayot va mehnat, kasb tanlashga va kelgusida kasb-hunar sir-sinoatlarini o'rganishga tayyorlashdan iborat.

Aniq kasb bo'yicha ta'lim mazminini integrativ yondashuv asosida tanlab olishda uning qaysi soha bo'yicha ishlab chiqarishga mansubligi hisobga olinadi.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Ta'lim mazmuni deb nimaga aytiladi?
2. Ta'lim mazmunini belgilashga doir qanday yondashuvlar mavjud?
3. Kompetentsiyaviy yondashuv deganda nima tushiniladi?
4. Ta'lim mazmunini loyihalash tamoyillariga izoh bering.
5. Ta'lim mazmunini loyihalashda qanday mezonlarga asoslanish lozim?
6. Davlat ta'lim standarti nima va u qanday komponentlardan iborat?
7. Tayanch o'quv rejasiga izoh bering.
8. O'quv dasturida qanday masalalar o'z aksini topadi?
9. O'quv-metodik majmua nima va u o'z ichiga nimalarni qamrab oladi?

“ASSESSMENT”metodi

Mavzu. Davlat ta'lim standarti

TEST 1 ball

Davlat ta'lim standarti nima?

A) O'quv fanlarning nomi, o'tiladigan soatlar miqdori, fakultativ soatlar ushun ajratilgan soatlar miqdori, o'quv yilining qurilishi ko'rsatilgan davlat hujjatidir.

B) O'quv fanlarning nomi va miqdori, sinflardagi o'rganilish izchilligi, dars jadvali ko'rsatilgan davlat hujjatidir.

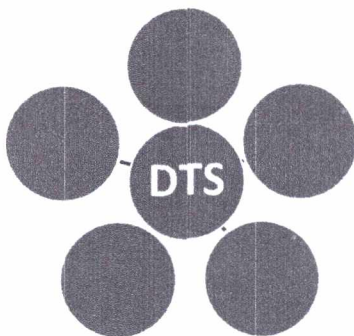
C) O'quv fanining mazmuni, o'quvchilar egallashlari lozim bo'lgan bilim va konikmalar hajmi ko'rsatilgan davlat hujjatidir.

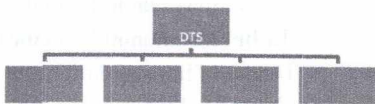
D) O'quvchilar bilim saviyasiga qo'yiladigan majburiy minimal talablarni belgilab beruvchi davlat hujjatidir.

FIKR – MULOHAZA

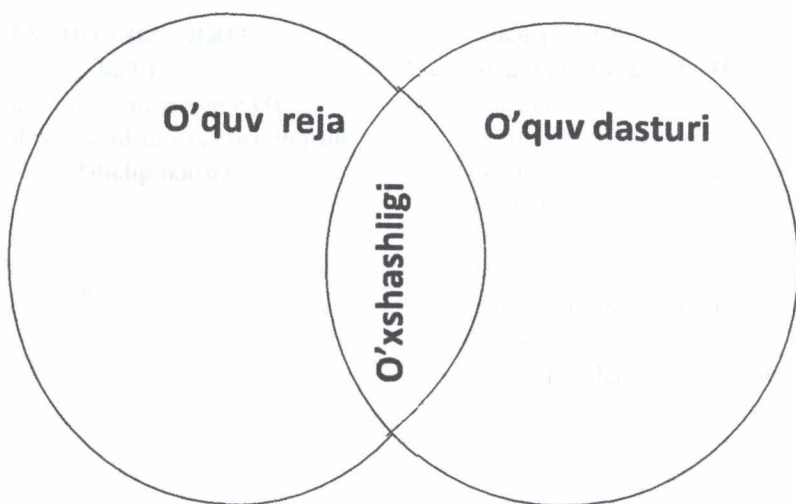
1 ball

DTS mohiyatiga ko'ra qaysi hujjatlarni yaratilishiga asos bo'lib xizmat qiladi?

Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti qaysi prinsiplar asosida tuziladi: 2 ball - - - - - -	FIKR – MULOHAZA 1 ball DTS nimalarning sifatini baholash tartibini belgilaydi?
---	--

VENN DIAGRAMMASI.

O'quv reja

O'quv dasturi

Farqi

“ASSISMENT”metodi

Mavzu. O'quv dasturi

TEST 1 ball

O'quv dasturi nima?

A) O'quv fanlarning nomi, o'tiladigan soatlar miqdori, fakultativ soatlar ushun ajratilgan soatlar miqdori, o'quv yilining qurilishi ko'rsatilgan davlat hujjatidir.

B) O'quv fanlarning nomi va miqdori, sinflardagi o'rganilish izchilligi, dars jadvali ko'rsatilgan davlat hujjatidir.

*C) O'quv fanining mazmuni, o'quvchilar egallashlari lozim bo'lgan bilim va konikmalar hajmi ko'rsatilgan davlat hujjatidir.

D) O'quvchilar bilim saviyasiga qo'yiladigan majburiy minimal talablarni belgilab beruvchi davlat hujjatidir.

FIKR – MULOHAZA

1 ball

O'quv dasturi qanday qismlardan iborat bo'ladi?

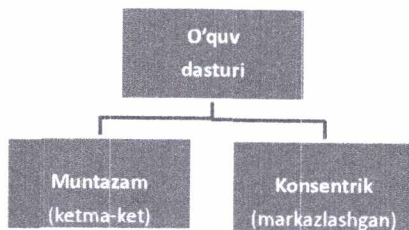
**O'quv dasturi quyidagi
prinsiplarga asoslanib tuziladi:
2ball**

- ilmiyligi
- qat'iyligi
- nazariyaning amaliyot b-n birligi
- izchilligi
- yosh xususiyatlarini hisobga olish
- fanlarning o'zaro bog'liqligi
- tarixiyligi
- zamonaviy va raqobatbardoshligi
- milliyliigi
- jozibadorlik va novatorligi

FIKR – MULOHAZA

1ball

**O'quv dasturi qanday usullar bilan
tuziladi?**

ASSISMENT"metodi

Mavzu. O'quv reja

TEST 1 ball

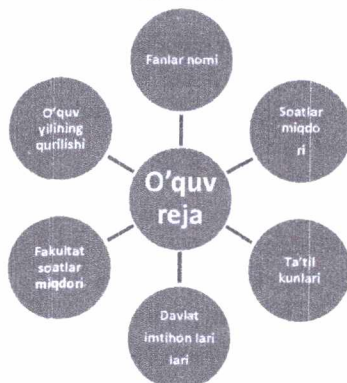
O'quv rejasi nima?

- *A) O'quv fanlarning nomi, o'tiladigan soatlar miqdori, fakultativ soatlar ushun ajratilgan soatlar miqdori, o'quv yilining qurilishi ko'rsatilgan davlat hujjatidir.
- B) O'quv fanlarning nomi va miqdori, sinflardagi o'rganilish izchilligi, dars jadvali ko'rsatilgan davlat hujjatidir.
- C) O'quv fanining mazmuni, o'quvchilar egallashlari lozim bo'lgan bilim va konikmalar hajmi ko'rsatilgan davlat hujjatidir.
- D) O'quvchilar bilim saviyasiga qo'yiladigan majburiy minimal talablarni belgilab beruvchi davlat hujjatidir.

FIKR – MULOHAZA

1 ball

**O'quv rejasida nimalar berilgan
bo'ladi?**

O'quv rejasini tuzishda quyidagi omillarga asoslanadi: 2 ball - ta'limning uzluksiz va izchilligi - o'quv fanlarining hajmi - o'quvchining yoshi va bilim saviyasi - fanlar umuminsoniy tarbiyaning maqsad va vazifalarini amalga oshirishga qaratilgan bo'lishi	O'quv reja bo'yicha 1-,2-,3-4-sinfning haftalik yuklamasi necha soatni tashkil etadi?
--	--

“Charxpalak” texnologiyasi

	Ta'lim mazmunini belgilovchi me'yoriy hujjatlarning o'ziga xos xususiyatlari	O'quv reja	O'quv dasturi	Darslik
	O'quv-tarbiya ishining maqsad va vazifalariga asoslanganlik			
	Fikrlarning aniq va qisqa bo'lishi			
	O'quv fani uchun tuzilgan me'yoriy hujjat			
	So'zsiz amal qilinishi lozim bo'lgan davlat hujjati			
	O'quv jarayonining zaruriy qismi			
	Bilimlar hajmi, tizimi va g'oyaviy-siyosiy yo'nalishining belgilanishi			
	Fanlar va soatlar miqdori			
	Mavzular bayoni			
	O'quv fanining mazmuni			
	O'quv yilining tuzilishini belgilab berilishi			
	O'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning ifodasi			
	Ketma-ket va konsentrik joylashuv			

Ilova:

6-8 ta to'g'ri javob "qoniqarli";

9-10 ta to'g'ri javob "yaxshi";

11-12 ta to'g'ri javob "a'lo" tartibida baholanadi.

1.5. Mavzu. Ta'lim metodlari va vositalari

Mavzu rejasi:

1. Ta'lim metodlari va usullari tushunchalari.
2. Zamonaviy didaktikada ta'lim metodlari tasnifiga turlicha yondashuvlar.
3. Ta'lim metodlarinig mohiyati va mazmuni.
4. Ta'lim metodlarini tanlab olish shartlari.

Tayanch so'z va iboralar: metod, o'qitish metodlari, og'zaki bayon metodi, ko'rsatish va kuzatish metodi, ifodali, tasviriy, ilmiy, suhbat, hikoya, tushuntirish, uqtirish, evristik, reprodaktiv.

Ta'lim metodlari va usullari tushunchalari. O'qituvchining o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish va o'quvchilar tomonidan ularni o'zlashtirish usullari o'qitish metodlari deb ataladi. Metod so'zi lotincha so'z bo'lib o'zbek tilida yo'l, usul ma'nosini beradi. Ta'lim va tarbiya vazifalarini hal qilar ekan, o'qituvchi bolalarni nimaga va qanday qilib o'rgatishlarini, bilimlarni ongli ravishda va to'liq o'zlashtirishlariga, amaliy malaka va ko'nikmalar hosil qilishga qanday yo'llar va usullar bilan erishishlarini juda yaxshi tushunishlari kerak.

O'qitish metodlari-o'qitish vazifalarini hal etishga qaratilgan o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatining usullaridir. Metodning vazifasi bilimlarni shunchaki ma'lum qilishdan iborat bo'lmay, balki o'quvchida bilishga extiyoj tug'diradigan, u yoki bu masalani hal etishga qiziqish vujudga keltirishdan iboratdir. O'qitish metodini vositalardan farq qilish kerak. Vosita faoliyat bilan mustahkam bog'langan bo'lib, faoliyatdan tashqarida bo'la olmaydi. o'qitish vositalari sifatida darsliklar, kitoblar, qo'llanmalar, texnika vositalari, lug'atlar, ko'rgazmali qurollardan turli maqsadlar uchun foydalanish mumkin. O'qitish jarayonida turli vositalardan foydalanib, faoliyat usulining o'zi o'zgaradi. O'qituvchi bolalarni zarur bilimlar bilan ta'minlay oladigan, ularning fikr yuritish faolligini oshiradigan, ularda o'qishga qiziqishni rivojlantiradigan ish metodlarini tanlab oladi. Maktablarimizda qo'llaniladigan o'qitish metodlari bolalarga beriladigan o'quv vazifalari va mazmuni bilan mustahkam bog'langandir. Ma'lum bir maqsadni amalga oshirishga qaratilgan ta'lim jarayonidagi faoliyatning turlicha bo'lishi yangi-yangi metodlarni keltirib chiqaradi. Masalan: o'qituvchi biror o'quv materialini og'zaki bayon qilar ekan, o'qituvchi uqtiradi, o'quvchi tinglaydi. Yoki o'qituvchi savol-javob orqali ish ko'rar

ekan, savol beradi, o'quvchilar javob beradilar va hakozi. Demak, o'qitish metodlari o'qituvchi ham o'quvchilarning dars mashg'ulotlari davomidagi faoliyatlari xarakteriga qarab bir biridan farq qiladi. Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan metod har ikkala faoliyatning birligini ta'minlagandagina kutilgan maqsadga erishish mumkin. Maktablardagi o'qitish metodlari asosan quyidagi talablarga javob beradi:

1. O'qitish metodlari albatta barkamol shaxs tarbiyasi maqsad va vazifalarini amalga oshiruvga qaratilmog'i, ta'lim mazmunining to'la-to'kis o'zlashtirilishiga imkon bermog'i lozim.

2. O'qitish metodlari o'quvchilarning ongli va mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirishi va ularda qat'iy ishonch, e'tiqod hamda ilmiy dunyoqarash tarkib toptirishi kerak.

3. O'qitish metodlari o'quvchilarning fan asoslarini ongli, puxta va mustahkam o'zlashtirishlariga, o'zlashtirgan ilmiy bilimlarini turmushda, amaliyotda qo'llay olishlari uchun tegishli ko'nikma va malakalar bilan qurollanishlariga yordam berishlari dardkor.

4. O'qitish metodlari o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos keladigan, o'qitilayotgan ilmiy bilimlarni o'quvchilar tomonidan muvaffaqiyatli o'zlashtirishlariga imkon beradigan bo'lmoqi lozim.

5. O'qitish metodlari o'quv fanlarining o'ziga hos xususiyatlarini hisobga olgan, shu xususiyatlarga muvofiq va xilma-xil bo'lishi lozim.

6. O'qitish metodlari butun sinf faolligini oshirishga qaratilishi lozim.

Ta'lim jarayonida metodlar tanlash quyidagilarga bog'liq bo'ladi:

1. darsning maqsadi va mazmuniga;
2. o'quv fanlarining o'ziga hos xususiyatlariga;
3. o'quvchilarning yoshi va tayyorgarligiga;
4. o'quv ishi sharoitlariga;
5. o'qituvchining shaxsiy sifatlariga.

Ta'lim metodi tushunchasi anchagina murakkabdir. Shu bois pedagogikada uning tobora aniq talqini xususida munozara haligacha davom etmoqda. Biroq bu tushunchaga beriladigan didaktlarning turli ta'riflariga qaramay, ularning nuqtai nazarlarini yaqinlashtiradigan qandaydir umumiylikni ham ta'kidlash mumkin. Ko'pchilik mualliflar ta'lim metodini o'quvchilarning o'quv bilish faoliyatini tashkil etish usuli, deb hisoblashga moyildir.

Didaktikada, shuningdek, ta'lim usullari atamasi ham keng qo'llanadi. Ta'lim usuli - ta'lim metodining tarkibiy qismi yoki alohida tomoni. Metodlar bilan usullar munosabati o'zaro bir-biriga bog'langan. Usul va metod butun va qism sifatida bir-biriga bog'lanadi. Usullar yordamida faqat pedagogik yoki o'quv vazifasining bir qismi hal qilinadi. Xuddi shu metodik usullar turli metodlarda foydalanilgan bo'lishi

mumkin va aksincha, xuddi shu metod turli o'qituvchilar tomonidan turli usullarda ochib berilishi mumkin.

Ta'lim usuli - o'qitish metodining tarkibiy qismi yoki alohida tomoni. Usul va metod butun va qism sifatida bir-biriga bog'lanadi. Usullar yordamida faqat o'quv vazifasining bir qismi hal qilinadi.

Masalan, o'qituvchilar tomonidan ko'p qo'llaniladigan mashq manbasiga ko'ra amaliy metod hisoblansa, uni qo'llash esa bir nechta usullar (mashqning qoidasini o'qib berish (1-usul), bittasini namuna sifatida bajarib ko'rsatish (2-usul), o'qituvchining namunasi asosida o'quvchilar tomonidan mashqning bajarilishi (3-usul), o'quvchilar tomonidan bajarilgan mashqlarni tekshirish va xatolarini tuzatish (4-usul) va boshqalar) yordamida amalga oshiriladi.

O'qituvchilarning ayrimlari esa, "metod" tushunchasining o'rniga "uslub" tushunchasini ham qo'llaydilar. Ammo "uslub" tushunchasi "metod" atamasining mohiyatini o'zida to'liq aks ettira olmaydi. Chunki uslub ko'proq xususiy (so'z borayotgan holatda aynan o'qituvchiga xoslikni ifoda etadi) tavsifga ega bo'lib, aniq maqsadga erishish yo'li sifatida xizmat qila olmaydi.

"Metodika" va "texnologiya" tushunchalarining bahs doirasi bilan ham bog'liqlikda ayrim farqli jihatlarini ajratib ko'rsatish mumkin. Jumladan, metodik tizim "Qanday o'qitish?", "Nima uchun o'qitish?", "Nimaga o'rgatish?" kabi savollarga javob izlaydi, texnologiya esa, "Qanday tarzda samarali o'qitishga erishish mumkin?" degan savolni markazga qo'yadi. Metodika o'quv jarayonining qanday tarzda tashkil etish lozimligini nazarda tutsa, texnologiya qay yo'sinda o'quv jarayonini eng qulay, maqbul tarzda amalga oshirishga diqqat-e'tiborni qaratadi.

Zamonaviy didaktikada ta'lim metodlari tasnifiga turlicha yondashuvlar. Didaktik tadqiqotlar ko'rsatadiki, ta'lim metodlari nomenklaturasi (nomlanishi) va tasnifi ularni ishlab chiqishda tanlangan yondashuvga bog'liq holda juda xilma-xil ekanligi bilan xarakterli. Ulardan eng muhimlariga to'xtalamiz.

Ta'lim metodlari tasnifi:

An'anaviy (manbasiga ko'ra) ta'lim metodlari (E.I.Golant, N.M.Verzilin va bosh.)

O'quvchilarning bilish faoliyati tavsifiga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi

Didaktik maqsadlariga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi (M.A.Danilov va B.P.Esipov):

- Yangi bilimlarni egallash metodlari;
- Ko'nikma va malakalarni shakllantirish metodlari;
- Bilimlarni amaliyotda qo'llash metodlari.

- Bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash va nazorat qilish metodlari.
 - O'quv-bilish faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish metodlari.
 - O'quv-bilish faoliyatini motivatsiyalash va rag'batlantirish metodlari.
 - O'quv-bilish faoliyatini nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish metodlari.
- O'qitish metodlari (*Sruikshank, Bainer & Metcalf*)

1. Ta'limiy o'yinlar yoki raqobatchilik – raqobat orqali yoki o'yin orqali qaysi guruh yoki alohida olingan shaxsning boshqalardan ustunroq ekanligini anglashga yordam beradi. Komyuterli o'yinlar ham juda mashxurdir.

2. Brainstorming – ijodiy fikrlarni to'plash uchun o'tkaziladi, bunda ishtirokchilar tanqid va kesatliqlarsiz muayyan muammo yuzasidan o'z fikrlarini ochiq oydin bayon etadilar va ushbu muammoning yechimini izlaydilar. Masalan o'quvchilarga dunyodagi ocharchilik muammosi haqida fikr bildirish vazifa qilib topshirilsa o'quvchilar o'z fikr mulohazalarini birin – ketin aytadilar, hamma fikrlar qayd etib olinganidan so'ng ushbu muammo bilan kurashish usullarining eng maqbul variantlari ko'rib chiqiladi.

3. Case studi-Case ta'limi turida 1 ta talaba yoki odatda bir guruh talabalar biror sodir bo'lgan voqea yoki ma'lum vaziyatni tafsilotini namoyish etadilar. Keyin ular biror bir aniq va to'g'ri fikrga kelishdan oldin, shu vaziyatni muhokama va o'rganish un yig'ilgan bilim va tushunchalarni amalda qo'llashlari talab qilinadi. Tehnologiya bilan ta'minlangan case ta'limi odatda tibbiyot ta'limida qo'l keladi/foydalaniladi. Bunda case ta'limi tibbiyot tarixini va bemorning simptomlari, ko'pincha ko'rgazmaviy qurollar, turli holatlar bilan bog'liq simptomlar haqidagi ma'lumot va mutaxasssing ishi haqidagi turli xil fikrlar bog'liqligi to'g'risidagi resurslarni o'z ichiga oladi. Talabalar esa ma'lum bir fikrga kelishdan oldin hamma berilgan ma'lumot va fikrlar ko'rib chiqib muhokama qiladilar.

Bir qator omillar yaxshilab tushunilib qaralsa, va ma'lum bir vaziyatda to'g'ri qaror qabul qilinsa, case ta'limining juda ko'plab sohalarida foydasi katta. Chunki case ta'limi talabalarda ko'p va kerakli resurslardan foydalanishni talab qiladi, bu guruhli yoki masofadan o'qitish muhitiga o'rganish imkoniyatini yaratuvchi eng yaxshi yo'nalish hisoblanadi, keyin esa talabalarga mavzu bilan shug'ullanishlari uchun dastlabki imkoniyatlar beriladi. O'qituvchi doim ham hamma kerakli ma'lumotni o'zlari yaratishlari shart emas, chunki har qanday sohadagi eng sara ma'lumotlar internet saytlarida allaqachon joylashtirilgan. Bu dagan o'qituvchi shu berilgan vazifa bo'yicha tushuncha va savollarni berishi keyin esa sayt manzillarini berib va shu orqali atrofda va berilgan vaziyatlarda nima sodir bo'lganligi, asosiy tushunchalar, boshqa o'xshash misollar va kerakli izohlar orqali ma'lumot olishlari mumkin. Bundan tashqari, talabalar uchun bebaho bo'lgan har qanday holatdagi turli muloqotlar talab qilinishi mumkin.

4. Qiziqishlar markazi – muayyan bir mavzuga tegishli turli kolleksiya va ekspozitsiyalar orqali o'quvchilarni qiziqishlarini orttirishga xizmat qiladi. Masalan o'quvchilarga o'zlarining etnik eklib chiqishlarini izohlovchi turli materiallar, oila shaharasining rasmlarini maktabga olib kelish va uni sinfdoshlariga so'zlab berish vazifasi topshiriladi. Bu metod orqali o'quvchilarning dunyo millatlarini kelib chiqishini o'rganishga qiziqishlari ortadi va o'zga madaniyat namoyondalarini hurmat qilishga o'rgatiladi

5. Colliqua –sinfdagilarning qiziqishlaridan kelib chiqib sinfga taklif qilingan mehmonlar o'z faoliyatlari va kasblari haqida so'zlab beradilar. Masalan sinfga taklif qilingan sozanda o'z kasbi va faoliyati haqida o'quvchilarga ma'lumot berishi, jonli ijro orqali esa o'quvchilarda musiqaga bo'lgan muhabbatni tarbiyalashi mumkin.

6. Hamkorlikda o'qitish- yuklatilgan vazifa va muammolarni bir guruh bo'lib hal etishga o'rgatadi.

7. Ommaviy madaniyat tazyiqi (culture jumming)- ommaviy axborot vositalari umuman ommaga qarshi tura olishga va turli stereotiplarni yengishga o'rgatadi.

8. Debat – muayyan mavzu yoki muammoli vaziyatga turli nuqtai nazarlar bilan yondoshish va o'z fikrini omma oldida himoya qilishga o'rgatadi.

9. Debrifing – muayyan tajriba yoki sinovdan so'ng o'z hissiy kechinmalari va intellektual xaziralari bilan almashinishdan iborat bo'ladi.

10. Demonstartsiya – muayyan jarayon yoki qurilmani sihlash va faoliyat yuritishini ko'rsatish ya'ni namoyish qilishdir.

11. Kashfiyot yoki tadqiqotchilik – muayyan vaziyat yoki holatga nisbatan yangilik yoki o'z nuqtai nazarni ilgari surishni taqazo etadi.

3. Ta'lim metodlarining mohiyati va mazmuni.

Hikoya - o'qituvchi tomonidan mavzuga oid dalil, hodisa va voqealarning yaxlit yoki qismlarga bo'lib, tasviriy vositalar yordamida obrazli tasvirlash yo'li bilan ixcham, qisqa va izchil bayon qilinishi. Metodning samarasi ko'p jihatdan o'qituvchining nuqt mahorati, so'zlarni o'z o'rnida, ifodali bayon qilishi, shuningdek, o'quvchilarning yoshi, rivojlanish darajasini inobatga olgan holda yondashuviga bog'liq. Shu bois hikoya mazmuni o'quvchilarning mavjud bilimlariga tayanishi, ularni kengaytirishga xizmat qilishi zarur. Hikoyaning axborotlar bilan boyitilishi maqsadga muvofiqdir.

Hikoya qilinayotgan materialni samaralash maxsus reja asosida amalga oshiriladi. O'qituvchi har bir darsda uning maqsadini aniq belgilab oladi, undagi asosiy tushunchalarga alohida urg'u berishga e'tiborni qaratadi.

Suhbat - savol va javob shaklidagi dialogik ta'lim metodi bo'lib, u fanga qadimdan ma'lum, xatto undan o'z faoliyatida Suqrot ham mohirona foydalangan.

Suhbat ta'lim jarayonida ko'p funksiyalar (aqliy fikrlash, hozirjavoblik, muloqot madaniyati va boshqa sifatlarni shakllantiradi) bajaradi, ammo asosiysi o'quvchida faollikni yuzaga keltiradi. Suhbat o'qituvchi fikriga mos harakat qilish, natijada yangi bilimlarni bosqichma-bosqich egallashga imkon beradi.

Suhbat - faoliyatni endigina boshlagan o'qituvchi uchun murakkab ta'lim metodi hisoblanadi, binobarin, savollarni tayyorlash, ularning ketma-ketligini ta'minlash ko'p vaqt talab etadi, uni tashkil etishda esa barcha o'quvchilarning diqqatini jalb etish talab qilinadi. O'qituvchi oddiy savollar berishi, o'quvchilarga ular yuzasidan batafsil o'ylash uchun vaqt ajratishi, o'quvchilarning javoblarini esa diqqat bilan tinglashi, zarur o'rinlarda ularni sharhlashi lozim. Shu bois suhbatda bilish deduktiv yoki induktiv yo'l bilan amalga oshadi. Deduktiv suhbat o'quvchilarga oldindan ma'lum bo'lgan qoidalar, tushunchalar, hodisalar, jarayonlar asosida tashkil etilib, o'quvchilar tahlil yordamida xususiy xulosalarga keladilar. Suhbatning induktiv shaklida alohida dalillar, tushunchalarning tahlil asosida umumiy xulosaga kelinadi.

Suhbat ko'proq o'quvchilarni yangi bilimlar bilan tanishtirish, bilimlarni tizimlashtirish va mustahkamlash, nazoratni tashkil etish hamda o'zlashtirilgan bilimlarni tashxislashda ijobiy natijalarni beradi. Suhbat turli ko'rinishlarda, ya'ni, kirish, yakuniy, individual va guruhli suhbatlarzida tashkil etiladi.

Tushuntirish o'quv materiali mazmunini isbot, tahlil, umumlashma, taqqoslash asosida bayon qilishdir. Bu metod hikoyaga nisbatan birmuncha keng qo'llaniladi. Undan odatda, nazariy materiallar hamda murakkab masalalarni o'rganishda foydalaniladi. Tushuntirish jarayonida o'quv materialining bir qadar qiyin unsurlari ko'zga tashlanadi va shu asosda materialning mohiyati ochib beriladi. Tushuntirish samarasi ko'p hollarda o'qituvchining ko'rgazmali vositalardan oqilona foydalanishiga bog'liq bo'ladi.

Ma'ruza - yirik hajmdagi o'quv materialini og'zaki bayon qilish metodi sanalib, uning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat: qat'iy mantiqiy ketma-ketlik, uzatilayotgan axborotlarning ko'pligi, bilimlar bayonining tizimliliigi. Maktab ma'ruzasi mazmunini murakab tizimlar, hodisalar, obyektlar, jarayonlar, ularning sababli-oqibatli bog'lanishlari, qonun va qoidalar tashkil etadi. Shu bois ma'ruza maktab sharoitida yuqori sinflardagina qo'llaniladi. Chunki u butun dars jarayonini qamrab olishi mumkin. Ma'ruza metodi tushuntirish va suhbatning asta-sekin kengayib borishidan vujudga keladi va bir vaqida o'quvchilarni qisqacha yozib olish (konspektlash)ga o'rgata boradi.

Ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlashda ko'rgazmali metodlar ham alohida ahamiyatga ega.

Tasvir (illyustratsiya) metodi namoyish metodiga chambarchas bog'liq bo'lsada, didaktikada alohida o'rganiladi. Iillyustratsiya narsa, hodisalar va jarayonlarni

ularning ramziy ko'rinishlari - chizma, port, rasm, fotosurat, yassi modellar va boshqalar yordamida ko'rsatishni taqozo etadi.

Namoyish (demonstratsiya) metodi o'rganilayotgan obyekt harakat dinamikasini ochib berishda qo'l keladi va ayni chog'da predmetning tashqi ko'rinishi va ichki tuzilishi haqida to'laqonli ma'lumot berishda keng qo'llaniladi. Tabiiy obyektlarni namoyish qilishda odatda uning tashqi ko'rinishi (shakli, hajmi, miqdori, rangi, qismlari, ularning o'zaro munosabatlari)ga e'tibor qaratiladi, so'ngra ichki tuzilishi yoki alohida xususiyatlarini o'rganishga o'tiladi. Ko'rsatish ko'p holatlarda o'rganilayotgan obyektlarning subyekti yoki chizmasi yordamida kuzatiladi.

Amaliy metod - o'zlashtirilgan bilimlarni amaliy masalalar echimini topishga yo'naltirilgan jarayonda qo'llashni taqozo etadi. Bunda nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmasi hosil qilinadi. Amaliy ishlar sinfda yoki tabiiy sharoitlar - maktab er maydoni, issiqxona, geografik maydonlarda amalga oshiriladi. Ularni amalga oshirishda sodir etiladigan harakatlar o'qituvchi tomonidan nazorat qilinadi va zarur hollarda yo'riqnoma yoki maxsus ko'rsatmani o'quvchilar e'tiboriga havola etadi.

Mashq - aqliy yoki amaliy (jismoniy) harakatlarni bajarish ko'nikmalarini egallash yo'lidagi ko'p marta takrorlanishlar bo'lib, mashqsiz ko'nikma hamda malakalarni shakllantirish mumkin emas. Mashqlar og'zaki, yozma, gradikaviy (texnik jarayonlar mohiyatini ifodalash), ijtimoiy-foydali, jismoniy va boshqa turlarga bo'linadi.

Laboratoriya ishlari o'quvchilarning jihoz, maxsus uskuna, qurol hamda turli texnikaviy qoliplardan foydalangan holda tajribalarni o'tkazish metodlari bo'lib, ular ko'proq tabiiy fanlar asoslarini o'rganishda qo'llaniladi. Bu metod o'quvchilarning asbob-uskunalar bilan ish ko'rish, o'lchash ishlarini amalga oshirish va ularning natijalariga ishlov berish kabi ko'nikmalarini tezkor shakllantirishga imkon beradi. Laboratoriya ishlarini bajarish maxsus qurilma va jihozlar, shuningdek, materiallar hamda vaqtni sarflash, ularni ishga tayyor holatga keltirishni talab etadi. Biroq bu harakatlar o'quvchilarning yuqori darajadagi faolligi asosida mustaqil ravishda tajriba va o'lchash ishlarini tashkil etish bilan takomillashtirilib boriladi.

Didaktik o'yin o'rganilayotgan ob'ekt, hodisa va jarayonlarni modellashtirish asosida o'quvchining bilishga bo'lgan qiziqishi va faollik darajasini rag'batlantiruvchi o'quv faoliyati turi. Ayni vaqtda o'yin ham ijtimoiy faoliyat ko'rinishi sanaladi.

Ta'lim metodlarini tanlash. Hozirgi kunda maktablarimiz amaliyotida qo'llanib kelinayotgan amaldagi o'qitish metodlarini asosan 3 guruhga bo'lib ko'rsatish mumkin:

- 1) o'quv materialini og'zaki bayon qilish metodlari;
- 2) kuzatish va ko'rsatish metodlari;

3) amaliy mashg'ulotlar metodlari.

O'quv materiallarini og'zaki bayon qilish metodi maktab ta'limi tizimida eng ko'p qo'llaniladigan metodlardan biri bo'lib, mazkur metodlarga deyarli hamma sinflarda va hamma o'quv fanlari bo'yicha olib boriladigan darslar jarayonida murojaat etilishi mumkin. Bu metodlar bayon qilinayotgan bilimlarning to'g'ridan-to'g'ri o'qituvchining jonli nutqi orqali idrok qilinishi bilan xarakterlanadi va boshqa o'qitish metodlaridan shu bilan farq qiladi.

Og'zaki bayon qilish metodida har ikkala faoliyatning, ya'ni, bir tomondan, o'qituvchining o'quv materialini mohirlik bilan og'zaki bayon qilib borishi va ikkinchi tomondan, bayon qilinayotgan materiallarni o'quvchilar diqqat bilan tinglab, ongli va mustahkam o'zlashtirishlari birligiga amal qilinadi. Biroq o'qituvchi bayon qilayotgan materialni butun dars davomida bir yo'sinda og'zaki davom ettira olmaydi va davom ettirishi mumkin ham emas. Shunga ko'ra garchi dars umuman materialni og'zaki bayon qilish yo'li bilan olib borilsa ham, shu darsning ma'lum bosqichlarida boshqa o'qitish uslublarining ayrim elementlarini ishlatish mumkin. Demak, butun bir darsni og'zaki bayon qilish metodi vositasida o'tib bo'lmaydi. O'qitilayotgan mavzuning xarakteri, sinf o'quvchilarining darsga bo'lgan munosabatlari va o'zlashtirish darajalariga qarab material turlicha bayon qilinishi mumkin.

Shuningdek, o'quvchilarni o'tilajak materialning mavzusi, maqsadi va uni bayon qilish rejasi bilan tanishtirish, o'quv materialini muammoli tarzda bayon etish va boshqalar sinf o'quvchilarining faolligini oshirishda, mustaqil mantiqiy fikr yuritishlarini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Yuqoridagilar bilan bir qatorda, materialni bayon qilish sur'ati (tezligi yoki sekinligi) o'qituvchi nutqining ta'sirchan ohangda bo'lishi, mashg'ulotning haddan tashqari jiddiy yoki zerikarli bo'lmashligi kabi qoidalar nazarda tutilmog'i lozim. O'quv materiallarini og'zaki bayon qilish metodi quyidagicha 5 turda qo'llaniladi: hikoya qilish, o'quv materialini tushuntirish, maktab ma'ruzasi, suhbat, darslik va kitob ustida ishlash. Ta'limda ko'rsatish uslubi namoyish etish, illyustratsiya (kuzatish) va ekskursiya tariqasida olib boriladi. Namoyish qilish, ko'rsatish va kuzatish o'quvchilarning o'quv materiallarini konkret obrazlar orqali bevosita idrok qilishlarini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Namoyish etish uslubi o'qituvchi bayon qilayotgan ilmiy bilimlarni o'quvchilar puxta o'zlashtirishlari uchun ularning turli sezgi organlarini eshitish, ko'rish, xid, ta'm bilish, teri, muskul harakatlari va organik sezgilarning bir ob'ektga alohida-alohida yoki bir necha sezgi a'zolarini bir yo'la safarbar qilish yo'li bilan olib boriladi. Namoyish qilish uslubi atrofni o'rab olgan ob'ektiv borliqdagi fakt narsa, xodisa va voqealarni bevosita ko'rib, idrok qilish natijasida ular ustida mustaqil fikr yuritish, tahlil qilish, ma'lum natija va xulosalar chiqarishga imkon beradi

Pedagogika fanida, o'qituvchilarning amaliy tajribasini o'rganish va umumlashtirish asosida ta'lim metodlarini tanlashga o'quv tarbiya jarayoni kechayotgan shart-sharoitlar va aniq holatlarga bog'liq muayyan yondashuvlar vujudga keladi. Ta'lim metodlarini tanlashda quyidagi holatlar inobatga olinishi lozim:

- Ta'limning umumiy maqsadlari.
- Fanning va o'rganilayotgan mavzuning mazmuni hamda o'ziga xosliklari.
- Biror fanni o'qitish metodikasining o'ziga xosliklari.
- Materialni o'rganishga ajratilgan vaqt.
- O'quv mashg'ulotining maqsadi, vazifalari va mazmuni.
- O'quvchilarning yoshi va bilish imkoniyatlari.
- O'quvchilarning tayyorgarlik darajasi.
- Ta'lim muassasasining moddiy ta'minlanganligi.
- O'qituvchining nazariy, amaliy va metodik tayyorgarligi, pedagogik mahoratni egallaganlik darajasi.

Nazorat uchun savollar:

1. "Metod" so'zining ma'nosi?
2. O'qitish metodlari deb nimaga aytiladi?
3. Maktablardagi o'qitish metodlari asosan qanday talablarga javob beradi?
4. Ta'lim jarayonida metodlarni tanlash nimalarga bog'liq?
5. O'qitish metodlari necha guruhga bo'linadi va ular qaysilar?
6. Og'zaki bayon metodi bu - ?
7. Ko'rsatish va kuzatish metodi haqida gapirib bering.
8. Amaliy ish metodi nima?
9. Laboratoriya mashg'ulotlari haqida nimalar bilasiz?
10. Amaliy mashg'ulotlar metodi bu - ?
11. Ta'lim metodlari va vositalari o'rnatidagi uyg'unlik nimalardan namoyon bo'ladi?

"Rezyume"

Tabiiy ko'rgazmalar		Tasviriy ko'rgazmalar		Ko'rsatish metodlari	
Afzalligi	kamchiligi	afzalligi	kamchiligi	afzalligi	kamchiligi

Xulosa:					

1.6. Mavzu. BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDA O'QITISHNING TEXNIK VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK ASOSLARI QO'SHIMCHA VOSITALARI.

Mavzu rejasi:

1. Boshlang'ich ta'lim tizimida o'qitishning texnik vositalari.
2. Ta'lim vositalari va ularning turkumlash.
3. Ta'limda texnik vositalarning qo'llanilishi.

Tayanch so'z va iboralar: vosita, ko'rgazma, metod, ta'lim, audivizuai, didaktik, subyekt, obyekt, faoliyat, kompyuter, multimediya, texnik vosita.

Boshlang'ich ta'lim tizimida o'qitishning texnik vositalari. Ta'lim metodlari ta'lim vositalari bilan birgalikda qo'llaniladi. Ta'lim vositalari - bu yangi bilimlarni o'zlashtirish uchun o'qituvchi va o'quvchilar tomonidan foydalaniladigan ob'jekt. Ta'lim vositalari katta ahamiyatga ega. Ta'limning barcha vositalari ta'lim maqsadlarini muvafaqqiyatli amalga oshiradi.

Didaktik vositalar deganda, o'quv va ko'rgazmali qo'llanmalar, namoyishli qurilmalar, texnik vositalar tushuniladi.

Ta'lim vositalari o'zida o'quv-tarbiyaviy maqsadga erishish uchun zarur bo'lgan moddiy yoki ma'naviy qadriyatlarni aks ettiradi. Odatda ular ta'lim metodlariga mos holatda foydalaniladi. Biroq agar metodlar «qanday o'qitish» savoliga javob bersa, vositalar esa, «uning yordamida niamani o'qitish» savoliga javob beradi.

An'anaviy ravishda qo'llaniladigan ta'lim vositalariga darslik, rasmlar, jadvallar, nutq, o'quv-ustaxonasi jihozlari, laboratoriyalar, axborot vositalari, o'quv jarayonini tashkil etish boshqarish vositalari kiradi.

Didaktik vositalar metodlar singari ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi funksiyalarni bajaradi. Bundan tashqari o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini hosil qilish, boshqarish va nazorat qilish vazifalarini bajaradi.

Didaktik vositalar audivizuallik tafsilotida motivatsion, axborot, ta'lim jarayonini boshqarish, optimallashtirish funksiyalarini bajaradi.

Fanni o'qitish bilan bog'liq holda ta'lim vositasi tanlanadi. O'qituvchi o'zining ixtiyori bo'yicha ko'rgazmali material, o'quv qo'llanmadan foydalanishi mumkin. Ta'lim vositasini qo'llashning yana bir jihati albatta ta'lim jarayonining tarkibiy qismi sifatida aks ettirishidir.

Ta'lim vositasini tanlab olish ta'lim metodini tanlab olish bilan bog'liq. Agar ta'limning faol metodi(kitob bilan ishlash, mashqlar) foydalanilsa, u holda o'quv qo'llanmalari, darsliklar va ta'limning texnik vositalaridan foydalaniladi. Aynan ta'limning aktiv-texnik vositalari amaliy metodlarda foydalaniladi.

Ta'limning faollikni nisbatan kam talab etadigan metodlari(o'quvchilar eshitadi, ya'ni hikoya, ma'ruza, tushuntirish, ekskursiya) ta'limning ko'rgazmali vositalaridan foydalaniladi. Ta'limning ko'rgazmali vositalari pedagogning o'zi tomonidan tuzilgan bo'lishi mumkin.

Vositalarning istalgan turidan foydalanishda o'lchov va mutanosiblikka e'tibor berish kerak. Masalan, ko'rgazmali vositalarning soni etarli bo'lmashligi bilimlarning sifatiga ta'sir ko'rsatadi, bilishga qiziqishni pasaytiradi, obrazli idrok etishni rivojlantirmaydi. Ulardan haddan tashqari foydalanish o'quvchilarning o'rganilayotgan fanga engil-elpi qarashiga olib keladi. Murakkab mavzularni o'rganishda 4-5 demonstratsiya optimal hisoblanadi.

Ta'lim vositalari tasnifi aniq va yagona bo'lishi mumkin emas. Ta'lim vositasining ahamiyatli tomoni ularning birgalikda qo'llanilishidir va hech qachon bir-birini inkor etmaydi.

O'qituvchining vazifasi - dars jarayonini faollashtirish uchun ta'limning samarali vositasini tanlab olishdir.

Ta'lim vositalarini tasniflashda turli asoslarga ko'ra yondashish mumkin:

- faoliyat sub'yektiga ko'ra;
- faoliyat ob'yektiga ko'ra;
- o'quv axborotiga munosabatiga ko'ra;
- o'quv jarayonidagi vazifasiga ko'ra.

Faoliyat subyekt bo'yicha ta'lim vositalari o'rgatish va o'rganishga bo'linadi.

O'rgatish vositalari. Masalan, namoyishli-tajriba qurollari. Bunday qurollar o'qituvchi tomonidan mavzuni tushuntirish va mustahkamlash uchun qo'llaniladi.

O'rganish vositalari. Masalan, laboratoriya-praktikum qurollari. Bunday vositalar o'quvchilar tomonidan yangi bilimlarni egallash uchun qo'llaniladi.

Didaktik vositalar metodlar singari ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi funksiyalarni bajaradi. Bundan tashqari o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini hosil qilish, boshqarish va nazorat qilish vazifalarini bajaradi.

Didaktik vositalar audivizuallik tafsilotida motivatsion, axborot, ta'lim jarayonini boshqarish, optimallashtirish funksiyalarini bajaradi.

Didaktik vositalar o'qituvchi va o'quvchi uchun xosligiga qarab, ikkiga bo'linadi. Birinchisiga ko'ra, narsalar o'qituvchi tomonidan ta'limning maqsadlarini samarali realizatsiyalash uchun qo'llanilsa, ikkinchisi - bu o'quvchilarning individual vositalari, darsliklar, daftarlar. Bundan tashqari didaktik vositalar o'qituvchi va o'quvchilar faoliyat turiga ko'ra sport qurollari, botanika va geografiya maydonchasi, kompyuterlarga ham bo'linadi.

Faoliyat obyektlari bo'yicha ham ta'lim vositalari ikkiga bo'linadi:

Material ta'lim vositalari. Bu o'quv qo'llanmalari, darsliklar, jadvallar, maketlar, modellar, o'quv-texnik vositalar, mebel, o'quv-laboratoriya qurilmalari, ko'rgazmali vositalar bo'lishi mumkin.

Ideal ta'lim vositalari - bular pedagog va o'quvchilar yangi bilimlarni egallashda qo'llaydigan vositalar: chizmalar, sxemalar, diagrammalar, tasviriy, san'at, nutq va boshqalar. Ideal vositalar bu «fikrlar haqidagi fikrlar»: o'qituvchi ularni o'rgatish uchun belgilangan shaklda ko'rsatishi zarur. Masalan, materializatsiya - abstrakt simvollar tarzida ko'rsatiladigan vosita(grafiklar, jadvallar, chizmalar), verbalizatsiya - nutq bayoni tarzida ko'rsatiladigan vosita(tahlil, muhokama qilish, dalil keltirish).

Material va ideal vosita bir-birini to'ldiradi. Material vosita qiziqish va diqqatni uyg'otish, amaliy harakatlarni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lsa, ideal vositalar - mantiqiy muhokama. Materialni tushuntirish, nutq madaniyati, yod olish bilan bog'liq.

O'quv axborotiga munosabatiga ko'ra ta'lim vositalari yangi materialni o'rganish vositalari, takrorlash, mustahkamlash, umumlashtirish vositalari, bilimlarni nazoart qilish vositalari, o'quv jarayonini tashkil etish va boshqarish vositalari va axborot vositalariga bo'linadi.

O'quv jarayonidagi vazifasiga ko'ra ta'lim vositalari kommunikatsiya (muloqot) va o'quv ishlari vositalariga tasnif etiladi. O'quv ishi vazifa, muammo, masalalarni hal etish, turli mashqlarni bajarish jarayonidir. Ta'lim-kommunikatsiya (muloqot) o'qituvchi va o'quvchilarning o'quv faoliyati sanaladigan kommunikativ-faoliyatli jarayon. Kommunikatsiya - bu kodlash (o'qituvchi nutqidagi atamalarda), uzatish (yozilish) va o'quvchilarning axborotni qabul qilishi (tushunish va dastlabki eslab qolish).

Didaktik vositalar his qilish, sezish uchun foydalanishiga ko'ra ham tasnif qilinadi. Bunday bog'liqlikka ko'ra didaktik vositalar vizual (ko'rish)-haqiqiy(original) narsalar yoki turli obrazli ekvivalentlari, diagrammalar, kartalar;

audial(eshitish) - radio, magnitofon, musiqa asboblari; audioizual(ko'rish-eshitish)- ovozli filmlar, televidenie, kompyuterlar, didaktik mashinalar, elektron darsliklar.

Ta'limning texnik vositalari. TTV - bu o'zida o'quv- axborotlarini ekranli- ovozli aks ettiruvchi asbob va moslamalardir. Ularga quyidagilar kiradi: o'quv kinofilmlari; diafilmlar; kompyuterlar; magnitofon tasmlari; radioeshittirish; teleko'rsatuvlar.

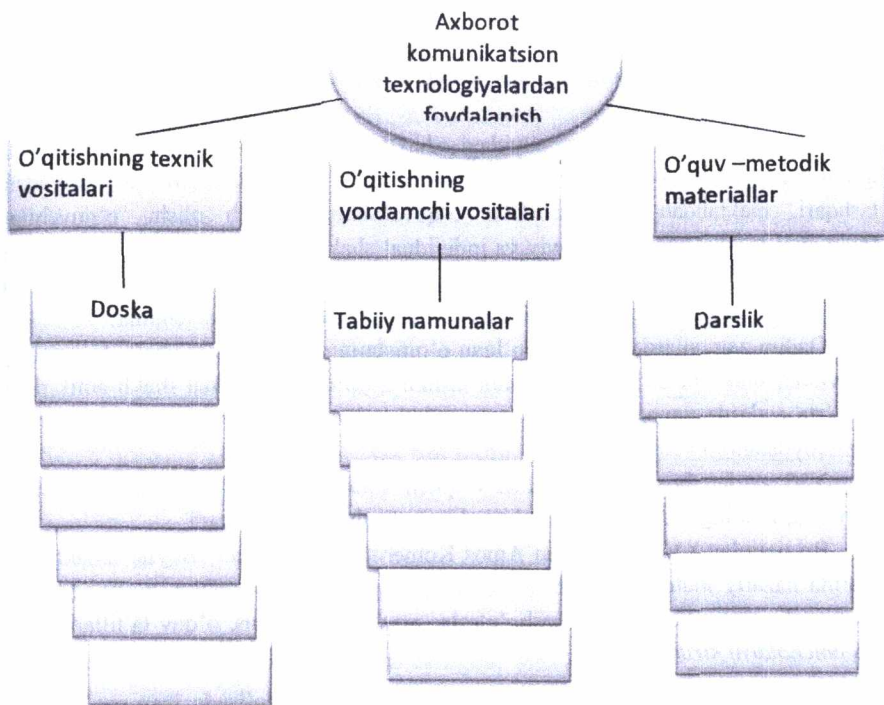
Ta'limning texnik vositalarini quyidagi turlarga ajratish mumkin: axborot; aralash(kombinatsion); trenajyor; bilimlarni nazorat qilish vositalari; audiovizual vositalar.

Ta'limning texnik vositalari quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- ta'limning sifati va samaradorligini oshiradi;
- o'quv jarayonining jadallashuvini ta'minlaydi;
- o'quvchilarni idrok qilishga yo'naltiradi;
- o'quvchilarda bilimlarni egallashga nisbatan katta qiziqish hosil qiladi;
- dunyoqarashni, ishonchni, o'quvchilarning axloqiy qiyofasini shakllantirishga yordam beradi;
- o'quv ishiga nisbatan o'quvchilarda emotsional munosabatni oshirishni ta'minlaydi;
- bilimlarni nazorat, o'zini-o'zi nazorat qilishni ta'minlaydi.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Ta'lim vositalari deganda nima tushuniladi?
2. Ta'lim vositalari tasnifini izohlang.
3. Ta'limning texnik vositalariga nimalar kiradi?
4. Didaktik vositalar o'qituvchi va o'quvchi uchun xosligi deyilganda nimani tushasiz?

1.7. Mayzu. Ta'limni tashkil etish shakllari

Mavzu rejasi:

1. Ta'limni tashkil etishning shakllari.
2. Dars - ta'lim tashkil etishning asosiy shakli.
3. Darsning turlari va tuzilishi.
4. Darsga qo'yiladigan talablar.
5. O'qituvchining darsga tayyorlanishi.
6. Ta'limni tashkil etishning yordamchi shakllari.

Tayanch so'z va iboralar: metod, tushuncha, funktsiya, tasnif, faoliyat, shakl, jarayon, tur, bilim, mezon, vazifa, natija, aralashgan dars, yangi bilim beruvchi, dars.

Ta'limni tashkil etishning shakllari. Ta'limni tashkil etish shakli - bu o'qituvchi va o'quvchining belgilangan tartibda, muayyan maqsadga muvofiq ma'lum rejimda tashkil etiladigan o'quv-bilish faoliyatining tashqi ifodasidir.

Jahon pedagogika fani va amaliyotida ta'limni tashkil etishning turli shakllari mavjud. Jamiyat rivojining har bir yangi bosqichi ta'limni tashkil etishga o'z ta'sirini o'tkazadi.

Ayni vaqtda ta'limning quyidagi shakllari ajratib ko'rsatiladi: individual, individual-guruhli, sinf-dars, leksiya-seminar va sinfdan tashqari, auditoriyadan tashqari, maktabdan tashqari. Ular o'quvchilarni qamrab olishi, o'quvchilar faoliyatini tashkil etishi, jamoaviy va individual shakllarining nisbatlari, mustaqilligi darajasi va o'qish jarayoniga rahbarlik qilish xususiyatlari kabi belgilariga ko'ra quyidagi uch asosiy turga ajratiladi: individual; sinf-dars; ma'ruza-seminar.

Qadim zamonlarda mavjud bo'lgan o'qitishning eng qadimgi shakli ta'limning individual shakli hisoblanadi. O'qishni tashkil etishning individual shakli antik davr va o'rta asrlarda yagona usul bo'lgan, undan ba'zi mamlakatlarda XVIII asrgacha keng foydalanilib kelingan.

XVI asrdan boshlab individual o'qitish shaklining ahamiyati pasayib, uning o'rni ta'limning individual-guruhli shakli egallashiga imkon berdi.

Bu tizimlar XVII asrda Yan Amos Komenskiy tomonidan "Buyuk didaktika" asarida nazariy jihatdan asoslab berildi va ommaviylashtirildi. Olim pedagogikaga o'quv yili, o'quv kuni, dars, mashg'ulotlar orasidagi tanaffus, o'quv ta'tillari kabi tushunchalarni kiritdi.

Sinf-dars tizimi garchi 400 yil avval asoslangan bo'lsada, bugungi kunda ham keng ko'lamda qo'llanilib kelinmoqda.

Afzalliklari	Kamchiliklari
1) yaxlit o'quv-tarbiyaviy jarayonning tartibli ketishini ta'minlovchi aniq tashkiliy tizim;	1) tizimning asosan bilimlarni o'rta darajada o'lashtiruvchi o'quvchilar uchun mo'ljallanganligi;
2) jarayonlarning oddiy boshqarilishi: muammoning jamoa bo'lib muhokama qilinishi, masalaning echimini birgalikda izlash jarayonida bolalar o'rtasida o'zaro munosabatlarning shakllanish imkoniyati;	2) bo'sh o'lashtiruvchi o'quvchilar uchun qiyinchiliklarning yuzaga kelishi va kuchli o'lashtiruvchi o'quvchilar qobiliyatlarining rivojlanish sur'atining ortga surilishi;
3) o'qituvchining o'quvchilar va ularning tarbiyasiga doimiy emotsional ta'sir ko'rsatishi;	3) o'qituvchi uchun o'qitish mazmuni va o'qitish sur'atlari hamda metodlari bo'yicha individual ishlarni tashkil etish, shuningdek, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishda qiyinchilikning yuzaga kelishi;
4) ta'limning emotsionalligi (zero, o'qituvchi bir vaqtning o'zida o'quvchi-larning katta guruhi bilan ish olib boradi), o'quv faoliyatiga musobaqalashish elementlarini kiritish uchun sharoitning yaratilishi;	4) katta va kichik yoshli o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlarning qaror topmasligi.
5) bilimsizlikdan bilimlarni o'lashtirish sari harakatlarning muntazamligi va ketma-ketligi.	

XIX asr oxiri XX asr boshlarida, aqliy rivojlanishida farqi bo'lgan o'quvchilarni o'qitishda individuallashtirishga ahamiyat qaratish masalasi ayniqsa dolzarb xususiyat kasb etdiShunga mos ravishda tanlab o'qitish shakli yuzaga keldi (AQShda Batov, Yevro. pada Mangeym tizimi).

Yevropa va AQShda, XX asr boshida o'quvchilarning individual, faol, mustaqil o'quv ishlarini ta'minlashga qaratilgan ko'plab ta'lim tizimlarining samaradorligi sinab ko'rilgan. 1905 yili Dalton shahrida (Massachusetts shtati) o'qituvchi Elena Park Xerst tomonidan birinchi bor qo'llanilgan ta'limning individuallashtirilgan tizimi ular orasida eng radikal hisoblangan. Bu tizim dalton-reja nomi bilan pedagogika va maktab tarixiga kirdi. U ba'zan laboratoriya yoki ustaxonalar tizimi deb ham ataydilar.

Birinchi universitetlar paydo bo'lishi bilan ta'limning ma'ruza- seminar tizimi yuzaga kela boshlaydi. U yaratilgan paytdan beri hali deyarli hech bir katta o'zgarishlarga ega emas. Ma'ruza, seminar, amaliy va laboratoriya ishlari, konsultatsiya va tanlagan kasbi bo'yicha amaliyot hozirgacha leksiya-seminar tizim sifatida o'qishning asosiy shakllaridan biri bo'lib kelmoqda. Leksiya-seminar tizimi o'zining sof ko'rinishida oliy va oliy maktabdan keyingi ta'lim amaliyotida qo'llaniladi.

Dars - ta'lim tashkil etishning asosiy shakli.

Sinf yoshi va bilimi jihatidan bir xil bo'lgan, ma'lum miqdordagi o'quvchilar guruhidir.

Dars-bevosita o'qituvchining rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim mashg'ulotini anglatadi. Dars o'quv ishlarining asosiy tashkiliy shaklidir.

Hozirgi maktablarimizda olib borilayotgan darslar o'tkazish shartlari quyidagilardir:

1. Har qaysi dars muayyan vaqtga (35, 40, 45, 80 minutga) mo'ljallangan bo'lib, qat'iy jadval asosida olib boriladi.

2. Har qaysi sinf yoshi va bilimiga ko'ra bir xil darajadagi bolalarning guruhiga ega bo'ladi.

3. Dars o'qituvchi va o'quvchilarning faol faoliyatlari birligiga asoslangan bo'lib, bevosita o'qituvchining rahbarligida olib boriladi

4. Dars o'tilayotgan materialning mazmuniga qarab xilma-xil metodlar bilan olib boriladigan va ta'lim tizimining bir qismi sifatida, albatta, tugallangan bilim beradigan va navbatdagi bilimlarni o'zlashtirmoq uchun zamin yaratadigan qilib uyushtiriladi.

Sinfdagi darslarda olib boriladigan o'quv ishi o'qituvchining topshirig'i bilan bolalarning uyida bajaradigan o'quv ishlari bilan to'ldiriladi. O'qituvchi sinfga kirar ekan, dars talablariga rioya qilgan xolda dars boshlaydi

Darsda har bir o'quvchi xususiyatlarini hisobga olish, barcha o'quvchilarning mashg'ulot jarayonida o'rganilayotgan fan asoslarini egallab olishlari, ularning idrok etish qobiliyatlari va ma'naviy-axloqiy sifatlarini tarbiyalash hamda rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratiladi.

Yangilanayotgan pedagogik tafakkur o'quvchilariga ko'ra zamonaviy dars o'quv muassasasining mulkiy mansubligidan qat'i nazar quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi lozim: ta'limning tarbiyaviy maqsadlarga bo'ysundirilganligi, o'quvchini komil shaxs sifatida shakllantirishga yo'naltirilganligi, ilmiyligi va izchilligi, tarbiyalanuvchining faolligi va mustaqilligini ta'minlashga qaratilganligi, insonparvarlik yo'nalishiga egaligi, tizimligi, bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirishga qaratilganligi, amaliy axa-miyatga egaligi va h.k.

Dars ta'limning boshqa shakllaridan farq qiluvchi o'ziga xos belgilarga ega, chunonchi: o'quvchilarning doimiy guruhi, o'quvchilar faoliyatiga ularning har biri xususiyatlarini hisobga olish bilan rahbarlik qilish, o'rganilayotgan fan asoslarini bevosita darsda egallab olish (bu belgilari darsning faqat mazmunini emas, balki o'z xususiyatini ham aks ettiradi).

Darsning turlari va tuzilishi. Darsning quyidagi turlari mavjud:

- Aralash (kombinatsion dars).
- Yangi bilimlarni bayon qilish darsi.
- O'rganilganlarini takrorlash va mustahkamlash darsi.
- O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish darsi.
- Laboratoriya darslari.
- Amaliy darslar.

Aralash darsning tuzilishi:

- a) tashkiliy qism;
- b) o'tilgan mavzuni takrorlash (uy vazifasini tekshirish);
- c) yangi mavzuni bayon qilish;
- g) o'rganilgan materialni mustahkamlash;
- d) o'quvchilarni baholash;
- e) uy vazifasini berish.

Yangi bilimlarni bayon qilish darsining tuzilishi:

- a) tashkiliy qism;
- b) yangi mavzuni bayon qilish;
- v) o'rganilgan materialni mustahkamlash;
- d) uy vazifasini berish.

O'rganilganlarni takrorlash va mustahkamlash darsining tuzilishi:

- a) tashkiliy qism;
- b) o'rganilgan mavzularga doir savol-javob o'tkazish;
- v) o'rganilgan mavzularga doir amaliy topshiriqlarni bajarish;

g) o'quvchilarni baholash.

O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish darsining tuzilishi:

- a) tashkiliy qism;
- b) o'rganilganlarni umumiy tarzda takrorlash (yodga tushirish);
- v) nazorat ishini o'tkazish;
- g) uy vazifasi (o'rganilganlarni qayta takrorlash maqsadida).

Laboratoriya darslarining tuzilishi:

- a) tashkiliy qism;
- b) nazariy materiallarni mustahkamlash;
- c) laboratoriya ishini o'tkazish;
- g) o'quvchilarni baholash;
- d) uy vazifasi.

Amaliy darslarning tuzilishi:

- a) tashkiliy qism;
- b) nazariy materiallarni mustahkamlash;
- v) amaliy ish topshiriqlarini bajarish;
- g) o'quvchilarni baholash;
- d) uy vazifasi.

DARSGA QO'YILADIGAN TALABLAR:

1. Har bir dars albatta, ma'lum bir maqsadni amalga oshirishga qaratilgan va puxta rejalashtirilgan bo'lmog'i lozim. Buning uchun: a) dars yoshlarni barkamol shaxs ruhida tarbiyalashning umumiy maqsad va vazifalaridan kelib chiqadigan konkret bir maqsadni amalga oshirishga qaratilgan bo'lishi;

b) darsning maqsadi albatta, o'quvchilarga tugallangan bilim berishni nazarda tutgan bo'lishi;

v) bir soatlik darsda o'tishga mo'ljallangan mavzu dastur materialining bir qismi sifatida ifodalanishi va bu materiallar o'zaro ichki mantiqiy bog'lanishga ega bo'lishi;

g) o'tilishi kerak bo'lgan materialning xarakteriga ko'ra qanday dars tipi, o'qitish metodidan foydalanish nazarda tutilishi;

d) sinf o'quvchilarining faolligini oshirish maqsadida umumsinf va ayrim o'quvchilar bilan qanday ish olib borish kerakligi belgilangan bo'lishi kerak.

2. Har bir dars mustahkam g'oyaviy-siyosiy jihatdan tarbiyaviy yo'nalishga ega bo'lmog'i lozim:

a) darsning mazmuni o'tilayotgan mavzuning mohiyatiga bog'liq holda o'quvchilarni g'oyaviy-siyosiy jihatdan tarbiyalashga xizmat qiladigan materiallar bilan boyitilishi;

b) dars o'tilayotgan mavzuning mazmunidan kelib chiqadigan tabiat, jamiyat va kishi tafakkuri taraqqiyoti haqidagi ilmiy bilimlar o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashi va e'tiqodlarining shakllanishiga qaratilgan bo'lishi; v) dars o'tilayotgan mavzuning mazmunidan kelib chiqadigan ilmiy nazariyalar orqali o'quvchilarning dialektik materialistik dunyoqara-rashlarini shakllantirish va o'quvchilarni barkamol shaxs ruhida tarbiyalab yetishtirishni nazarda tutmog'i lozim.

3. Har bir dars, albatta, turmush bilan, amaliyot bilan bog'langan bo'lmog'i lozim. Bunda ayniqsa:

a) matematika, fizika, kimyo, biologiya, geometriya va boshqa fanlarning ilmiy asoslari, uni turmushda, ishlab chiqarish amaliyotida qo'llashi;

b) sanoat va qishloq xo'jaligining rivojlanishida fanning tutgan o'rni kabilar nazarda tutilishi lozim.

4. Har bir dars xilma-xil metod, metodik usul va vositalardan keng va unumli foydalangan holda olib borilishi lozim.

5. Darsga ajratilgan har bir soatni tejab undan samarali foydalanish lozim.

6. Har bir dars o'qituvchi va o'quvchilarning faoliyati birlashgandagina qo'yilgan maqsadga erishish mumkin. Buning uchun:

a) o'qituvchi darsga puxta tayyorlanishi;

b) shu dars davomida ishlatiladigan ko'rgazmali o'quv materiallarini to'g'ri tanlashi va ishlatishi;

v) sinf jamoasi va har qaysi o'quvchi bilan munosib muomilada bo'lishi;

g) sinf faolligini oshirishga qaratilgan tadbirlarni to'g'ri belgilashi, ayniqsa, o'quvchilarning mustaqil fikr yuritishlarini, ularning diqqatini jalb qilish va ma'lum topshiriqlarni-kitob bilan ishlash, tajriba o'tkazish va yozma grafik ishlarni bajarish;

d) dars soatidan unumli va samarali foydalanish nazarda tutilmog'i lozim.

7. Darsda o'quvchilarning qunt bilan ishlashlarini ta'minlaydigan mustahkam intizom o'rnatilgan bo'lishi kerak.

8. Har bir dars o'quvchilarning mustaqilligini oshirishga qaratilmog'i lozim:

a) o'quvchilarni mustaqil ishga o'rgatish ta'lim jarayonining hamma zvenolarda olib borilishi zarur. Darsda ayniqsa o'quvchilarning o'qilayotgan material yuzasidan mustaqil fikr yuritishlari, fakt va hodisalarni taqqoslab ko'rib, xulosalar chiqarish va unumlashtira olishga;

b) o'tiladigan materiallarni ilgari o'tilgan o'quv materiallari bilan bog'lay olishlari;

v) darsda o'quvchilarning mustaqil holda og'zaki, yozma va grafik ishlar olib borishlarini;

g) o'zlashtirilgan ilmiy bilimlarni turmushda qo'llay olishlarini ta'minlashga qaratilgan bo'lishi lozim.

9. Dars mashg'ulotini butun sinf bilan yoppasiga olib borish bilan birga, har qaysi o'quvchining individual-alohida xususiyatlari hisobga olinadi.

Har bir dars ta'lim berishdan tashqari tarbiyaviy maqsad va vazifalarni xam o'z ichiga oladi. Ular o'quv materialining mazmuni bilan ham, shuningdek, maktab o'quvchilari shaxsini tarbiyalash va kamol toptirishga qaratilgan umumiy maqsadlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Dars o'quvchilarni tarbiyalashning uzluksiz jarayonidagi muayyan bir bosqich hisoblanadi. Har qanday dars shaxsning ijobiy fazilatlarini shakllantirishga faol yordam beradi. Darsning ta'lim berish jihati, uning mazmuni o'quv faoliyatining muayyan tarbiyaviy yo'nalishini vujudga keltiradi. O'qituvchi darsda konkret tarbiyaviy vazifalarni, yo'nalishni vujudga keltiradi, belgilaydi. Masalan: agar darsda ob'ektlarni tahlil qilishga to'g'ri kelsa, kuzatuvchanlikni tarbiyalash, agar darsda bir qancha mashqlarni bajarishga to'g'ri kelsa, mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirish, agar yechimni birgalikda qidirib topish tavsiya etilayotgan bo'lsa, jamoa ruhida tarbiyalash, agar o'quvchi muammoli vaziyatni ko'rib chiqayotgan bo'lsa, ijodkorlik xususiyatlarini shakllantirish kerak. O'z navbatida darsning tarbiyaviy vazifalari o'quv ishini tashkil etishga va uning metodikasiga jiddiy ta'sir etadi.

Har bir dars quyidagi uchta asosiy maqsadga erishishga yo'naltiriladi: o'qitish, tarbiyalash, rivojlantirish. Ana shularni hisobga olib darsga umumiy talablar didaktik, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi talablarda aniq ifodalanadi.

Darsga qo'yiladigan talablarga har bir darsning ta'lim vazifalarini aniq belgilash, darsni axborotlar bilan boyitish, ijtimoiy va shaxsiy ehtiyojlarni hisobga olish bilan mazmunini optimallashtirish, idrok etish eng yangi texnologiyalarini kiritish, turli xildagi shakli, metodlari va ko'rinishlaridan mos ravishda foydalanish, dars tuzilishini shakllantirishga ijodiy yondashish, jamoaviy faoliyat usullari bilan birga o'quvchilar mustaqil faoliyatlarini turli shakllaridan birga foydalanish, operativ qayta aloqani ta'minlash, analiy nazorat va boshqaruvni amalga oshirish, ilmiy mo'ljal va darsni mahorat bilan o'tkazishni ta'minlash kabilar kiradi.

Darsga nisbatan qo'yiladigan tarbiyaviy talablar o'quv materialining tarbiyaviy imkoniyatlarini aniqlash, darsdagi faoliyat, aniq erishilishi mumkin bo'lgan tarbiyaviy maqsadlarni shakllantirish va qo'yish, faqat o'quv ishlari maqsadlari va mazmunidan tabiiy ravishda kelib chiqadigan tarbiyaviy masalalarni belgilash, o'quvchilarni umuminsoniy qadriyatlarda tarbiyalash, hayotiy muhim sifatlar (tirishqoqlik, tartiblilik, mas'uliyatlilik, intizomlilik, mustaqillik, ish bajarishga qobiliyatlilik, e'tiborlilik, halollik va boshqalar)ni shakllantirish, o'quvchilarga diqqat-e'tiborli munosabatda bo'lib, pedagogik odob talablariga amal qilish, o'quvchilar bilan hamkorlik va ularning muvaffaqiyat qozonishlaridan manfaatdor bo'lishdan iborat.

Barcha darslarda doim amalga oshirilib boriladigan rivojlantiruvchi talablarga o'quvchilarda o'quv-o'rganish faoliyati ijobiy sifatleri, qiziqish, ijodiy tashabbuskorlik va faollik shakllantirish hamda rivojlantirish, o'quvchilarning idrok etish imkoniyatlari darajasini o'rganish, hisobga olish, "rivojlanishning yaqin zonasini loyihalashtirish", "o'zib ketish" darajasidagi o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish, rivojlanishidagi yangi o'zgarishlarni rag'batlantirish, o'quvchilarning intellektual, emotsional, ijtimoiy rivojlanishlaridagi «sakrash»larni oldindan ko'ra bilish, boshlanayotgan o'zgarishlarni hisobga olish asosida o'quv mashg'ulotlarini operativ qayta qurish kabilar kiradi.

O'qituvchining darsga tayyorgarligi. O'qituvchining darsga tayyorgarligida quyidagi to'rtta bosqich ko'zga tashlanadi: tashxislash, bashoratlash, loyihalashtirish va rejalashtirish. Algoritmni amalga oshirish aniq sharoitlarni tashxislash bilan boshlanadi. Tashxis didaktik jarayon kechadigan barcha sharoitlarni oydinlashtirish, uning natijalarini belgilashdir. Unda o'quvchilarning imkoniyatlari, ularning faoliyatlari va xulqlari, motivlari, talab va layoqatlari, qiziqish va qobiliyatlari, bilimdonlik darajasi, o'quv materialining xususiyati, uning amaliy ahamiyati, dars tuzilishi, yangi axborotni o'zlashtirish, mustahkamlash va tizimlashtirish, bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish hamda tuzatish kabi holatlar namoyon bo'ladi. Bashoratlash bo'lajak darsni tashkil etilishining turli varianlarini baholash va ulardan qabul qilingan mezonlarga muvofiq eng ma'qulini tanlab olish. Loyihalashtirish va rejalashtirish o'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarish dasturini yaratish bo'lib, u darsga tayyorlanishning yakuniy bosqichi hisoblanadi. Loyiha (boshqarish dasturi) qisqa va aniq, erkin tuzilgan, pedagog o'zi uchun boshqarish jarayoni muhim vaziyatlari (kimdan va qachon so'rash, qayerda mavzuni kiritish, mashg'ulot keyingi bosqichiga qanday o'tish, oldindan ko'zda tutilmagan qiyinchiliklar yuzaga kelganida jarayonni qaysi sxema bo'yicha qayta o'zgartirish)ni belgilab olishga imkon beruvchi hujjatdir.

Ta'limni tashkil etishning yordamchi shakllari. Ta'limning yordamchi shakllari: to'garak, konferentsiya, maslahat (konsultatsiya), fakultativ mashg'ulot, o'quv ekskursiyalari, o'quvchilarning mustaqil uy ishlari va boshqalar sanaladi.

Maktabdan tashqari mashg'ulotlarning asosiy va barqaror turlariga o'qish jarayonining tarkibiy qismi sifatida qaraladigan, o'quvchilarning mustaqil uy ishlari kiradi. Uning asosiy maqsadi - darsda o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarini kengaytirish, chuqurlashtirish, ularni esdan chiqarishning oldini olish, o'quvchilarning individual layoqati, iste'dod va qobiliyatini rivojlantirishdan iborat.

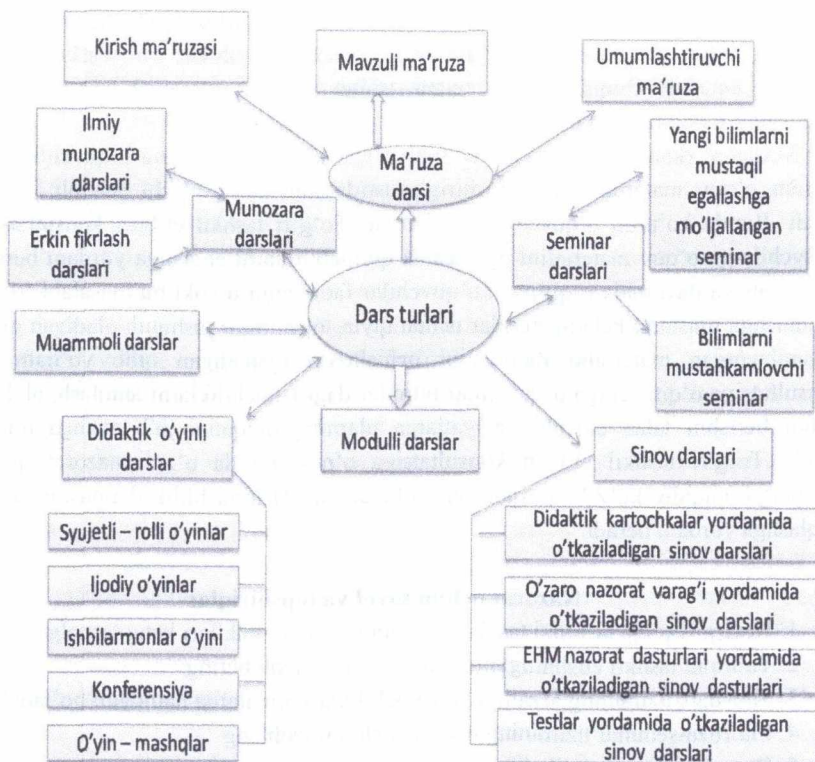
Fan to'garaklari yo'nalishi, mazmuni, ish metodi, o'qish vaqti va boshqa jihatleri bilan ajralib turadi. Ular o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish, o'qishga ijobiy munosabatni shakllantirishga yordam beradi..

Ta'limning yordamchi shakllariga ekskursiyalar ham kiradi. Ular ommaviy, guruhli va kichik guruhli bo'lishi mumkin. O'quv ekskursiyalari alohida fanlar hamda bir qancha fanlar bo'yicha ham rejalashtiriladi. Ekskursiyani muvaffaqiyatli o'tkazish uchun o'qituvchi unga puxta tayyorlanishi: ob'ekt va mashrut bilan oldindan tanishib chiqishi, to'la rejani ishlab chiqishi, o'quvchilarni bo'lajak topshiriqlarni bajarishga jalb eta olishi kerak.

Maslahat (konsultatsiya - o'quv suhbatiga) talablar ko'pincha o'quvchilarning ma'lum o'quv materiali yoki topshirig'i ustida mustaqil ishlashi sababli yuzaga keladi. Bunda ko'proq o'quvchi savol beradi. To'g'ri tashkil etilgan konsultatsiya o'quvchilarga o'quv materialini egallashda qiyinchiliklarni engishga yordam beradi. Konsultatsiya davomida o'qituvchi o'quvchilar faoliyatini u yoki bu masalani to'g'ri tushunishga mustaqil keladigan, ular uchun qiyin topshiriqni tushunib oladigan qilib, o'rganilayotgan materialni mohiyatini ochishga o'rganadigan qilib yo'naltiradi. Konsultatsiya o'qituvchiga o'quvchilar bilimlaridagi kamchiliklarni aniqlash, alohida e'tibor berishni talab etuvchi vaziyatlarga ularning diqqatini jalb etishga imkon beradi. To'g'ri tashkil etilgan konsultatsiya o'quvchilarda o'zini nazorat qilish, bilimlarga tanqidiy ko'z bilan qarashni tarbiyalaydi. O'qimishlilik darajasini to'g'ri aniqlashga yordam beradi.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Hozirgi vaqtda ta'limni tashkil etishning qanday shakllari keng tarqalgan?
2. Ta'limni tashkil etishning individual tizimiga izoh bering.
3. Sinf-dars tizimining afzalligi va kamchiliklari nimalarda namoyon bo'ladi?
4. Ma'ruza-seminar tizimining o'ziga xosligini izohlang.
5. Dars deb nimaga aytiladi?
6. Darsning qanday turlari mavjud?
7. Darsga qo'yiladigan talablarni tushuntirib bering.
8. O'qituvchining darsga tayyorgarlik ko'rishi qanday bosqichlarni o'z ichiga oladi?
9. Ta'limni tashkil etishning yordamchi shakllariga nimalar kiradi?

1.8. MAVZU. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tashxis etish

Mavzuning rejasi:

1. Ta'lim olganlikni tashxis etishning mohiyati.
2. Ta'lim olganlikni tashxis etish tamoyillari.
3. O'quv faoliyatini nazorat qilish turlari, shakl va metodlari.
4. Bilim, ko'nikma, malakalarni va kompetensiyalarini baholash mezonlari.
5. Ta'lim sifati monitoringi.

Tayanch so'z va iboralar: tashxis, tashxis etish, nazorat, hisobga olish, tekshirish, baholash, baho, ta'lim sifati, monitoring.

Ta'lim olganlikni tashxis etishning mohiyati. Tashxis - bu didaktik jarayon kechadigan barcha sharoitlarni oydinlashtirish, uning natijalarini belgilash demakdir.

Tashxissiz didaktik jarayonni samarali boshqarish, mavjud sharoit uchun optimal natijalarga erishish mumkin emas.

Didaktik tashxislashning **maqsadi** o'quv jarayonida kechadigan barcha jihatlarini uning mahsuli bilan bog'liq holda, o'z vaqtida aniqlash, baholash va tahlil qilishdan iborat.

Tashxislash nazorat, tekshirish, baholash, statistic ma'lumotlar to'plash, ularni tahlil qilish, dinamika, tendensiyalarni aniqlash, voqealarning keyingi rivojini taxminlashni o'z ichiga oladi.

O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish, baholash tashxislashning zaruriy tarkibiy qismlari sanaladi.

Ta'lim jarayonida nazorat va hisobga olish, ularning vazifalari. Ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismlaridan biri - nazorat va hisobga olishdir. Bu tushunchalar o'ziga xos mohiyat va xususiyatlarga ega. O'qituvchi nazorat va hisobga olishni to'g'ri tashkil etsa, ta'lim jarayonining samaradorligi ortadi. Buning uchun o'qituvchi o'quvchining o'quv materiallarini o'zlashtirish darajasini aniqlab borishi lozim.

Nazorat (ta'lim jarayonida) ta'lim oluvchining bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, o'lchash va baholash jarayonini anglatadi. Aniqlash va o'lchash esa tekshirish deb ataladi.

Tekshirish - nazoratning tarkibiy qismi bo'lib, uning asosiy didaktik vazifasi o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida aks aloqani ta'minlash, pedagog tomonidan o'quv materialini o'zlashtirish haqida obyektiv axborot olinishi hamda bilimlardagi kamchilik va nuqsonlarni o'z vaqtida aniqlashdir. Tekshirishning maqsadi nafaqat o'quvchining bilim darajasi, sifati, balki uning o'quv mehnati hajmini ham aniqlashdan iborat.

O'quvchilarning bilim va malakalarini tekshirish quyida ko'rsatilgan mantiqiy ketma-ketlikda olib borilishi kerak:

Tekshirish tizimidagi *birinchi bo'g'in* ta'lim oluvchilarning bilim darajasini **oldindan aniqlash** hisoblanadi. Odatda, u o'quv yili boshida o'quvchilar tomonidan avvalgi o'quv yilida o'zlashtirilgan bilimlari darajasini aniqlash maqsadida o'tkaziladi. Bu kabi tekshirish, shuningdek, o'quv yilining o'rtasida yangi bo'lim (kurs)ni o'rganishga kirishilganda ham o'tkazilishi mumkin va o'rinli bo'ladi.

Bilimlarni tekshirishning *ikkinchi bo'g'ini* har bir mavzuni o'zlashtirish jarayonidagi **joriy tekshirishdir**. Joriy tekshirish ta'lim oluvchilar tomonidan o'quv dasturida belgilangan ayrim alohida elementlarni o'zlashtirish darajasini tashxislash imkonini beradi. Mazkur tekshirishning asosiy vazifasi o'rgatishdir. Bunday

tekshirishning shakl va metodlari turlicha bo'lib, ular o'quv material mazmuni, murakkabligi, o'quvchilarning yoshi va tayyorgarligi, ta'lim bosqichi va maqsadlari, muayyan pedagogik sharoitlarga bog'liq bo'ladi.

Takroriy tekshirish bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirishning **uchinchi bo'g'ini** sanalib, joriy tekshirish kabi mavzuli bo'lishi mumkin. Yangi mavzuni o'rganish bilan birga o'quvchilar avval o'rganilganlarni takrorlaydilar. Takroriy tekshirish bilimlarni mustahkamlashga ko'maklashadi, biroq o'quv ishlari bosqichini tavsiflash, bilimlarni o'zlashtirish mustahkamligi darajasini tashxislash imkonini bermaydi. Ushbu tekshirish tashxisning boshqa turlari va metodlari bilan birga qo'llanilsagina kutilgan samarani beradi.

Tizimning *to'rtinchi bo'g'ini* o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini yaxlit bo'lim yoki kursning alohida mavzusi bo'yicha **davriy tekshirish** hisoblanadi. Mazkur tekshirishning maqsadi - kursning turli qismlarida o'rganilgan o'quv materialining strukturaviy elementlari o'rtasidagi o'zaro aloqalarni o'zlashtirish sifatini tashxislash. Davriy tekshirishning asosiy vazifasi - tizimlashtirish va umumlashtirish.

Tekshirishni tashkil etishda *beshinchi bo'g'in* ta'lim oluvchilarning, ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida egallangan bilim, ko'nikma va malakalarini **yakuniy tekshirish va hisobga olishdir**. O'zlashtirishning yakuniy hisobi har bir chorak va o'quv yili oxirida o'tkaziladi. U olingan baholarni qo'shib, o'rtacha arifmetik ballni mexanik tarzda chiqarishdangina iborat bo'lmasligi lozim. Bu, avvalo, mazkur bosqichda belgilangan maqsadga muvofiq tarzda amaldagi ta'lim olganlik darajasi (sifati)ni tashxislashdir.

Tekshirishdan tashqari nazorat o'z ichiga baholashni (jarayon sifatida) va bahoni (natija sifatida) ham oladi.

Baholash deb bilim, ko'nikma va malakalarni o'quv dasturida ko'rsatilgan etalon (ko'rstakich, qolip, o'Ichagich)lar bilan solishtirishni aytamiz. Baho deb baholashning ball shaklida ko'rsatilgan son jihatdan o'Ichamiga aytiladi.

O'zlashtirish tabellari, sinf, guruh jurnallari, reyting daftarchalari va shu kabilarda baholar shartli belgilar, kod signallari, xotiralash belgilari va xokazolar baho ko'rinishida qayd etiladi. O'quvchining o'zlashtirish darajasini baholash uchun nazorat yakunlari (natijalari) asos bo'ladi. Bunda o'quvchilar ishining ham sifat, ham miqdor ko'rsatkichlari hisobga olinadi.

O'qituvchi o'qitish bilan bir vaqtda o'quvchilarning o'rganilayotgan mavzuni qanday qilib idrok etishini, esda saqlashga harakat qilishini va uni amalda qo'llash malakalarini egallashini hisobga olib borishi kerak.

Hisobga olish - bu o'qitishning muayyan bir davrida o'quvchilar va o'qituvchi faoliyatini umumlashtirib xulosalash.

Hisobga olish natijasida o'qituvchi ham, o'quvchi ham o'zlarining keyingi bajaradigan ishlarining shaklini va mazmunini belgilaydi. O'zlashtirishni hisobga olish o'quvchilarning bilish faoliyatini rag'batlantirib, ma'lum bir harakatlarni bajarish uchun uning irodasini tarbiyalaydi. Shuningdek, o'zlashtirishni hisobga olish o'qituvchining faoliyatini ham tashkil etadi. O'qitish metodlari va shakllarining tabora takomillashuvi natijasida baho o'qituvchining pedagogik mahorati ko'rsatkichiga aylanmoqda va o'qituvchining o'z malakasini oshirib borishida muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda.

O'zlashtirishni nazorat qilish va hisobga olish nazorat, o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish vazifalarini bajaradi.

Nazorat qilish vazifasi o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash va baholashdan iborat. Bu o'quv materiallarini o'rganishning keyingi bosqichiga o'tish imkoniyatlarini aniqlashtiradi hamda o'qituvchining o'quv metodlarini va usullarini to'g'ri tanlaganini nazorat qiladi. Nazorat qilish vazifasi o'quv materiallarini o'rganishning maqbul yo'llarini topish bilan bog'liqdir.

O'qitish vazifasi o'quvchilarning bilimini tekshirishda aniq ko'rinadi. Yangi mavzuni mustahkamlash jarayonida yoki uy vazifalarini tekshirishda o'quvchilarning o'tilgan mavzuni takrorlashga, ular uchun tushunarsiz bo'lgan ma'lumotlarni bilib olishlariga imkon tug'iladi.

Nazoratning **tarbiyalash vazifasi** shundan iboratki, o'quvchilar tekshirishga tayyor bo'lish uchun darslarni o'z vaqtida tayyorlaydilar, bo'sh vaqtlaridan umumli foydalanishga harakat qiladilar, intizomga o'rganadilar.

Agar nazoratning o'qitish va tarbiyalash vazifalari to'g'ri amalga oshirilsa, shaxsning tafakkurini rivojlantirishga, xis-tuyg'ulari va axloqiy sifatlarini tarbiyalashga imkon tug'iladi. Bu esa o'z-o'zidan **nazoratning rivojlantiruvchi vazifasi** sanaladi.

Ta'lim olganlikni nazorat qilish va tashxislash tamoyillari. Pedagogikada o'quvchilarning ta'lim olganligini tashxislash va nazorat qilish tamoyillarining tizimi ishlab chiqilgan. Ulardan eng muhimlari xolislik (obyektivlik), tizimlilik (sistemalilik), ko'rgazmalilik (oshkoralik) sanaladi. Xolislik (obyektivlik) tashxis testlari (topshiriqlari, savollari), tashxis jarayoni mazmunining ilmiy asoslanganligi, pedagogning barcha ta'lim oluvchilarga do'stona munosabati hamda bilim, malakalarni baholashning aniq ko'rinishda belgilangan mezonlaridan iborat. Amalda tashxisning xolisligi qo'yilgan baholar nazorat metodlari va vositalaridan, tashxis o'tkazgan o'qituvchidan qat'iy nazar xamma vaqt mos kelishini anglatadi.

Tizimlilik (sistemalilik) tamoyilining talabi shundan iboratki, tashxislash nazoratini ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida - bilimlarni boshlang'ich idrok etishdan to amalda qo'llashgacha bo'lgan bosqichlarida olib borish kerak. Tizimlilik barcha ta'lim oluvchilar o'quv muassasida bo'lgan birinchi kundan boshlab oxirigacha muntazam tashxisga jalb etilishini anglatadi. Ta'lim oluvchining bilimi va egallashi lozim bo'lgan barcha jihatlarni ishonchli tekshirish uchun ta'lim nazoratini tez-tez o'tkazish kerak. Tizimlilik tamoyili tashxis o'tkazishga bir butun yondashuvni talab etadiki, bunda nazorat, tekshirish, baholashning turli shakllari, metodlari, vositalari uzviy o'zaro bog'liqlikda va birlikda qo'llaniladi, bir maqsadga xizmat qiladi. Bu kabi yondashuv tashxisning ayrim metodlari va vositalarini mutloqlashtirishga yo'l qo'ymaydi.

Ko'rgazmalilik (oshkoralik) tamoyili avvalo barcha ta'lim oluvchilar-ni aynan bir xil mezonlar bo'yicha ochiq sinovdan o'tkazishni anglatadi. Tashxis jarayonida belgilanadigan har bir o'quvchi reytingi ko'rgazmali, qiyosiy xarakterga ega. Oshkoralik tamoyili, shuningdek, baholarni e'lon qilish va motivatsiyalashni talab etadi. Baho mo'ljal (orientir) bo'lib, ta'lim oluvchilar unga muvofiq o'zlariga qo'yiladigan talablar va pedagogning xolisligi haqida fikr yuritadi. Tamoyilni amalga oshirishning zarur sharti tashxislash natijalarini e'lon qilish, ularni manfaatdor shaxslar ishtirokida muhokama va tahlil qilish, nuqsonlarni tugatishning istiqbolli rejalarini tuzish hisoblanadi.

3.O'quvchilarning o'quv faoliyatini nazorat qilish turlari, shakl va metodlari. Hozirgi davr pedagogik amaliyotida o'quvchilar o'quv faoliyatini nazorat qilishning qo'yidagi **turlaridan** foydalaniladi: joriy nazorat; oraliq nazorat; yakuniy nazorat.

Joriy nazorat o'qituvchi tomonidan o'quvchilarning har bir o'quv ishini muntazam nazorat qilishni hamda ularning o'rganilgan mavzularni o'zlashtirish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalari darajasini tekshirishni o'z ichiga oladi. Bilim darajasini tekshirish fanning har bir mavzusi bo'yicha kundalik ballar qo'yib borishni nazarda tutadi. Joriy nazorat o'qituvchini har bir o'quvchining o'quv faoliyati bo'yicha tezkor ma'lumotlar bilan ta'minlaydi, o'qitish jarayonini boshqarishda yaxshi natija beradi, o'zlashtirmagan o'quvchilarni o'z vaqtida aniqlaydi, o'zlashtirmaslikni bartaraf etish bo'yicha choralar belgilaydi.

Oraliq nazorat - bu o'quvchilar tomonidan mazkur fanning muayyan bob yoki bo'limlarining o'zlashtirilganini tekshirish. Oraliq nazoratni o'qituvchi dars jadvali asosida darsda o'quv materialining o'ziga xos xususiyatini hisobga olgan holda o'tkazadi.

Oraliq nazorat o'tkazishdan oldin o'quvchilar ogohlantiriladi. Har bir oraliq tekshirish alohida-alohida shkala asosida baholanadi.

Yakuniy nazorat - choraklik, yarim yillik, yillik va davlat attestatsiyasi sinovlari singari turlarga bo'linadi. Yakuniy nazorat og'zaki, yozma, test hamda amaliy topshiriqlarni bajarish metodlari **asosida o'tkaziladi**.

Nazoratning shakli o'quv ishini tashkil etish shakliga bog'liq bo'ladi. O'qituvchi uni mavzudan kelib chiqib tanlaydi. Nazoratning asosiy **besh shakli** mavjud:

- **nazoratning ommaviy (frontal) shaklida** o'qituvchi o'quvchilarga materialning ma'lum bir hajmi bo'yicha savol beradi, o'quvchilar unga qisqa javob qaytaradi. Mazkur so'rash ko'pchilik o'quvchini nazorat qilishni ta'minlaydi va butun guruhni faollashtiradi. Ammo bu nazoratni o'quvchilarning bilim darajasini har tomonlama aniqlash uchun qo'llab bo'lmaydi.

- **nazoratning guruhli shaklida** o'quvchilarning ma'lum bir qismi nazorat qilinadi. O'qituvchi tomonidan o'quvchilar guruhiga vazifa beriladi va uni shu guruh bajaradi. Lekin masalani hal qilishda boshqa o'quvchilar ham qatnashishi mumkin. Guruh ishlayotgan paytda qolgan o'quvchilar bo'sh qolmaydi, ular o'rtoqlarining bajargan ishlarini baholash uchun o'z ustilarida ishlab o'tiradi.

- **nazoratning individual shaklidan** har bir o'quvchining bilim, ko'nikma va malakasi bilan mukammal tanishish uchun foydalaniladi. Nazoratning bu shaklida, odatda o'quvchilar javob berish uchun sinf taxtasi oldiga chaqiriladi.

- **nazoratning kombinatsiyalangan (biriktirilgan) shakli** individual nazoratni ommaviy va guruhli shakllar bilan birlashtirishni taqozo etadi. Bu nazoratni hajmi katta mavzularni barcha o'quvchilardan so'rash kerak bo'lgan vaqtda foydalanadi. Har bir o'quvchiga alohida topshiriq beriladi va bir vaqtda birnecha o'quvchini tekshirish mumkin bo'ladi.

O'z-o'zini nazorat qilish shakli ta'lim jarayonida ichki aks aloqaning bo'lishini ta'minlaydi. Nazoratning bu shakli psixologik mezonlarga asoslanadi. Uning samaradorligi o'qituvchining kasbiy mahoratiga bog'liq bo'ladi.

O'quvchilarning o'quv faoliyatini nazorat qilish metodlari quyidagilar:
og'zaki tekshirish, yozma tekshirish, amaliytop shiriqlarni bajarishga asoslangan tekshirish, uy vazifalarini tekshirish.

Og'zaki tekshirish. Bu metod bilimlarni nazorat qilish va baholashning ancha keng tarqalgan an'anaviy usullaridan biridir.

Og'zaki tekshirishning mohiyati shunda ko'rinadiki, o'qituvchi o'quvchilarga o'rganilgan mavzuning mazmunidan kelib chiqib, savollar beradi va ularni javob berishga undaydi. Ana shu tarzda ularning o'zlashtirish darajasini aniqlaydi. Og'zaki tekshirish o'quvchilarning bilimlarini tekshirishni savol-javob usuli asosida amalga oshiriladi. Ushbu usul ayrim hollarda suhbat usuli deb ham ataladi. Og'zaki tekshirishda o'qituvchi o'rganilayotgan mavzuni alohida qismlarga ajratadi va ularni har biridan o'quvchilarga savollar beradi. Biroq o'quvchilarning nutqini o'stirish

hamda ularning chuqur va mustahkam bilimga ega bo'lishlari uchun ulardan shu yoki oldingi mavzuni butunlay esga tushirishni talab qilish mumkin.

Yozma tekshirish - o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish va baholashning eng samarali usullaridan biri bo'lib, ularning ijodiy qobiliyatlarini baholash imkonini beradi. Mazkur usulning mohiyati shundaki, o'qituvchi alohida mavzu yoki o'quv dasturining ma'lum bo'limini o'tib bo'lganidan so'ng oz vaqtning ichida barcha o'quvchilarni tekshirishi mumkin. YOzma tekshirish nazorat ishi, insho, bayon, diktant va b. yordamida olib boriladi. Ammo o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida bevosita aloqaning yo'qligi sababli uning fikrlashini kuzatish imkoni bo'lmaydi.

Amaliy topshiriqlarni bajarishga asoslangan tekshirish.

Bajarilayotgan amaliy harakatlar (sport, mehnat harakatlari)ning to'g'riligini kuzatish yoki olingan natijalarga tayanishdan iborat bo'lishi mumkin. Amaliy tekshirish tabiiy-matematik sikldagi fanlardan o'quvchilarning o'zlashtirishini hisobga olishda keng foydalaniladi. Bu usul yordamida o'quvchilarning olgan bilimlarini amaliyotda qo'llay olish malakasi aniqlanadi.

Uy vazifalarini tekshirish. O'quvchilarning o'zlashtirishini nazorat qilish uchun ularning uyga berilgan vazifalarni bajarishini tekshirish katta ahamiyatga ega. Uy vazifalarini tekshirish o'qituvchiga o'quvchilarning o'quv ishiga bo'lgan munosabatini, o'rganilgan materialni qanchalik egallaganligini, uy vazifalarini bajarishdagi mustaqillik darajasini aniqlashga imkon beradi.

Bilim, ko'nikma, malakalarni va kompetensiyalarini baholash mezonlari. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash mezonlari hamma vaqt bahstalab mavzu bo'lib kelgan. Chunki u turli adabiyotlarda turlicha yoritilgan. Biroq mavjud qarashlarni umumlashtirib aytish mumkinki, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash mezonlari har bir fanning maqsad va vazifalariga, shuningdek, sinf (guruh)dagi o'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga tayangan holda belgilanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib shunday xulosa chiqarish mumkin:

«5» baho qo'yiladi, agar: a) o'quvchi dasturdagi materialni to'liq o'zlashtirib olgan bo'lsa; b) o'rganilgan mavzu bo'yicha asosiy fikrlarni ochib bera olsa; v) egallangan bilimlarni amalda erkin qo'llay olsa; g) o'rganilgan mavzuni bayon qilishda, yozma ishlarda xatolarga yo'l qo'ymasdan, ma'lumotlarni tushuntirib bera olsa.

«4» baho qo'yiladi, agar: a) o'quvchi o'rganilgan mavzuning mohiyatini bilsa; b) o'qituvchining savollariga qiynalmasdan javob bera olsa; v) egallangan bilimlarni amaliyotda qo'llay olsa; g) og'zaki javob berishda jiddiy xatolarga yo'l qo'ymasdan, o'qituvchining qo'shimcha savollari bilan xatolarini to'g'rilay olsa hamda yozma ishda uncha jiddiy bo'lmagan xatoga yo'l qo'ysa qo'yiladi.

«3» **baho** yiladi, agar: a) o'quvchi o'rganilgan mavzuni o'zlashtirgan, lekin mustaqil tushuntirib berishda o'qituvchining aniqlashtiruvchi savollariga ehtiyoj sezsa; b) savollarning mantiqiy tuzulishini o'zgartirib berganda, javob berishga qiynalsa; v) yozma ishda xatolari bor bo'lsa.

«2» **baho** qo'yiladi, agar: a) o'quvchi o'rganilgan mavzu haqida tushunchaga ega, biroq mavzuni o'zlashtirmagan, b) yozma ishda qo'pol xatolarga yo'l qo'ysa qo'yiladi.

5.Ta'lim sifati monitoring. "Monitoring" atamasi ilk marotaba Birlashgan Millatlar tashkilotining 1972-yil iyun oyida Stokgolm konferensiyasini tashkil etish arafasida "nazorat" atamasiga muqobil sifatida ishlatila boshlangan.

"Monitoring - inglizcha atama bo'lib, "uzluksiz kuzatish" degan ma'nosini anglatadi. Monitoringga ijtimoiy boshqaruv nazariyasida eng muhim, boshqaruv sohasidagi nisbatan mustaqil bo'lim sifatida qaraladi hamda ta'lim monitoringi doirasida pedagogik faoliyat natijalari yuzaga chiqariladi va baholanadi.

Respublikamizda umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitish sifati monitoring tizimi samarali yo'lga qo'yilgan.

Umumiy o'rta ta'lim sifati nazorat qilishning turlari quyidagilardan iborat: ichki nazorat; tashqi nazorat; davlat- jamoatchilik nazorati; milliy va xalqaro darajada baholash.

O'qituvchilar yoki maktab ma'muriyati, o'quvchilarning o'zlari, ota-onalar va jamoatchilik vakillari o'quvchilarning bilimlarini o'quv maqsadlari asosida tekshiradilar. Mazkur yo'nalish o'ziga xos bir qator afzalliklarga ega bo'lib, baholash bevosita o'quvchining sinfda amalga oshirilgan ishlari bilan bog'liq, bunda o'qituvchi turli uslublardan (masalan og'zaki so'rov o'tkazish, amaliy mashq bajarish, test va h.k.) foydalanib, o'quvchi tomonidan bajarilgan ishlarga baho qo'yadi. Baholash jarayoni tizimli ravishda o'quv choragi va o'quv yili davomida olib boriladi. Bunday baholashda o'qituvchilar, maktab monitoring guruhi o'quvchilarning o'zlashtirishi sifati, o'quv yutuqlariga asosiy me'yor bo'lgan davlat ta'lim standartlariga taqqoslagan holda individul baho beradilar.

Baholashning ikkinchi turi hududiy xalq ta'limi boshqaruvi idoralari tomonidan amalga oshiriladigan hududiy o'qitish sifati monitoringi hisoblanadi. Bunda o'quvchilar tomonidan davlat ta'lim standartlarida belgilangan bilim, ko'nikma va malakalarning o'zlashtirish dinamikasini tizimli kuzatiladi, o'quvchilar bilimidagi bo'shliqlar va ularning kelib chiqish omillarini aniqlanadi, boshqa maktablar hamda bartaraf etish chora-tadbirlari rejalashtiriladi.

Shu sababli zamonaviy shaxsga, raqobatbardosh mutaxassisga qo'yilgan talablarning ortib borishi eng avvalo ta'lim muassasalari va hududiy xalq ta'limi boshqaruvi idoralaridagi alohida tuzilmalar tomonidan ta'lim sifati monitoringini tizimli va maqsadli amalga oshirishni talab etadi. Ta'lim muassasalarida monitoring -

yaxlit tizimning holati va dinamikasini kompleks kuzatish, tahlil qilish, korrektsiyalash hamda prognozlash jarayoni hisoblanadi.

Baholashning keyingi uchinchi turi - davlat attestatsiyasi va ta'lim muassasalarining akkreditatsiyasi hisoblanadi. Ular davlat tomonidan yoki uning nomidan vakolatli tashkilotlar tomonidan o'tkaziladi. Ularda qatnashish huquqiga muayyan talablarga javob beradigan barcha o'quvchilar ega. Mazkur baholash muayyan ta'lim bosqichi yoki turi tugaganidan so'ng amalga oshiriladi. Ularning asosiy va ijtimoiy jihatdan muhim vazifalari bitiruvchilar va ta'lim muassasalarining davlat va jamiyatning ijtimoiy buyurtmalarni bajarish holatini tahlil qilish imkonini beradi.

Umummilliy baholash - barcha o'quvchilarni yoki ma'lum bir guruhdagi o'quvchilarni tanlab olish yo'li bilan muntazam ravishda o'quvchilar o'quv yutuqlari darajasini milliy standartlarga nisbatan mosligi baholash hisoblanadi. Mazkur turdagi baholash o'quv dasturlari asosida olinib, imtixonlardan farq qiladi. Birinchidan, alohida olingan o'quvchilarning bilim va malakasi darajasi emas, balki tizimning ishlash natijalari o'lchanadi. Ikkinchidan, milliy baholash natijalari muayyan yoshdagi yoki sinfdagi o'quvchilarning umumiy o'zlashtirish darajasining "rentgen surati" sifatida foydalaniladi va milliy standartlarning ko'p muddatda monitoringini olib borishga xizmat qiladi. Tanlash yo'li bilan o'tkazilgan umummilliy baholash qisqa muddatlarda va iqtisodiy jihatdan arzonroq o'tkazish imkoniyatini beradi. Uning natijalari ma'lum o'quv fanlari bo'yicha o'quvchilar o'quv yutuqlari to'g'risida qimmatli ma'lumotlarni berishi mumkin.

Xalqaro baholashni yaqin 15-20 yilda tashkil etish yo'lga qo'yilib, ularda bir necha mamlakatlar o'quvchilarining o'quv yutuqlari tanlov yo'li bilan baholanadi. Bunday keng qamrovli tadqiqotlarning asosiy maqsadi qamrab olingan muayyan yoshdagi (masalan, 13 yoshdagi o'quvchilar) yoki sinfdagi o'quvchilarning bir yoki bir necha o'quv fanlari bo'yicha o'quv yutuqlarini baholash va bir qator mamlakatlar kesimida qiyoslashdan iborat. Misol tariqasida matematika va tabiiy fanlardan o'tkazib kelinayotgan - TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study - Xalqaro matematika va tabiiy fanlarning o'rganishdagi tendensiyalari)ni keltirish mumkin. TIMSS ning birinchi xalqaro tadqiqotida 38 mamlakatning 4-, 8- va umumiy o'rta ta'lim muassasalarining bitiruvchilari (11- va 12-sinf o'quvchilari) qamrab olingan. Oxirgi uchinchi tadqiqotida esa 46 mamlakat o'quvchilari qatnashganlar.

Yana bir xalqaro o'quvchilar ta'limiy yutuqlarini xalqaro baholash dasturi - PISA (Programm for International Student Assessment) tadqiqoti hisoblanadi. Bu tadqiqot birinchi marta 2000 yilda o'tkazilib, unda 32 mamlakatning 15 yoshli o'quvchilari qatnashgan. PISA da asosiy e'tibor o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy fanlar (fizika, ximiya, biologiya)dan olgan **bilimlarini turli hayotiy**

vaziyatlarda qo'llay olishlarini baholashga qaratilgan. Uchinchi xalqaro tadqiqot - PIRLS da turli mamlakatlar boshlang'ich maktablari bitiruvchilarining matnni o'qish va uni tushunish darajasi baholanadi.

Mazkur tadqiqotlarning maqsadi - o'quvchilar yutuqlari to'g'risidagi ma'lumotlarni jamlash va ularni xalqaro miqyosda qiyoslash bo'lib, uning natijalariga ko'ra ta'lim siyosati masalalari hamda o'quvchilar o'zlashtirishidagi tafovutlarni yaxshiroq anglab etishga qaratilgan xalqaro muloqot olib boriladi. Xalqaro tadqiqotlar nufuzining oshib borishi bugungi dunyoda globallashtirish jarayonlari natijasida mustaqil hayotga kirib kelayotgan o'quvchilarga mehnat bozorida qanday bilim va ko'nikmalar kerakligi to'g'risidagi ijtimoiy buyurtmalarni hamda raqobatbardosh mutaxassislariga qo'yilgan talablarni kengayib borayotganligidan darak beradi.

Brunerning sinfxonaga daxldor asosiy bir munozarasi shuki, o'quvchining o'zlashtirishi ishonchsizdek tuyulsa, o'qituvchilar o'sha o'quvchining xulqidagi kamchiliklarni qidirish o'miga o'zlarining shaxsiy tajriba uslubi va qarashlariga e'tiborli bo'lishlari kerak. Bundan tashqari ular o'quvchilarning qanday qilib tajriba olishi va o'zlashtirishi haqidagi o'zlarining o'rganuvchi sifatidagi tushuncha va qarashlarini taqdim etishlari kerak. Buning yo'lga qo'yishning yana bir yo'li - Blok va Villiam o'zlarining ta'lim olishni baholash qaydnomasida bahslashganidek o'quv mashg'ulotlarini ifodalashga izoh sifatida o'zlarining o'quvchilari bilan bo'lgan pedagogik jarayondan yig'ib olingan ma'lumotdan foydalanishda qo'shimcha ravishda o'qituvchilar bunday ma'lumotdan o'zlarining shaxsiy o'qitish uslubini ifodalash va baholashda foydalanishi mumkin.

Aslini olganda ular Fieldingning shaxsiy tadqiqot pedagogikasini rivlantirish uchun o'quvchilar bilan birga tadqiqotchi va amaliyotchi sifatida ishlash nazariyasini amalga oshirishlari mumkin.

Ta'lim sifati monitoringini olib borishdan ko'zlangan maqsad o'quvchilar tomonidan davlat ta'lim standartlari talablarining bajarish dinamikasini tizimli kuzatish, ta'lim sifatiga ta'sir etgan omillarni aniqlash, ta'lim muassasalari, hududiy xalq ta'limi boshqaruvi idoralari, metodik xizmat va malaka oshirish tizining faoliyatini baholab, rivojlantirishga oid chora-tadbirlarni belgilash, keyingi holatni bashoratlash natijasida ta'lim sifatini oshirishdan iborat.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Didaktik tashxis deganda nima tushiniladi?
2. Tashxislashning tarkibiy qismlariga nimalar kiradi?
3. Nazorat va hisobga olish deb nimaga aytiladi?
4. Nazoratning qanday vazifalari mavjud?
5. Tekshirish deb nimaga aytiladi? Tekshirishning qanday bo'g'inlari mavjud?

6. Baholash deb nimaga aytiladi? Baho deb nimaga aytiladi?
 7. Tashxislashning tamoyillarini izohlang?
 8. Nazoratning turlari, shakl va metodlarini bayon eting?
 9. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash mezonlarini tushuntirib bering.

10. Ta'lim sifati monitoring qanday bosqichlarda amalga oshiriladi?
11. Bilimlarni tekshirishning ta'limiy- tarbiyaviy ahamiyati nimada?
12. Bilimlarni tekshirishga qanday talablar qo'yiladi?
13. Hozirgi kunda baholash tizimi qanday?
14. Bilimlarni tekshirish usullari haqida nimalarni bilasiz?.

“X”chizmasi

№	Baho me'yori	Fikrlar bayoni
1	“5 ball”	O'quvchi o'rganilgan material haqida ba'zi tasavvurlarga ega bo'lsa, ammo materialning katta qismini o'zlashtirmagan bo'lsa; yozma ishlarda qo'pol xatolarga yo'l qo'ysa; o'quvchi o'rganilgan material haqida tasavvurlarga ega bo'lmasa, materialni juda bo'sh, qoniqarsiz o'zlashtirgan bo'lsa.
2	“4 ball”	O'quvchi asosiy materialni o'zlashtirib olgan bo'lsada, uni aytib berishda qiynalsa; javoblari o'qituvchining qo'shimcha va aniqlik kiritishni talab etadigan savollar berilishini lozim tutsa; takrorlab aytib beruvchi xarakterdagi savollarga javob berishni afzal ko'rsa va shaklan o'zgartirilgan savollarga javob topishda qiynalsa; yozma ishlarda qo'pol xatolarga yo'l qo'ysa.
3	“3 ball”	O'quvchi butun o'tilgan materealni bilsa, o'qituv-chining savollariga qiynalmasdan javob bersa, egallagan bilimlarini amaliyotda qo'llay olsa, og'zaki javoblarida jiddiy xatoliklarga yo'l qo'ymasa, ba'zi noaniqliklarni o'qituvchining savollari yordamida oson bartaraf qilsa; yozma ishlarda juz'iy xatolarga yo'l qo'ysa.
4	“2 ball”	O'quvchi dasturiy materialning butun xajmini o'zlashtirib olganligini namoyon qilsa, o'rganilgan materialdagi asosiy mazmunni (qoidalarini) ajrata bilsa va o'zgartirilgan savollarga javob berishda qiynalmasa, egallagan bilimlarni amaliyotda erkin qo'llay olsa, o'rganilgan materialni qayta aytib berishda xatolarga yo'l qo'ymasa hamda yozma ishlarni behato, batartib va dadil bajarsa.

II MODUL: TARBIYA JARAYONIING NAZARIY ASOSLARI

2.1. MAVZU. TARBIYA JARAYONINING MAZMUNI. TARBIYA QONUNIYATLARI VA TAMOYILLARI

Mavzuning rejası:

1. Tarbiya jarayonining mohiyati, ahamiyati va vazifalari.
2. Tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari
3. Ijtimoiy tarbiyaning asosiy vazifalari
4. Tarbiya qonuniyatlari va tamoyillari.

Tayanch so'z va iboralar: tarbiya, tarbiya jarayoni, tarbiyaning maqsadi, tarbiya mazmuni, tarbiyaning umumiy vazifalari, tarbiya turlari, tarbiya qonuniyatlari, tarbiya tamoyillari.

Tarbiya jarayonining mohiyati, ahamiyati va vazifalari. Tarbiya nazariyasi pedagogika fanining bir qismi bo'lib, tarbiyaviy jarayonning mazmunini, metodikasini va tashkil etilish masalalarini o'rganadi. Hayotga yangicha siyosiy va iqtisodiy nuqtai nazardan yondoshish o'sib kelayotgan yosh avlod tarbiyasida muhim ahamiyatga ega.

Tarbiya nazariyasi Markaziy Osiyo faylasuflari, O'tmish ajdodlarimiz qoldirgan ma'naviy merosimiz va xalq pedagogikasining tarbiya borasidagi boy tajribalariga tayanadi.

Tarbiya nazariyasi pedagogikaning boshqa bo'limlari bilan uzviy bog'liq.

Tarbiya ijtimoiy hayot hodisasi sifatida shaxs rivojlanishi bilan bog'liq. Shaxsning rivojlanishi tarbiyaning sifatiga bog'liq. Ayni vaqtda tarbiyaning mazmuni, shakli va metodlari shaxsning rivojlanish darajasiga bog'liq. Tarbiya jarayoni murakkab va uzoq davom etadi. Tarbiya ijtimoiy muhitning ob'ektiv va sub'ektiv omillariga tayanadi. Jamiyatning ijtimoiy tarkibi, siyosiy tuzum va mafkuraga bog'liqligi ob'ektiv omillardir. Tarbiya muassasalarining jamoat tashkilotlari, o'qituvchilar, tarbiyachilar, oila, maktab, jamoatchilikning tarbiyaviy ta'siri sub'ektiv omildir.

Tarbiya ta'lim berish bilan mustahkam aloqada bo'lgani holda o'ziga xos qonuniyatlarga ham egadir. Ta'lim va tarbiya yagona jarayondir. Lekin ular bir-biriga aynan o'xshash emas. Ta'lim va tarbiyaning birligi, avvalo, ular maqsadining umumiyligidan iborat. Bir butun pedagogik jarayonda ta'lim doimo tarbiyaviy vazifalarni, tarbiya esa hayotni bilish, unga tayyorlanishdek mas'uliyatli vazifani bajaradi. Tarbiyaning vazifalari ko'p qirralidir.

Ta'limning asosiy vazifasi o'quvchilarni bilimlar bilan qurollantirish bo'lsa, tarbiyada o'quvchining jamiyatimizda qabul qilingan axloq-odob qoidalariga mos

keladigan e'tiqodini, axloqiy malaka va ko'nikmalarini, ehtiyoj va intilishlarini tarkib toptirish muhimdir. Bolaning o'sishi va tarbiyasi uning faoliyati jarayonida amalga oshiriladi. Ijtimoiy-foydali mehnat, o'yin va o'qish faoliyati, bo'sh vaqtdan oqilona foydalanish kabilar bolalarning hayotida katta ahamiyatga ega bo'ladi. Bolalarning bunday xilma-xil faoliyatlarini to'g'ri tashkil etish, ularda yaxshi sifatlar, xislatlar, odatlar tarkib toptirish tarbiyaning muhim vazifasi hisoblanadi.

Pedagogikada tarbiyaning maqsadi, mazmuni, shakl va metodlari tarbiyalanuvchi shaxsining qaror topishi bilan bog'liq holda qarab chiqiladi.

Tarbiya jarayonining vazifalari quyidagilar:

1. O'quvchilarda ijtimoiy dunyoqarashni shakllantirish;
2. O'quvchilarda Vatanga, jamiyatga muhabbat va sadoqatni, mehnatga axloqiy munosabatni, atrofda kishilarga axloqiy munosabatni, ongli intizomni tarbiyalash;
3. O'quvchilarda huquqiy madaniyatni tarbiyalash;
4. Atrof muhitga nisbatan to'g'ri munosabatni tarbiyalash;
5. Mehnatga to'g'ri munosabatni, kasb tanlashga jiddiy yondoshuvni tarbiyalash.
6. Iqtisodiy tafakkurni, madaniyatni tarkib toptirish;
7. Tabiat va san'atdagi go'zallikni to'g'ri idrok etishga o'rganish estetik ong, idrok, mulohazani shakllantirish;
8. Sog'lom jismoniy barkamol shaxsni tarbiyalash. Jismoniy madaniyatni shakllantirish.

Tarbiya pedagogikadagi asosiy tushunchalardan biri sanaladi. Jamiyat va pedagogikaning tarixiy rivoji davomida mazkur kategoriyani tushuntirishga turlicha yondashuvlar yuzaga keldi. Eng avvalo, yuqorida keng va tor ma'nodagi tarbiya farqlanadi.

Keng ma'noda tarbiya shaxsga jamiyatning ta'sir etishi, ijtimoiy hodisa sifatida qaraladi. Mazkur holatda tarbiya ijtimoiylashtirish bilan uyg'unlashadi.

Tor ma'nodagi tarbiya deganda, pedagogik jarayon sharoitida ta'lim maqsadini amalga oshirish uchun pedagog va tarbiyalanuvchilarning maxsus tashkil etilgan faoliyati tushuniladi. Ushbu holatda pedagoglarning tarbiyaviy faoliyati **tarbiyaviy ish deb ataladi**.

Tarbiya mazmuni deganda, qo'yilgan maqsad va vazifalar bilan bog'liqlikda ta'lim oluvchilarning egallashi lozim bo'lgan bilim, malaka, e'tiqod, shaxs sifati va xarakteri, xulq-atvor tizimi tushuniladi.

Tarbiyaning maqsadi - har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirish.

Tarbiyaning umumiy vazifalari:

- jamiyat a'zolarining maqsadga yo'naltirilgan rivojlanishi hamda ularning qator ehtiyojlarini qondirish uchun shart-sharoit yaratish;

➤ jamiyat rivoji uchun zarur bo'lgan ijtimoiy madaniyatga mos etarlicha hajmdagi "inson kapitali"ni tayyorlash;

➤ Smdaniyatlarni uzatib turish orqali ijtimoiy hayotning barqarorligini ta'minlash;

➤ ma'lum jins yoshi va ijtimoiy-kasbiy guruhlarining qiziqishlarini hisobga olgan holda ijtimoiy munosabatlar doirasida jamiyat a'zolarining harakatini tartibga solish.

Tarbiya jarayonining qonuniyatlari va tamoyillari. **Tarbiya jaravoni** o'qituvchi va ta'lim oluvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan hamkorlik jarayonidir.

2. Tarbiya jarayoni **o'ziga xos xususiyatlarga** ega:

- ❖ maqsadga yo'naltirilganligi;
- ❖ ko'p qirrali jarayon;
- ❖ uzoq muddat davom etishi;
- ❖ uzluksizligi;
- ❖ yaxlitligi;
- ❖ variativligi;
- ❖ natijalarning oldindan aniqlanmasligi;
- ❖ ikki tomonlamalilik;

3. Tarbiya qonuniyatlari - bu bir tomondan, ijtimoiy hodisa sifatida tarbiyaning xususiyatlari, ikkinchi tomondan, shaxsning rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan barqaror aloqalar.

Tarbiya jarayonining quyidagi **qonuniyatlari** mavjud:

- ✚ ijtimoiy muhitning ob'ektiv va sub'ektiv omillariga bog'liqligi;
- ✚ tarbiyaning shaxsning rivojlanishi bilan birligi va o'zaro bog'liqligi;
- ✚ faoliyat va munosabatni e'tirof etish shaxsning ijtimoiy qimmatli azilatlarini shakllantirishning negizi va asosiy manbai;
- ✚ tarbiyalanuvchilarning o'zaro tarbiyaviy ta'siri, o'zaro munosabatlari amda faol faoliyati o'rtasidagi bog'lanish;
- ✚ tarbiya va o'zini-o'zi tarbiyalashning intensivligi;
- ✚ tarbiyalanuvchining "ichki olami"ga ta'sir etishning intensivligi;
- ✚ tarbiyalanuvchilarda verbal va sensomotor jarayonlarning rivojlanish darajasi va pedagogik ta'simi hisobga olish.

Tarbiya tamoyillari - bu tarbiyaviy ishning yo'nalishiga, mazmuniga, metodlari va tashkil etilishiga, tarbiya jarayonining ishtirokchilari orasidagi munosabatlarga qo'yiladigan asosiy talablar ifodalanadigan dastlabki qoidalaridir.

Tarbiya jarayoni quyidagi **tamoyillar** asosida boshqariladi:

- maqsadga qaratilganligi va g'oyaviy yo'nalganligi;
- tarbiyaning insonparvarlashuvi;

- tarbiyaning hayot, mehnat bilan bog'liqligi;
- tarbiyaga yaxlit(kompleks) yondashuv;
- jamoada tarbiyalash va jamoaga suyanib ish ko'rish;
- shaxsga talabchanlik bilan hurmatni birga qo'shib olib borish;
- o'qituvchilar, jamoat tashkilotlari va oilaning talab hamda tarbiyaviy ta'sirlarining birligi;

- tarbiyalanuvchining yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish;
- tarbiya jarayonining tizimligi va uzluksizligi.

Tarbiya turlarining umumiy tavsifi. Tarbiya turlari turli sohalarga ko'ra tasnif etiladi. Ko'proq umumlashgan tasnif o'zida aqliy, mehnat, jismoniy tarbiyani qamrab oladi. Ta'lim muassasalaridagi tarbiyaviy ishlarning turli yo'nalishlari bilan bog'liqlikda fuqarolik, siyosiy, baynalmilal, axloqiy, estetik, mehnat, jismoniy, huquqiy, ekologik, iqtisodiy tarbiyaga bo'linadi. Institutsional belgilariga bo'yicha oila, ta'lim muassasasi, ta'lim muassasasidan tashqari, diniy, bolalar, yoshlar tashkilotlaridagi tarbiya, maxsus ta'lim muassasalaridagi tarbiyaga bo'linadi.

Herbert Spencer - ingliz olimi "Tarbiya - bolaning shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishini ta'minlashning amaliy jarayonlarini o'z ichiga olishi kerak" - deb yozadi, va "bolaning yashash sharoitlari uning shaxs sifatida ulg'ayishiga bog'liqligi, ta'sirini misollar orqali keltiradi. O'zining "Butun shaxsni rivojlantirish" kitobida tarbiyaning aqliy, axloqiy va jismoniy turlarini ko'rsatib o'tib, ulardan eng asosiysi axloqiy tarbiyadir deb ta'kidlaydi. (The elements of teaching. Jems M. Banner. Gardners Books.)

Tarbiya va tarbiyalanuvchilar orasidagi munosabatlar uslubiga ko'ra avtoritar, demokratik, liberal, erkin tarbiya; turli falsafiy kontseptsiyalar bilan bog'liqlikda pragmatik, aksiologik, jamoaviy, individual tarbiya farqlanadi.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Keng va tor ma'nodagi tarbiya tushunchalariga izoh bering.
2. Tarbiya mazmuni deganda nima tushiniladi?
3. Tarbiyaning maqsadi va umumiy vazifalarini bayon eting.
4. Tarbiya jarayoni qanday o'ziga xos xususiyatlarga ega?
5. Tarbiya qonuniyatlarini shrhlab bering.
6. Tarbiya tamoyillarini izohlang.
7. Tarbiya turlarining umumiy tavsifini bayon eting.

2.2.MAVZU. JAMOANING SHAXS RIVOJLANISHIDAGI O'RNI

Mavzu rejasi:

1. Jamoa haqida tushuncha.
2. Shaxsning shakllanishida sinf jamoasining tutgan o'rni.
3. O'quvchilar jamoasini tashkil etish, jamoa tuzilishining umumiy asoslari.
4. O'quvchilar jamoasining o'ziga xos xususiyatlari.
5. Sinf jamoasini tashkil etish xususiyatlari va uni jipslashtirishning asosiy yo'llari va vositalari.

Tayanch so'z va iboralar: jamoa, jamoa a'zolari, sinf jamoasi, jamoatchilik topshirig'i, ijobiy an'analar.

Jamoa haqida tushuncha. Jamoa (lotincha «kollektivus» so'zining tarjimasida bo'lib, yig'ilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh) bir necha a'zo (kishi)lardan iborat bo'lib, ijtimoiy ahamiyatga ega umumiy maqsad asosida tashkil topgan guruh demakdir. Zamonaviy talqinda «jamo» tushunchasi ikki xil ma'noda ishlatiladi. Birinchidan, jamoa deganda bir necha kishilarning muayyan maqsad yo'lida birlashuvdan iborat tashkiliy guruhi tushuniladi (masalan ishlab chiqarish jamoasi, zavod jamoasi, o'quv yurti jamoasi, xo'jalik jamosi va hokazo). Ikkinchidan, jamoa deganda yuqori darajada uyushtirilgan guruh tushuniladi. Chunonchi, o'quvchilar jamoasi yuqori darajada uyushtirilgan birlashma hisoblanadi.

Jamoad va jamoa yordamida tarbiyalash - tarbiya tizimida muhim ahamiyatga ega bo'lgan tamoyillardan biridir. Shaxsni shakllantirishda jamoaning yetakchi rol o'ynashi to'g'risidagi fikrlar pedagogika fanining ilk rivojlanish davrlaridayoq bildirilgan. Jamoadaning a'zolari o'rtasidagi munosabatning alohida shakli yuzaga keladi, bu esa shaxsning jamoa bilan birgalikda rivojlanishini ta'minlaydi. Lekin har qanday guruhni ham jamoa deb hisoblab bo'lmaydi. Jamoa bir qator belgilarga egadirki, mazkur belgilar jamoani kishilarning yetarli darajada uyushgan har qanday guruhdan ajratib turadi.

O'quvchilar jamoasi o'ziga xoslik kasb etuvchi muhim belgilarga egadir. quyida jamoa va uning xususiyatlari (belgilari) borasida so'z yuritamiz.

Jamoa ijtimoiy jamiyatning bir qismi hisoblanadi, unda ijtimoiy hayot va kishilik munosabatlarining barcha me'yorlari o'z ifodasini topadi. Zero, jamoa jamiyatdagi mavjud munosabatlar tizimida namoyon bo'lar ekan, jamoa va ijtimoiy jamiyat maqsadi, intilishida o'zaro birlik, uzviylik, aloqadorlik yuzaga keladi.

Shu bois jamoa hayotining aniq (yagona) maqsadga qaratilganligi va ijtimoiy-g'oyaviy xususiyat kasb etishi uning yetakchi belgisi sanaladi.

Har bir jamoa boshqa jamoalar bilan uzviy aloqadorlikda mavjud bo'ladi. Muayyan jamoaning har bir a'zosi jamiyat ijtimoiy faoliyatini tashkil etish jarayonida o'z jaomasi bilan birgalikda ishtirok etadi. Jamoa a'zolarini intilishlarini tushunish,

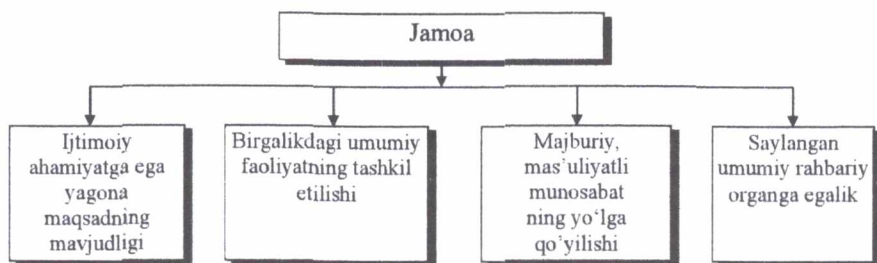
jamoa oldiga qo'yilgan maqsad mohiyatini chuqur his etish hamda uning shaxsni shakllantirishdagi o'rni va rolini to'g'ri baholay olish jamoa a'zolarining umumiy va xususiy (shaxsiy) maqsad, qiziqishi, ehtiyoj va faoliyatlari o'rtasidagi birlikni namoyon etadi hamda jamoaning bo'linishga yo'l qo'ymaydi.

Har bir jamoa o'z-o'zini boshqarish organiga ega va umumiy jamoaning uzviy qismi sanaladi. Shuningdek, u maqsadning birligi va tashkil qilish xususiyatlari orqali umummilliy jamoa bilan bog'lanadi. Ijtimoiy jamiyat ehtiyojini qondirishga yo'naltirilgan birgalikdagi faoliyat jamoaning navbatdagi muhim xususiyatidir. Jamoa faoliyatining ijtimoiy-g'oyaviy yo'nalishi ham jamoaning faoliyati mazmunida o'z aksini topishi muhim ahamiyatga egadir.

Jamoa xususiyatini aniqlashda kishilar guruhining yagona ijtimoiy tizimini o'rnatishdagi usuli, ya'ni, jamoani tashkil qilish usuli ham muhim hisoblandi.

Pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq tashkil etilgan jamoa, xususan, uning a'zolari o'rtasida o'zaro ruhiy yaqinlik, ishchanlik, bir-biri uchun g'amxo'rlik, o'zaro yordam, jamoa manfaati uchun qayg'urish, mazkur yo'lda amaliy harakatlarni tashkil etish hamda javobgarlik hissi qaror topadi.

Demak, jamoa o'zida quyidagi xususiyatlarni namoyon etadi:

23 - чизма. Жамоанинг ўзига хос хусусиятлари

Birgalikdagi faoliyat umumjamiyat ishi uchun ma'suliyat hissini uyg'ota borib, jamoa a'zolarini bir-biriga yaqinlashtiradi, a'zolarida jamoaga mansublik hissini paydo bo'lishiga ko'maklashadi, jamoa bilan munosabatda bo'lish ehtiyojini oshiradi. Jamoa a'zolari orasida o'zaro hissiy birlik (bir-birini yoqtirish hissi) yuzaga keladi. Ushbu munosabat ko'pincha o'z-o'zidan paydo bo'ladi hamda ular o'qituvchiik ta'sir ko'rsatish uchun qo'l keladi. Jamoa a'zolari o'rtasidagi ruhiy birlik mazmuni ular orasida hosil bo'lgan ishchanlik faoliyatining xarakteriga bevosita bog'liqdir.

Jamoaning rasmiy (ishchanlik) va norasmiy (hissiy) tuzilishini bir-biridan farqlash lozim. Jamoaning rasmiy tuzilishi deganda jamoa faoliyatining turli ko'rinishlarini amalga oshirish uchun zarur bo'ladigan tashkiliy jihatlarini ko'zda tutiladi. Mazkur jihat bir tomondan jamoa a'zolari o'rtasida yuzaga kelgan ishchanlik

munosabati mazmunini ifoda etsa, ikkinchi tomondan, rahbarlik vazifasini bajaruvchi shaxslar tomonidan jamoa a'zolarining xatti-harakatlari va intilishlarini muvofiqlashtirish yo'lida tashkil etilayotgan boshqaruv faoliyati mohiyatini yoritishga xizmat qiladi.

Norasmiy tuzilma jamoaning barcha a'zolari o'rtasidagi shaxslararo ma'naviy-psixologik munosabatlarning umumiy tizimi va mikroguruhni tashqil qiluvchi ayrim a'zolar o'rtasidagi tanlash munosabatlari mazmunini ifodalaydi. Jamoaning har bir a'zosi mavjud munosabatlar tizimida u yoki bu o'rinni egallaydi. O'quvchining jamoadagi o'rni uning shaxs sifatida shakllanishi va kamolotga erishishiga muhim ta'sir ko'rsatadi. Maktab yoki sinfdagi rasmiy va norasmiy tuzilmalar bir-biriga muvofiq bo'lganda, jamoaning rasmiy yetakchilari norasmiy munosabatlar tizimida ko'zga ko'ringan o'rinni egallagan holdagina u chinakam jamoa bo'la oladi. Shuningdek, norasmiy guruhlar (mikroguruhlar) umumjamoa ijtimoiy manfatlari uchun kurashuvchi guruhlar bo'lgandagina jamoa o'zini chinakam jamoa tarzida namoyon etishi mumkin.

Yashash joylarida o'zaro birikkan bolalar guruhleri qanchalik ahil va inoq munosabat asosida tashkil topgan bo'lmasin haqiqiy jamoa bo'la olmaydi. Chinakam jamoa ijtimoiy ahamiyatga moyillik faoliyatini tashkil eta olishi, jamoa a'zolari o'rtasida o'zaro hamkorlik va ishchanlik xarakteridagi aloqa va munosabalarni qaror toptirishi lozim. Jamoaning majburiylik belgisi unga o'qituvchiik rahbarlikning yo'lga qo'yilishidir.

Shunday qilib, jamoa bir necha (a'zo) kishidan iborat guruh bo'lib, u ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan umumiy maqsad asosida tashkil topadi. Jamoa tomonidan amalga oshirilayotgan faoliyat uning oldiga qo'yilgan maqsad mazmunini ifoda etadi. Jamoa a'zolari o'rtasida qaror topgan o'zaro birlik, shuningdek, ular o'rtasida tashkil etiluvchi munosabat jarayonidagi tenglik jamoaga rahbarlik qilish, jamoa a'zolarining guruh yetakchilariga bo'ysunishlari, shuningdek, ular tomonidan jamoa oldidagi javobgarlik hissini anglashlari uchun zamin yaratadi.

Jamoa va uni shakllantirish o'qituvchiik faoliyatining maqsadi hisoblanadi. Muhim tarbiyaviy ta'sir kuchiga ega bo'lgan sub'ektlarning alohida namuna ko'rsatishlari jamoani shakllantirishning muhim vositasi bo'lib, ushbu vosita yordamida jamoaning barcha yoki muayyan a'zosini tarbiyalash ijobiy samaralar beradi.

Jamoa tomonidan hal etilishi ko'zda tutilgan yetakchi tarbiyaviy vazifa shaxsni har tomonlama tarbiyalash, unda ijobiy sifatlarni tarbiyalash hamda mustahkam hayotiy pozitsiyani qaror toptirishdan iboratdir.

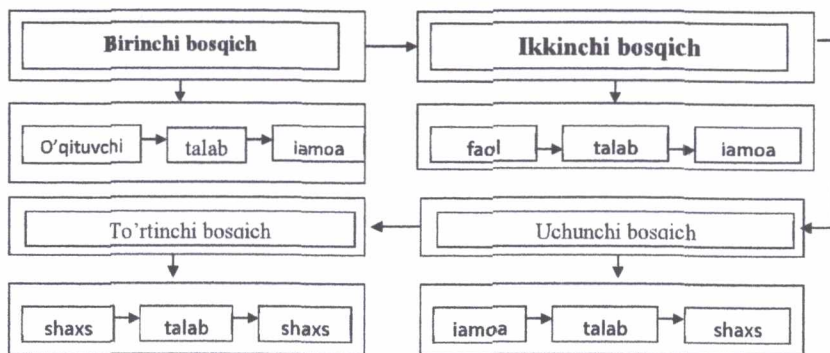
Umumiy o'rta ta'lim hamda o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalarida jamoani shakllantirish mas'uliyatli vazifa sanaladi.

Maktab jamoasi tarkibida eng barqaror bo'g'in - bu muayyan sinflar negizida shakllangan jamoalar sanaladi. Sinf jamoasi tarkibida o'quvchilar tomonidan amalga oshiriluvchi asosiy faoliyat o'qish faoliyati sanaladi. Aynan sinf jamoasida shaxslararo aloqa va munosabatlar tarkib topadi. Shuningdek, sinflar jamoalari negizida maktab jamoasi shakllanadi. Maktab jamoasi ikki muhim bo'g'in - o'qituvchilar jamoasi hamda o'quvchilar jamoasi asosida tarkib topadi. O'quv yurtlari jamoasi tarkibida o'quvchilar jamoasi asosiy qismni tashkil etadi. O'quvchilar jamoasi - bu ijtimoiy ahvoli shuningdek, umumiy saylov organlari oldidagi umumiy javobgarlik, barcha a'zolarning huquq va burchlari tengligi asosidagi o'zaro birlikka ega o'quvchilar guruhidir.

O'quvchilar jamoasi unga rahbarlikni olib boruvchi o'qituvchilar hamda bolalardan iborat jamoaning murakkab birlashmasi bo'lib, o'z-o'zini nazorat qilish hamda o'z-o'zini boshqarish huquqi, shuningdek, o'ziga xos psixologik muhit va an'analariga ega bo'ladi.

Jamoani shakllantirish muayyan qonuniyatlarga bo'ysunadigan uzoq muddatli murakkab jarayondir.

Bolalar jamoasining shakllanish bosqichlari. Jamoaning vujudga kelish uchun to'rt bosqich zarur. Jamoaning shakllanish bosqichlarida dastlab o'qituvchi butun guruhga talab qo'yadi hamda mazkur jarayonda jamoa faollarining shakllanishiga alohida e'tibor qaratadi. Navbatdagi bosqichda muayyan darajada shakllangan jamoa faollari (aktivi) jamoa a'zolari oldiga ma'lum talablarni qo'yadi. Uchinchi bosqichda esa jamoa umumiy holda jamoaning har a'zosidan muayyan tarzda faoliyatni olib borishni talab qiladi. So'nggi (to'rtinchi) bosqichda esa jamoaning har bir a'zosi o'z oldiga mustaqil ravishda jamoa manfaatlarini ifoda etuvchi talabni qo'yish layoqatiga ega bo'ladi. Ushbu jarayon mohiyatini qo'yidagicha bayon etish mumkin:

24 - chizma. Bolalar jamoasining rivojlanish bosqichlari

Jamoaga qo'yilayotgan talablar mazmunidagi farq jamoa rivojlanishi bosqichini aniqlovchi yorqin tashkiliy ko'rsatkich sanaladi. Jamoaning amaliy faoliyati mazmuni, jamoa a'zolarining jamoa oldidagi javobgarligi, ular o'rtdasidagi ijodiy hamkorlik, shuningdek, ularning xulq-atvori axloqiy kamolot darajalarini ko'rsatuvchi muhim belgilar sifatida namoyon bo'ladi. Jamoani shakllantirishda uning hayotini belgilovchi ichki jarayonining mohiyatini inobatga olish zarur.

Jamoaning shakllanish bosqichlarini belgilash shartli hisoblanadi, zero, jamoaning shakllanishi muayyan chegara yoki oralikka ega emas. Shunga qaramay o'qituvchiik nuqtai nazardan jamoaning shakllanishini muayyan bosqichlarga ajratish juda muhimdir. Bolalar jamoasini ma'lum rivojlanish bosqichlarga ajratish alohida ahamiyat kasb etadi. Bolalar jamoasi rivojlanishining har bir bosqichi jamoa a'zolariga nisbatan samarali o'qituvchiik ta'sir ko'rsatishning maqbul shakl va metodlarini tanlash imkonini beradi.

Jamoa rivojlanishining birinchi bosqichi. Mazkur bosqichda talab faqat o'qituvchilar tomonidan qo'yiladi. Bu jamoa rivojlanishining boshlang'ich nuqtasidir. Ushbu davrdagi jammoa hali tarbiyalovchi jamoa bo'lmay, balki «tashkil etuvchi birlik» (sinf yoki guruh) hisoblanadi. Ushbu bosqichda o'quvchilar o'qituvchi tomonidan talablarning qo'yilishiga e'tiborsiz qaraydilar. Jamoa a'zolarining uzluksiz ijodiy faoliyatini tashkil qilish va ularni muayyan (yagona) maqsad atrofida birlashtirishga erishish orqaligina jamoa qaror topadi. O'quvchilarning jamoa faoliyatida ishtirok etishi tufayli asta sekin boyib boradigan tajriba, faoliyat natijasini birgalikda muhokama qilish, qilinaajak ishlarni rejalashtirish jamoa a'zolarida mas'uliyat, javobgarlik, faoliyat biriligi, shuningdek, ishchanlik munosabatining paydo bo'lishi, shuningdek, o'quvchilarda jamoa faoliyatiga nisbatan qiziqishni paydo bo'lishiga olib keladi. Bolalarning jamoa faoliyatini tashkil etish borasidagi tajribaga ega emasliklari bois so'z yuritilayotgan bosqichda o'qituvchining asosiy maqsadi jamoa a'zolarini oddiy tarzda uyushtirishdan iborat bo'ladi.

Ushbu bosqichda o'qituvchining talabchanligi, jamoaning barcha a'zolariga birday talabni qo'ya olishi, u tomonidan qo'yilayotgan talabning qat'iyligi, izchilligi hamda murosasizligi muhim omil hisoblanadi. Bu vaziyatda o'qituvchining «hukmdorlik» davri uzoq davom etishi mumkin emasligi, bir qarashda intizomning vujudga kelganligi ma'lum bo'lsada, ayni vaqtda guruh a'zolarining faolliklarini rivojlantirish uchun zarur bo'luvchi sharoitning hali mavjud bo'la olmaganligini hisobga olish zarur.

Jamoa hayotining birinchi bosqichida jamoa faolining paydo bo'lishi ushbu davr uchun xarakterli hodisadir. Jamoa faoli (aktivi) muayyan guruhning shunday a'zolaridirki, ular jamoa manfaatiga muvofiq tarzda harakat qiladilar, o'qituvchi

faoliyati va talabiga nisbatan xayrixohlik bilan munosabatda bo'ladilar. Faollar o'qituvchining yaqin yordamchilari sifatida ish olib boradilar.

Jamoa rivojlanishining ikkinchi bosqichi. Ushbu bosqich jamoa faolining o'qituvchi talabini qo'llab-quvvatlash hamda o'z navbatida uning o'zi bu talablarni jamoa a'zolari zimmasiga qo'yishi bilan tafsiflanadi. Endilikda o'qituvchi jamoada paydo bo'lgan va u bilan bog'liq muammo, masalalarni yolg'iz o'zi hal qilmaydi. Jamoa faoli bilan maxsus tarbiyaviy ish olib borish orqali bu ishga uni jalb etadi. Ushbu bosqichda jamoa hayotini tashkil qilish usuli murakkablashib boradi, ya'ni, jamoa o'z-o'zini boshqarishga o'tadi.

O'quvchilar amaliy faoliyatining doimiy ravishda murakkablashib borishi mazkur davrining muhim xususiyati sanaladi. Ikkinchi bosqichda jamoaning muhim ishlarini o'quvchilar tomonidan mustaqil rejalashtirilishi, tadbirlarni o'tkazishga tiyyorgarlik, uni o'tkazish hamda faoliyat natijalarini muhokama qilish jamoa faoliyatining ijodiy xususyat kasb etishini ko'rsatuvchi omillar sanaladi.

Jamoaning ijobiy rivojlanishi uning a'zolarida motiv (rag'bat)larning paydo bo'lishi, ijodiy hamkorlik va o'zaro yordam munosabatlarining tez sur'atlar bilan rivojlanishiga olib keladi.

Jamoada mustaqil faoliyatning yuzaga kelishida jamoa faolining roli beqiyosdir. Ammo jamoa faolining jamoa a'zolari orasida hurmat qozona olishi, ularga namuna bo'lishi, o'z burchlarini aniq va puxta bajarishi hamda o'z mavqelaridan noo'rin foydalanmasliklari juda muhimdir. Bu o'rinda A.S.Makarenkoning jamoa faoliga nisbatan «jamoa vijdoni» deya bergan ta'rifini eslab o'tish joizdir. Jamoa faoli birmuncha imtiyozlar (huquqlar)ga ega bo'lsada, ayni paytda uning o'ziga ham oshirilgan talablarning qo'yilishi maqsadga muvofiqdir.

Jamoaning rivojlanishi bu bosqichda to'xtab qolishi mumkin emas, chunki faoliyat ko'rsatayotgan kuch jamoaning bir qismigina xolos. Bordi-yu, jamoaning rivojlanishi ushbu bosqichda to'xtatib qolinsa, jamoa faolining guruhning boshqa a'zolari bilan qarama-qarshi qo'yish xavfli tug'ilishi mumkin. Bu bosqichda jamoaning barcha a'zolarining alohida faollik ko'rsatishga erishishlari zarur sanaladi.

Jamoa rivojlanishining uchinchi bosqichi. Jamoa faoliyatida bu bosqich anchagina sermahsul hisoblanadi. A.S.Makarenkoning aniqlashiga ko'ra, bu davrda butun jamoa «ayrim o'zini chetga olib qoluvchi, injiq shaxs»larga talab qo'ya boshlaydi.

Jamoa ishiga ushbu bosqichda faqat faolgina emas, balki uning butun a'zolari qiziqadi. Jamoa hayotidagi uchinchi bosqich, ijtimoiy fikr mavjudligi bilan ifodalanadi. O'qituvchi mazkur yo'nalishda maqsadga muvofiq va izchil ish olib borgan sharoitdagina ijtimoiy fikrni shakllantirishga erishishi mumkin. Shu maqsadda u yoki bu tadbir rejasi, jamoaning birgalikdagi faoliyati va uning a'zolari xatti-harakati jamoa bo'lib muhokama qilinadi, turli mavzularda suhbatlar va ma'ruzalar

uyushtiriladi, o'quvchilar o'rtasida samarali axborot vositalari yordamida ijtimoiy-g'oyaviy, axloqiy, estetik, ekologik, huquqiy, iqtisodiy va hokazo bilimlarning targ'iboti tashkil etiladi. O'qituvchi jamoa a'zolarining birgalikdagi faoliyatini tashkil etar ekan, jamoa a'zolarining ijodiy tajribasiga hissa qo'shish imkonini beradigan o'zaro munosabatlarni shakllantirishga ta'sir ko'rsatadigan shakl va metodlardan foydalanadi.

Jamoaning har bir a'zosida ijtimoiy ahamiyatli faoliyatni maqsadga muvofiq ravishda tashkil etish ko'nikmasini hosil qila olishi jamoa a'zolari orasida barqaror insoniy munosabatlarning tarkib topishiga yordam beradi.

Jamoadagi barqaror insoniy munosabatlarning yuzaga kelishining sababi - uning a'zolarini ijobiy, madaniy-ma'rifiy mazmunga ega bo'lgan ishlarni tashkil etishda faol ishtirok etishlaridir.

Jamoa rivojlanishining uchinchi bosqichda ko'rsatib o'tilgan xususiyatlar shundan dalolat beradiki, ushbu bosqichda jamoa faoligina emas, balki jamoaning har bir a'zosi bir-birlariga nisbatan axloqiy mazmundagi talablarni qo'ya boshlaydilar.

Jamoa rivojlanishining to'rtinchi bosqichi. Bu bosqich uning barcha a'zolari jamoa oldida turgan vazifalar asosida o'z-o'zlariga talablar qo'ya olishlari bilan tavsiflanadi. Shuni aytish joizki, har bir bosqich jamoa a'zolarining o'ziga nisbatan muayyan talab qo'yishi bilan tavsiflanadi, ammo qo'yilgan har bir talab o'ziga xos yo'nalishi (masalan o'yindan umuminsoniyat baxti yo'lida kurashishiga intilish o'rtasidagi farq) bilan ajralib turadi.

To'rtinchi bosqich jamoa a'zolarining o'ziga nisbatan yuksak axloqiy talablar qo'ya olishlari bilan ahamiyatlidir. Jamoaning hayoti va faoliyati mazmuni jamoa a'zolarining har biri uchun shaxsiy ehtiyojga aylanadi. Jamoadagi tarbiya jarayoni o'z-o'zini tarbiyalash jarayoniga aylanadi. Biroq bu holat jamoaning muayyan shaxsni yanada rivojlantirishdagi roli va o'rnini pasaytirmaydi. To'rtinchi bosqichda amalga oshiriladigan vazifalar ancha murakkab va mas'uliyatlidir. Mazkur bosqichda jamoa oldiga istiqbolli, yuksak va murakkab talablarni qo'yish uchun mutlaqo qulay sharoit yaratiladi.

Bugungi kunda o'qituvchi-olimlar (L.I.Nikova va boshqalar) bolalar jamoasining rivojlanish jarayonining mohiyatini tahlil qilar ekanlar, uni qo'yidagi uch bosqichga bo'ladilar:

- a) jamoani dastlabki jipslashtirish;
- b) jamoani shakllantirish asosida uning har bir a'zosini individual rivojlantirish;
- v) jamoaning umumiy faoliyatini yo'lga qo'yish.

Jamoa hayotida muhim o'rin tutuvchi har bir bosqichni ajratib ko'rsatish yuqorida bayon etilgan fikrlarga zid emas, balki shaxsning rivojlanishida jamoaning yetakchi ahamiyatini ta'kidlaydi.

A.S.Makarenko jamoa a'zolari o'rtasida yuzaga keluvchi munosabatlarining ichki xususiyatlariga katta ahamiyat bergan edi. Pedagog jamoada shakllangan eng muhim quyidagi belgilarni ajratib ko'rsatgan edi:

- 1) major - doimiy tetiklik, o'quvchilarning faoliyat (harakat)ga tayyorliklari;
- 2) o'z jamoasining qadriyatlari mohiyatini tushunish, uning uchun g'ururlanish asosida o'z qadr-qimmatini anglash;
- 3) jamoa a'zolari o'rtasidagi do'stona birlik;
- 4) jamoaning har bir a'zosida qaror topgan do'stona birlik;
- 5) tarbiyali, ishchan harakatga yo'llovchi faollik;
- 6) hissiyotni boshqara olish hamda muloqot o'qoviga amal qilish ko'nikmasi.

Jamoani shakllantirishda jamoa a'zolari va ularning faoliyatlariga qo'yiladigan yagona talablar muhim ahamiyat kasb etadi.

Yagona talab o'quvchilarning dars jarayonidagi, tanaffus, sinfdan tashqari ishlar vaqtidagi, shuningdek, jamoat joylari hamda oiladagi xulq-atvor qoidalarini o'z ichiga oladi.

Puxta o'ylab qo'yilgan talablar tizimining muntazam amalga oshirilishi maktabda muayyan tartibning o'rnatilishini ta'minlaydi.

O'qituvchilar tomonidan qo'yilgan talablar quyidagi sharoitlarda ijobiy natija beradi:

1. qo'yilayotgan talablar o'quvchi shaxsini hurmat qilish tuyg'usi bilan uyg'unlashgan bo'lishi kerak.
2. Talablar muayyan maktab yoki sinfdagi mavjud sharoitni hisobga olgan holda qo'yilishi lozim.
3. Jamoaga nisbatan qo'yilayotgan talablar aniq bo'lishi lozim.
4. O'quvchilarning tashqi qiyofasi, kiyinishi, yurish-turishi hamda muomalasiga nisbatan qo'yilayotgan talablar, ularda ma'naviy madaniyatni shakllantirishga xizmat qilishi shart.

O'quvchi qo'yilayotgan talablar hajmi va tizimini bilibgina qolmasdan, talab qo'yish metodikasini ham o'zlashtira olgan bo'lishi kerak.

O'quvchilar jamoasiga nisbatan talablarni qo'yish metodikasi bolalarni talablar mazmuni bilan tanishtirish, talablarning ahamiyatini tushuntirish, tajriba orttirish hamda o'quvchilar faoliyat, shuningdek, qo'yilayotgan talablarning bajarilish holatini muntazam suratda nazorat qilib turishdan iborat.

O'quvchilarni talablar bilan tanishtirish ko'pincha umumiy majlislarda amalga oshiriladi, bunda ta'lim muassasasining direktori yoki o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari istiqbol rejaları va ularni amalga oshirish jarayonidagi talablar mazmuni bilan o'quvchilarni tanishtiradi. Batafsil tanishtirish ayrim hollarda amalda ko'rsatish, keyinroq sinflar bo'yicha sinf majlislari yoki maxsus suhbatlarni uyushtirish asosida amalga oshiriladi.

Xulq-atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan talablar bilan tanishtirish mazkur talablar ustida mashq qildirish bilan qo'shib olib borilishi kerak. Xulq-atvorni tarbiyalash ongni tarbiyalashga qaraganda ancha murakkab ish. O'quvchilar talablar mohiyatini yaxshi anglashlari mumkin, biroq aksariyat hollarda ularga rioya qilmaydilar. Shu bois muntazam ravishda mashq qildirish madaniy xulq-atvorni odatga aylantiradi.

Talablarning qo'yilishi jarayonida ularga o'quvchilarning amal qilishi ustidan nazorat o'rnatish lozim. Nazorat qilib borish turli shakllar yordamida amalga oshiriladi, chunonchi, xulq-atvor jurnalini yuritish, sinfdagi navbatchilik uchun stendda baholarni qayd etib borish va boshqalar. qo'yilayotgan talablarning bajarilishi yuzasidan olib borilayotgan nazorat muntazam ravishda, izchil olib borilishi va haqqoniy bo'lishi zarur. Olib borilgan nazorat natijalaridan o'quvchilarni ogoh etib borish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Jamoani uyushtirish va jipslashtirish unda faol (aktiv)ni tarbiyalash bilan chambarchas bog'liq. Har bir o'qituvchining jamoani shakllantirish borasidagi harakti jamoaning tayanch yadrosini tanlashdan boshlanadi.

Jamoa faolini shakllantirish jamoaning u yoki bu faoliyatiga nisbatan ehtiyoji mazmunidan kelib chiqadi.

Ishonchli, ishchan jamoa faolini yaratish uchun o'qituvchi o'quvchilar faoliyatini ularning jamoa ishlaridagi ishtiroki, xulq-atvorini kuzatib borishi har bir o'quvchining ijtimoiy faoliyatni tashkil etish layoqatini aniqlash zarur.

Jamoa faolini shakllantirishda o'quvchilarning jamoadagi obro'sini ham inobatga olish lozim. Jamoa faoli tarkibini bolalarning o'zlari, albatta, o'qituvchi ishtirokida va rahbarligida tanlasa maqsadga muvofiq bo'ladi. O'qituvchi jamoa faoli bilan maslahatlashish asosida tarbiyaviy faoliyatni tashkil etadi.

Jamoa faolining har bir a'zosi zimmasiga muayyan vazifani yuklash, ularning ma'lum davrda ana shu vazifalar yuzasidan hisobot berib borishlariga erishish maqsadga muvofiq. O'qituvchi aynan faolga oshirilgan talab qo'yadi. O'quvchilar jamoasida faol rahbarligida o'z-o'zini boshqarish jamoa a'zolaridan ayrimlarining boshqasi ustidan ustun kelishiga olib kelmasligi kerak.

Shu bois o'qituvchi faolni maqsadga muvofiq faoliyat yuritishini nazorat qilib borishi lozim.

O'quvchilarning o'z-o'zini boshqarishi bu o'qituvchilar tomonidan tashkil qilinadigan jamoa ishini uyushtirish va boshqarishda o'quvchilarning faol ishtirok etishidir. O'z-o'zini boshqarishning shakllari orasida jamoa a'zolarining yig'ilishi, konferensiyasi hamda turli komissiyalar (masalan, o'quv komissiyasi yoki tozalik komissiyasi) faoliyati muhim o'rin tutadi.

O'quvchilar jamoasini shakllantirishda an'analar muhim o'rin tutadi. Jamoa an'analari jamoa a'zolari tomonidan birdek qo'llab-quvvatlanuvchi barqarorlashgan

odatlar bo'lib, ularning mazmunida munosabatlar xususiyati hamda jamoaning ijtimoiy fikri yorqin ifodalanadi.

Jamoa an'analari shartli ravishda ikkiga bo'linadi:

- a) kundalik faoliyat an'analari;
- b) bayram an'analari.

Kundalik faoliyat an'analari o'quvchilarning o'quv faoliyati (o'zaro yordam turlari), va mehnat faoliyati (ko'chatlar o'tkazish, hasharlar uyushtirish va boshqalar)ni o'z ichiga oladi.

Bayram an'alariga ijtimoiy ahamiyatga ega turli voqea hamda hodisalar bilan bog'liq sanalar (xususan, «Alifbe bayrami», «Mustaqillik bayrami», «Navro'z bayrami», «Xotira va qadrlash kuni» va boshqalar)ni nishonlash maqsadida tashkil etilgan faoliyat kiradi.

An'anaviy bayramlar o'quv muassasalarida turlicha o'tkaziladi. O'quvchilar an'alar mohiyatini anglasalar, ularga nisbatan ongli munosabatda bo'lsalargina uning ta'sir kuchi yuqori bo'ladi.

An'analarning yuzaga kelishida o'quvchilarning unga nisbatan munosabati katta ahamiyatga ega. Maktab rahbariyati va o'qituvchilar o'quvchilar jamoasiga muayyan sanalarga bag'ishlab haddan ziyod ortiqcha tadbirni uyushtirish talabini qo'ymasligi zarur.

Tadbirlarni tashkil etish va o'tkazishda o'qituvchilar jamoasi yoki o'qituvchi tomonidan ushbu jarayonda o'quvchilar jamoasi bilan birgalikda ish olib borish, ularni an'analarni davom ettirishga o'rgatish masalasiga alohida e'tibor qaratishlari pedagogik jihatdan ijobiy natijalarni beradi.

Jamoa va uning shaxsni shakllanishidagi o'rni va roli muammosi yuzasidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shaxs va jamoa o'rtasidagi munosabatlarning rivojlanishi borasida quyidagi andozaning yaratilishini ta'minlaydi:

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Jamoa deb nimaga aytiladi?
2. Jamoa a'zolariga qanday talablar qo'yiladi?
3. Sinf jamoasini tashkil etish yo'llari nimalardan iborat?
4. Jamoatchilik topshirig'I nima?
5. Sinf faollarini aniqlash bu - ?
6. O'quvchilarni istiqbolga chorlash deganda nimani tushunasiz?
7. Sinfda ijobiy an'analarni qaror toptirish haqida nimalar bilasiz?
8. O'quvchilarga qanday talablar qo'yiladi?

“Assisment” texnologiyasi.

Jamo'a so'ziga ta'rif yozing.	Beshinchisi ortiqcha: -ahillik; -uyushqoqlik; -birdamlik; -rostgo'ylik; -faollik.
Jamoani shakllantirish yo'llari ko'rsatilgan qatomi aniqlang: a) Jamoatchilik topshirig'i; Sinf faollarini saylash; b) O'quvchilarni istiqbolga chorlash; Sinfda ijobiy an'analarni qaror toptirish; O'quvchilarga yagona talablar qo'yish c) Aniq vazifa berish, rag'batlantirish. d) A va B javoblar to'g'ri.	Nuqtalar o'rniga mos so'zlarni qo'ying: Bolalar jamoasi-..... kuch. Sinf o'quvchilarining xilma-xil ana shuda to'planadi. Xuddi shu yerda o'quvchi ma'naviy-ijtimoiy chiniqishni o'taydi.

2.3. Mavzu. OILADA TARBIYA ASOSLARI

Mavzu rejası:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va milliy qadriyatlar oilada bola tarbiyasi haqida.
2. Oilada bola hayotini oqilona tashkil etishda kun tartibining ahamiyati.
3. Oilada bolani jismonan sog'lom, baquvvat qilib tarbiyalash.
4. Maktabning oila bilan hamkorlikda ishlash shakllari.

Tayanch so'z va iboralar: oila, Ibn Sino, Arastu, oila kodeksi, ota-onalar qo'mitasi.

Sharq xalqlari, jumladan o'zbek oilasida bola tarbiyasiga alohida e'tibor bilan qaraganlar. Oila turmushning eng zarur qismidir. Inson oilada dunyoga keladi. Oila insoniyatni davom ettiradi. O'zbek oilalarida tarbiyalangan bolalarning hayotdagi har qanday xatti-harakatining oqibati to'g'ri baholangan. Yoshga monand ta'sir ko'rsatish

yo'l va vositalari yaratilgan. Kerak bo'lganda rag'batlantirish turlaridan foydalanilgan, lozim bo'lsa jazolangan. Xalq maqolida "Bir bolaga yetti qo'shni ota-ona" deb bejiz aytilmagan. Yosh avlodni tarbiyalashda keksa avlodning xizmati, ayniqsa benihoyadir. Oila jamiyatning eng kichik ochog'idir. Bu muqaddas dargohda kelajak kishisi kamolga yetadi. Keksalar ko'pincha "Bug'doy eksang, bug'doy olasan, arpa eksang, arpa olasan" deyishadi. Shuning uchun ham kelajagimizning qanday bo'lishi bugun qanday hayot kechirayotganimizga, bolalarimizga qanday tarbiya berayotganimizga, ular qalbini qanday tuyg'ular, qanday orzular bilan to'ldirayotganimizga bogliq. Hayotning achchiq-chuchugini ko'rgan, sinovlariga bardosh bergan keksa avlodchalik bolalar tarbiyasiga katta mas'uliyat bilan qaraydigan kishi bo'lmasa kerak. Ular o'zlari bilganni sidqidildan farzandlarga o'rgatadilar, ayni paytda donishmandlik bilan yoshlarni yomon xatolardan asrashga harakat qiladilar. Ular insoniyat abadiy zanjirida o'tmishda erishilgan boy ma'naviy qadryatlarni kelajak avlodga yetkazuvchilardir.

O'rta Osiyo, jumladan, O'zbekistonda tarbiya borasida to'plangan va izohlangan tarbiya metodlari kamol topayotgan yosh avlod ta'lim-tarbiyasida ma'rifiy ahamiyatga ega. Mustaqillik munosabati bilan o'tmishda yashab ijod etgan olim-u, fuzalo va buyuk mutafakkirlarimiz va ularning asarlari xalqimizning moddiy va ma'naviy boyliklari hisoblanib, bu boyliklar bilan haqli ravishda g'ururlanamiz. Ular xalqimiz tomonidan ming yillar davomida to'plangan, tajribadan o'tkazilgan tarbiya metodlarini barkamol inson kamoloti uchun, inson va uning tarbiyasi, insoniylik g'oyalari uchun bo'lgan intilishlarini to'pladilar, targ'ib qildilar.

O'z davridagi fanning deyarli hamma sohalarida qalam tebratgan ensiklopededist olim Abu Ali ibn Sino o'zidan oldingi o'tgan olimlar tomonidan yaratilgan ilmiy dalillarni va tajribalarni bir tartibga soldi. U ayniqsa, Arastu va Abu Nasr Forobiyning ilg'or fikrlarini yanada rivojlantirib, inson aqli olamning, koinotning siru-asrorlarini bilishga, o'rganishga qobil ekanligini isbotlashga urindi. O'z zakovati, bilimi, buyuk ilmiy asarlari bilan jahondagi barcha xalqlarning hurmatiga musharraf bo'lgan ibn Sino buyuk muallim ham edi. Uning "Donishnoma" asarida ta'lim-tarbiya, ilm-ma'rifat, insonning ruhiyati, axloq va odob kabi masalalar to'g'risida ta'lim-tarbiyaga oid chuqur fikrlar ifodalangan.

Agar qadimgi yunon faylasuflari Aflotun va Arastular bola tarbiyasini davlat ixtiyoriga qo'yib, tarbiya jarayonidagi barcha zarur ishlarni davlat majburiyatiga ag'darib, bola tarbiyasi bilan shug'ullanish jamiyat va davlat manfaatini uchun zarur va foydaliroq deb ta'kidlab, bu tarzda qarashlari bilan tarbiyani ota-ona gardanidan soqit qilgan bo'lsalar, ibn Sino buning aksini, ya'ni bola tarbiyasi bilan avvalo oila, ota-ona shug'ullanmogi lozim, deydi.

Abu Ali ibn Sinoning tarbiyaga oid qarashlari deyarli barcha asarlarida o'z ifodasini topgan. "Tadbir al-manozil" kitobida tarbiyaning asosiy uslublarini sanab, ko'rsatib,

agar oila bu tarbiya uslubini to'g'ri tatbiq eta olsa, qo'llay olsa oiladagi bolalar hayotlarida o'z baxtlariga tez erishadilar, degan g'oyani ifodalaydi. Ibn Sinoning ta'kidlashicha, oiladagi otaning tabiatan yumshoq ko'ngil bo'lishi, shirin so'zli bo'lishi bola tabiatini buzadi. Oilada bosh tarbiyachi otadir - deb hisoblaydi u. Uning fikricha, ota bolalar tarbiyasida qattiqqo'llik va hatto lozim bo'lsa, jazo berishga qadar ta'sir ko'rsatuvchidir.

Mazkur kitobning "Ayollarning yaxshi sifatleri" bo'limida esa onalarning donoligi, bosiqligi, halolligi, kamtarligi kabi axloqiy sifatlarini ulug'laydi. Uningcha ayollar hamma yerda erkakning munosib hamrohi bo'lishi bilan birga oila mustahkamligi hamda bolalarni tarbiyalashda uning eng yaqin yordamchisi hamdir. "Tib qonunlari"da esa bola tarbiyasida onaning vazifalariga alohida e'tibor beriladi. Jumladan bola kamolotiga yetkazuvchi ayollarning "g'azablanish, qayg'urish, qo'rqish" kabi ruhiy kechinmalari zarar keltirishini uqtiradi. Mumkin qadar sipo, bosiq va chidamli bo'lishi lozimligini maslahat beriladi. Bola axloqining shakllanishida, deydi ibn Sino er-xotinning bir-biriga bo'lgan munosabati, bir-birini hurmat qilishlari ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Buning uchun oila a'zolarining har biriga ma'lum vazifalar yuklatilgan bo'lishi kerak. Chunonchi, erkak kishi oilada boshliq rolini bajaradigan bo'lgani uchun, u oilaning zarur ta'lablarini bajarishi lozim, nimaiki va'da qilgan bo'lsa, o'z va'dasi ustidan chiqishi shart.

Ibn Sino bola tarbiyasiga oid o'z fikr va mulohazalarini bildirar ekan, bola tarbiyasini unga ism qoyishdan boshlashni lozim topdi hamda bolalarga yaxshi, munosib ilm tanlashni ota-onaning dastlabki oliyanob vazifalaridan hisoblaydi.

Kaykovus 1082- 1083 yillarda yaratgan "Qobusnoma" asarida ota- onani hurmatlash haqidagi bobida shunday deydi: aql yuzasidan bilgilik, ota- onaning izzat va hurmatini bo'yniga olish lozimdir, chunki farzandining asli ota- onadir. Nima uchun ota-onani hurmat qilaman deb ko'nglinga keltirma. Bilgilki, ular sening uchun o'limga ham tayyor turadilar... . Agar har farzand aqlli va dono bo'lsa, ota- onaning mehri-muhabbatini ado qilishdan bosh tortmaydi. Ota- onaning ishi seni parvarish qilish va senga yaxshilik o'rgatishdir.

Ota-onaning farzand tarbiyasidagi vazifalarini quyidagicha ko'rsatadi. "Ey farzand, agar sen bola ko'rsang, unga yaxshi ot qo'ygil, chunki otadan farzand haqlaridan biri yaxshi, ot qo'yishdir. Yana biri shuki, farzandni oqil va mehribon doyalarga topshirgaysan... kattaroq bo'lganidan so'ng, rioyat bo'lsang, hunar va kasb o'rgatgaysan, agar harbiy kishilardan bo'lsang, harbiy ilmni o'rgatgaysan, bularni bilgandan so'ng, shinovarlik, ya'ni suvda suzishni o'rgatgil.

Demak, har turli ilm va hunarni farzandingga o'rgatgaysen toki otalik shartin va shafqatin bajo keltirgan bo'lasan, chunki dunyodagi turli falokatlaridan qutulg'usidir. Kishi o'z boshiga qanday ish tushishini bilmaydi, bunday vaqtda ilm va hunar kuniga yaraydi. Farzandingga nimani o'rgata olsang, o'rgatgilki, uning foydasi

senga ham kelib turadi. Agar farzanding balog'atga yetgan bo'lsa uylantirib qo'y, qizing balog'atga yetgan bo'lsa erga bergil".

Alisher Navoiy ota-onani quyosh va oyga qiyos qilib o'z nurlari bilan tog'ri yo'l ko'rsatuvchi ulug' zotlar ekanliklarini ta'kidlaydi.

Boshni fido ayla ato qoshiga,
Jismni qil sadqa ano boshiga.
Tun-kuningga aylagali nurposh,
Birisin oy angla, birisin quyosh.

Yoki onalarning farzand kamolidagi o'mini hech narsa bilan qaytarib bo'lmashligini quyidagicha ko'rsatadi:

Onalarning oyog'i ostidadur
Ravzai jannatu junon bog'i.
Ravza bog'in visolin istar ersang,
Bo'l onaning oyog'in tufrog'i.

Oilali bo'lib yashash, bola-chaqa qilish, o'zidan nasl, avlod qoldirish hayot qonuni, shariatimizga ko'ra – sunnatdir. Payg'ambarimiz Muhammad alayhissalom bu haqda shunday deganlar: "Ey yigitlar! Qaysi biringiz turmush qurishga qodir bo'lib, imkon topsangiz, tezda uylaning, chunki uylanish inson ko'zini poklaguvchi chiroq, ya'ni u nomahramlarga qarab gunohga botishdan saqlaydi va yomon, bemaza yo'lga kirib ketishdan asraguvchi asosiy choradir".

Oila inson hayotiga to'kislik bag'ishlaydi, oila baxt keltiradi. Har bir oila eng avvalo davlat ahamiyatiga ega bo'lgan qutlug' ishdur.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XIV bobi "Oila" haqidadir. Unga ko'ra shunday deyiladi:

63-modda. Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega.

Nikoh tomonlarining ixtiyoriy roziligi va teng huquqliligiga asoslanadi.

64-modda. Ota-onalar o'z farzandlarini voyaga yetgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majburdirlar.

Davlat va jamiyat yetim bolalarni va ota-onalarning vasiyligidan mahrum bo'lgan bolalarni boqish, tarbiyalash va o'qitishni ta'minlaydi, bolalarga bag'ishlangan xayriya faoliyatlarini rag'batlantiradi.

65-modda. Farzandlar ota-onalarning nasl-nasabidan va fuqarolik holatidan qat'iy nazar, qonun oldida tengdirlar. Onalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza qilinadi.

66-modda. Voyaga yetgan, mehnatga layoqatli farzandlar o'z ota-onalari haqida g'amxo'rlik qilishga majburdirlar.

Oilaning shakllanishiga iqtisodiy munosabatlar, ishlab chiqarish usulining rivojlanishi va o'zgarishi bilan birga jamiyatning madaniy taraqqiyoti ham, ijtimoiy

qarashlar ham ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi va o'zgarishi esa oilaviy munosabatlarning ham rivojlanishiga olib keladi.

Oila tabiiy-biologik va ijtimoiy- tarixiy munosabatlar majmuidan tashkil topgan jamoadir. Nikoh oilaning negizi hisoblanadi. U yigit va qizning o'zaro muhabbatiga asoslangan uzoq muddatli ittifoqidan iborat bo'ladi. Shu sababli nikoh ota-onalar bilan farzandlar o'rtasidagi munosabatni uyg'unlashtirib turadi.

O'zbek milliy an'analarga binoan oilada otaning o'rni va vazifalari quyidagicha belgilanadi:

- oilaning yashash joyi, oziq-ovqat, yoqilg'i, kiyim-kechak, uy-ro'zg'or anjomlari bilan ta'minlash, oila byudjetini to'g'ri yurita bilish;

- imorat qurish, remont qilish, dehqonchilik kabi xo'jalik ishlarini uddalash;

- oila a'zolari orasida mehr-oqibat va birlikni vujudga keltirish hamda mustahkamlash;

- oila a'zolarini zararli ta'sirlardan asrash va himoya qilish;

- oila a'zolarining odati, axloqi, o'zgalarga munosabati, jamoat joylarida o'zlarini tuta olishlari va yurish- turishlariga jamoat oldida javobgar ekanliklari;

- bolalarni milliy urf-odatlar va milliy madaniy merosni qadrlash, asrash hamda davom ettirish ruhida tarbiyalash;

- farzandlarni ijtimoiy hayotdan munosib o'rin, non va nom topishga tayyorlash, o'qitish, kasb -hunarga yo'llash, mehnatga o'rgatish;

- bolalarni mard, dovyurak, farosatli, o'ziga, qarindosh-urug'lariga, el-yurtga sadoqatli qilib o'stirish;

- har qanday qiyinchilik sharoitida ham o'zini-o'zi idora qila olish, farzandlariga har tomonlama o'mak ko'rsatish, ularga va onasiga sodiq, mehribon, g'amxo'r bo'lish;

- farzandlarining o'qishi, Vatan xizmatida bo'lishi, uylanishi bilan bog'liq bo'lgan barcha harajatlarni o'z zimmasiga olishi, amalda bajarishi kabilardan iborat.

Bulardan ko'rinib turibdiki, ro'zg'orda otaning o'rnini benihoya kattadir. Oilaviy hayot uning salobati, sharofati va mehri bilan shirindir.

Sharq milliy an'analarga binoan asrlar davomida oilada onaning burchi, o'rnini va vazifalari quyidagicha belgilanadi:

- oilaning yashash joyi, uy-ro'zg'or anjomlarini ozoda va tartibli saqlash, ulardan ehtiyotlik bilan foydalanish, oila byudjetini to'g'ri yurita bilish;

- oziq-ovqat mahsulotlarini tejab-tergab ishlatish, laziz taomlar tayyorlash;

- uy jihozlash vositalarini shinam joylashtirish, kiyim-kechaklarni did bilan saqlash, remont qilish, yuvish, dazmollash, eskirganini butlash, ko'rpa-to'shak qoplash;

- bolalarni ozoda va sog'lom o'sishini, odobli va hayoli bo'lishini ta'minlaydigan sharoit yaratishda g'ayrat-shijoatli bo'lish;

-- qizlarni tarbiyalashga alohida e'tibor berish, ularga milliy urf-odatlarining ijobiy xususiyatlarini: ovqat pishirish, uy jihozlash, mehmon kutish, mehmon kuzatish, keksalarga xizmat qilish, ularning iffati, iboli, hayoli bo'lishlariga erishish;

-- har qanday qiyinchilik sharoitida ham o'zini-o'zi idora qila olish, farzandlariga har tomonlama o'mak ko'rsatish, ularga va otasiga sodiq, mehribon, g'amxo'r bo'lish, ular oldida ehtiyotlik bilan hayo saqlash, jiddiy va sirli bo'lish;

--farzandlariga kundalik hayot mobaynida ota-onaga, qaynona va qoynotaga hizmat qilishning eng yaxshi namunasini ko'rsatib borish;

-- farzandlarining o'qishi, Vatan xizmatida bo'lishi, uylanishi bilan bog'liq bo'lgan barcha harakatlarni sidqidilgan amalda bajarishi;

-- farzandlarini bir- biriga oqibatli va mehribon qilib o'stirish;

-- tullik paytida yoki erning oiladan uzoqdaligida otalik burchini ham o'z zimmasiga olish va bajarish.

Biroq shuni unutmaslik kerakki, otalik va onalik burchlarini qat'iy chegara bilan ajratib bo'lmaydi. Kundalik hayot mobaynida ularni bajarishda er xotinga, xotin erga ko'maklashib yuborishi mumkin.

1998 yil 30 aprelda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisida "Oila kodeksi" qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasi oila kodeksining asosiy tamoyillari quyidagilar bilan qat'iy belgilab berilgan:

- oila jamiyat va davlat muhofazasida;
- barcha fuqarolar – jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'iy nazar, qonun oldida teng;
- ayol bilan erkak oilada teng huquqqa ega;
- faqat yakka nikohlilikni tan olish va uni mustahkamlash uchun yordam berish;
- ixtiyoriy va erkin nikoh;
- davlat nazorati asosida nikohdan erkin ajralish;
- davlat otalik, onalik va bolalilikni muhofaza etadi va ularning manfaatlarini har taraflama himoya qiladi;
- bolalarni milliy istiqlool mafkurasi asosida tarbiyalash va boshqalardir.

Oilaning asosiy vazifasi bola shaxsini hayotga, jamiyatdagi faol turmush tarziga tayyorlashdan iborat. Sog'lom oila muhitini yaratish bola tarbiyasida muhim ahamiyatga ega. Oiladagi turmush tarsi ta'sirida bolada ijobiy yoki salbiy odatlar tarkib topadi.

Oilada bola hayotini to'g'ri uyushtirish, ularni vaqtdan to'g'ri va unumli foydalanishga o'rgatish – kun tartibiga rioya qilishga o'rgatish muvaffaqiyatli oila tarbiyasining asosidir.

Bolaning oiladagi vaqtini o'qish, mehnat qilish, o'ynash, dars tayyorlash uchun to'g'ri taqsimlash oilaning ijtimoiy qurilishiga bog'liq. Oilada bolalar uchun alohida xona yoki hech bo'lmasa, burchak ajratib berib, ularning kundalik tartib asosida o'z vaqtida darslarni tayyorlashlariga sharoit yaratish zarur. Bolalar xonasi toza, yorug', quruq, sof havo aylanadigan imkoniyatli, gigiyena talablariga javob beradigan bo'lishi lozim.

Ota-ona bolaning o'qishi, ishlashi va dam olishini qat'iy tartibga solishga alohida e'tibor berishi kerak. Ishlash va dam olishning mutanosiblashtirilishi bolaning sog'lom o'sishiga, aqliy rivojlanishiga va barcha faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Eng yaxshi dam olish – uxlashdir. Tiniqib uxlash organizmning ish qobiliyatini saqlash va qayta tiklashga yor-dam beradi. Uyqudan turgandan so'ng ertalabki badantarbiya qilishga odatlantirish zarur. Ertalabki badantarbiya muskul-larning to'g'ri o'sishiga, qaddi- qomatni to'g'ri tutishga, organizmda modda almashinuvini yaxshilashga yordam beradi, tetiklashtiradi. Tetiklik odamda ishlash istagini uyg'otadi. Ertalabki badantarbiya bolaning ish qobiliyatini oshirish bilan birga, uni tartibli, intizomli qilib tarbiyalaydi.

Ovqatlanishning to'g'ri tashkil etilishi bolaning sog'lom o'sishi va ishlashi uchun katta ahamiyatga ega. Maktab yoshidagi bolalarga bir kunda to'rt marta ovqatlanish tavsiya etiladi. Bolani qat'iy belgilangan soatlarda ovqatlanishga, ovqatlanishdan oldin qo'l yuvishga, ovqatdan so'ng og'zini chayqashga odatlantirish lozim. Bu bilan bolaga ovqatlanish madaniyati o'rgatiladi.

Bola yaxshi o'qishi uchun eng yaxshi vaqt aqliy mehnatga ajratilishi lozim. Bola maktabga I smenada o'qisa soat 15dan boshlab, II smenada o'qisa soat 9dan boshlab uy vazifalarini bajarishi kerak.

Kun tartibida bolalarning bo'sh vaqtini to'g'ri uyushtirish katta ahamiyatga ega. Bo'sh vaqtida bolalar sinfdan tashqari o'qish, musiqa tinglash, televizor ko'rish, radioeshittirishlarini tinglash, turli to'garaklarga qatnashish, harakatli o'yinlar o'ynash, sayr- sayohatlarga borish kabilar bilan shug'ullanishlarini tashkil qilishda ota-onalar va o'qituvchilarning hamkorligi g'oyat muhim.

Bolalarda yaxshi fazilatlarni vujudga keltirishda shaxsiy namuna va sog'lom ijtimoiy muhit katta ahamiyatga ega. Ota-onalar, oiladagi o'zaro munosabatlar samimiy, halol, rostgoylikka asoslanilgan bo'lsa, bunday oilada farzandlar mehrli, madaniyatli, odobli, xushmuomala bo'lib shakllanadilar.

Bolalarda chiroyli xulq-atvor ko'nikmasini, malakalarini tarbiyalashning o'ziga xos ko'pgina usul va vositalari borki, ota-ona kundalik hayotda ularni yaxshi bilishi,

bevosita har qaysisidan o'z o'rnida, me'yorida, maqsadga muvofiq foydalanishi g'oyat zarur. Bular jumlasiga: ibrat – namuna usuli, yaxshi xulq-atvorga o'rgatish, yaxshilikka odatlantirish, o'zni kelganda nasihat qilish, qat'iy tanbeh berish, bola bilan vaqtincha gaplashmaslik, ularga nisbatan munosabatni o'zgartirish, ishontirish, jamoatchilikning ta'siri, rag'batlantirish va qoralash kabi vositalar shunday uslublar hisoblanadi. Har bir ota-ona bola tarbiyasining ijobiy yoki salbiy tomonga o'zgarishiga e'tibor berib, bu kabi nazariy hamda amaliy qonun-qoidalarini o'zlashtirib, unga amal qilsa, ayni muddao bo'ladi. Negaki, oilada bola tarbiyasi g'oyat nozik va murakkab masala bo'lib, bu ota-onadan katta odob bilimini, katta tarbiyachilik mahoratini talab qiladi. Maqsad aniqligi – tarbiyaning asosidir, to'g'rirog'i, u tarbiya ishlarini maqsadga muvofiq to'g'ri yo'naltirish imkonini beradi. Demak, oliy maqsad – yosh avlodni milliy qadriyatlarimiz, yaxshi urf-odatlarimiz va oilaviy an'analar ruhida tarbiyalash, jamiyat uchun olijanob fazilatli, bilimdon, madaniyatli, bir so'z bilan aytganda, komil insonni yetishtirishdir.

Xo'sh, komil inson tarbiyasida biz nimalarga e'tibor berishimiz zarur?

1. Oilada bolalarni to'g'ri tarbiyalashning asosiy shartlaridan biri tarbiyadagi birlik.

2. Bolani aql (talabchanlik) bilan sevganda, uning qiziqishlariga diqqat-e'tibor berganda, mazkur yoshidagi talab va ehtiyojlarini bilganda, bu harakat ota-onaga ruhan va jisman barkamol insonni tarbiyalab yetishtirish imkonini beradi.

3. Ota-ona hamma bolalariga bir xilda munosabatda bo'lishi tarbiyaning muhim shartidir. Bola tarbiyasi g'oyat nozik, bu narsa vaqtni qo'ldan boy bermay, doimo, muntazam shug'ullanishni talab etadi. Bolaga munosabatda, birinchi navbatda, uning yoshini hisobga olish kerak. Bolaning o'sish bosqichini uning yoshiga nisbatan quyidagicha belgilash mumkin: uch yoshgacha, uchdan yetti yoshgacha, yettidan o'n yoshgacha, o'ndan o'n to'rtgacha, o'n to'rttdan o'n oltigacha, keyin sakkiz yoshgacha.

4. Tarbiya ishi maktab bilan oila hamda jamoatchilik hamkorligida amalga oshiriladigan murakkab, mas'uliyatli va sharaflı vazifadir. Bu vazifaning to'g'ri bajarilishi ota-onalarni ham, maktabni ham, jamoatchilikni ham xushnud etadi, bundan keladigan tarbiya samarasi har tomonlama manfaatli bo'ladi, shuni nazarda tutib ota-ona farzandining o'qituvchisini ustoz bilib, u bilan tarbiyada bamaslahat ish tutishi, o'z navbatida, o'qituvchi ham o'quvchisining ota-onasini g'oyat samimiy va hurmat bilan qalbıga yaqin tutishi kerak, shunda aloqa mustahkam bo'ladi.

Inson bolasi uchun oila asosiy go'sha, hayotga tayyor bo'lib chiqadigan qutlug' va mo'tabar dargoh. Uning hosiyatu fazilatlarini, odam jismonan va ruhan quvvatu tarbiya olishini oila bilan bog'lasak, turmush kechirishdagi hissasi g'oyat ulug' ekanini his etamiz. Oilada bolalarni to'g'ri tarbiyalashning asosiy shartlaridan biri tarbiyadagi birlik.

5. Bolani aql (talabchanlik) bilan sevganda, uning qiziqishlariga diqqat-e'tibor berganda, mazkur yoshidagi talab va ehtiyojlarini bilganda, bu harakat ota-onaga ruhan va jisman barkamol insonni tarbiyalab yetishtirish imkonini beradi.

6. Ota-ona hamma bolalariga bir xilda munosabatda bo'lishi tarbiyaning muhim shartidir. Bola tarbiyasi g'oyat nozik, bu narsa vaqtni qo'ldan boy bermay, doimo, muntazam shug'ullanishni talab etadi. Bolaga munosabatda, birinchi navbatda, uning yoshini hisobga olish kerak. Bolaning o'sish bosqichini uning yoshiga nisbatan quyidagicha belgilash mumkin: uch yoshgacha, uchdan yetti yoshgacha, yettidan o'n yoshgacha, o'ndan o'n to'rtgacha, o'n to'rtidan o'n oltigacha, keyin sakkiz yoshgacha.

7. Tarbiya ishi maktab bilan oila hamda jamoatchilik hamkorligida amalga oshiriladigan murakkab, mas'uliyatli va sharaflı vazifadir. Bu vazifaning to'g'ri bajarilishi ota-onalarni ham, maktabni ham, jamoatchilikni ham xushnud etadi, bundan keladigan tarbiya samarasi har tomonlama manfaatli bo'ladi, shuni nazarda tutib ota-ona farzandining o'qituvchisini ustoz bilib, u bilan tarbiyada bamaslahat ish tutishi, o'z navbatida, o'qituvchi ham o'quvchisining ota-onasini g'oyat samimiy va hurmat bilan qalbiga yaqin tutishi kerak, shunda aloqa mustahkam bo'ladi.

Maktabning oila bilan hamkorlikdagi ish shakllari quyidagilardir:

- ota-onalar bilan suhbatlashish;
- aloqa daftarlari yuritish;
- o'quvchining uyiga tashrif, yashash sharoiti bilan tanishish;
- ota-onalar yig'ilishlari o'tkazish;
- ota-onalar qo'mitasi saylash.

Maktabning oila bilan hamkorlikdagi ish shakllari maktabdagi ichki tartib-intizomni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Har bir ota-onani o'z farzandining xatti-harakati uchun maktabda, mahalla va jamoatchilik oldida, otaliq tashkiloti oldida javobgar ekanligini his qilishi, mahalladagi barcha ota-onalarni pedagogik bilimlarini oshirishda bu ishlarning ahamiyati katta.

Ota-onalar qo'mitasi quyidagi vazifalarni bajaradilar:

1. Maktab ota-onalar qo'mitasi raisi maktab pedagogik kengashining a'zosi hisoblanadi. U maktabdagi muammolarni hal qilishda faol ishtirok etib, kerakli maslahatlarni beradi.

2. Ota-onalar qo'mitasi maktab uchun zarur bo'lgan barcha shart-sharoitlarni hozirlashda mahalla, jamoatchilik va otaliq tashkilotlardan boshlab to Respublika rahbarlarigacha iltimos bilan murojaat qilishga haqlidir.

3. Ota-onalar qo'mitasi maktabdagi ichki tartib-intizomni mustahkamlash maqsadida uni maktab ma'muriyati bilan hamkorlikda muhokama qilishi mumkin.

4. Har bir ota-onani o'z farzandining xatti-harakati uchun maktabda, mahalla va jamoatchilik oldida, otaliq tashkiloti oldida muhokama qilishga, mahalladagi barcha ota-onalarni pedagogik bilimlarga jalb qilishga haqlidir.

5. Ota-onalar qo'mitasi o'z uchastkasidagi ota-onani, o'quvchini o'z faoliyatiga va o'z tarbiyasiga olish huquqiga egadir.

6. Ota-onalar orasidagi yoki ota-onalar bilan o'qituvchi orasidagi barcha nizolarni bartaraf etish va hal qilish huquqiga egadir.

7. Ota-onalar qo'mitasi mahalladagi o'quvchilarning va tarbiyachilarning salomatligi uchun qayg'urishi shart.

Maktab va ta'lim tizimini rivojlantirish hamda zamonamizga yetuk yosh avlodni yetkazib berishda bunday ibratli tadbirlarni har bir maktabdagi ota-onalar qo'mitasi bilishi va shu tarzda ish olib borishi kerak. Maktab ota-onalar qo'mitasi mahalla oldida, ota-onalar va jamoatchilik oldida turli seminar va ma'ruzalar tashkil etishi kerak.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Barkamol shaxs shakllanishida oilaning o'rni qanday?
2. Oila haqida qaysi allomlar fikrlarini bilasiz?
3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasidagi oila haqidagi moddalarni aytg
4. O'zbek milliy oilalarida otaning vazifasi nimalardan iborat?
5. O'zbek oilalarida onaning vazifasi nimalardan iborat?
6. Ota-onalar qo'mitasi qanday vazifalarni bajaradi?

2.4. Mavzu. TARBIYANING UMUMIY METODLARI

Mavzu rejasi:

1. Tarbiya metodlari haqida tushuncha.
2. Xalq va zamonaviy pedagogikada tarbiya metodlari
3. Tarbiya metodlarini turkumlash muammosi:
 - a) Ijtimoiy ongni shakllantiruvchi metodlar
 - b) O'quvchilarni faoliyatga undovchi metodlar.
 - d) O'quvchilarni ijobiy hatti-harakatga undovchi metodlar
 - e) Shaxsning o'z-o'zini tarbiyalash metodlari
4. Tarbiya metodlaridan foydalanishda o'qituvchining mahorati

Tayanch so'z va iboralar: rag'bat, jazo, o'z – o'zini tarbiyalash, pedagogik talab, faoliyat, ijobiy xatti-harakat, topshiriq, tushuntirish, ijtimoiy ong.

Tarbiya metodlari haqida tushuncha. Tarbiya metodi (yunoncha «metodos» - yo'l) tarbiya maqsadiga erishishning yo'li. Tarbiya amaliyotiga tatbiq etilganda, metodlar - bu tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullaridir.

Tarbiya metodlari tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullari yig'indisidir.

Tarbiya usullari - umumiy metodning bir qismi, alohida harakati, yanada aniqlashuvi. Obrazli aytganda, usullar - bu qo'yilgan maqsadga tezroq erishish uchun tarbiyachi o'zining tarbiyalanuvchilari bilan yo'l ochadigan o'rganilmagan so'qmoq. Agar uni boshqa tarbiyachilar ham foydalana boshlasa, u holda asta-sekin usullar keng ustunli yo'llar - metodlarga aylanishi mumkin.

Tarbiya usullari - umumiy metodning bir qismi, alohida harakati

Amaliyotda tarbiya vositalari tushunchasi ham ajratiladi. Usullara deganda ta'sir ko'rsatishlar birligi, vosita deganda, usullar yig'indisi tushuniladi. Vosita - bu usul ham emas, metod ham emas. Masalan, mehnat - tarbiya vositasi, biroq uni ko'rsatib berish, mehnatni baholash, ishdagi xatoni ko'rsatish - bu usullar. So'z (keng ma'noda) - tarbiya vositasi, biroq replika, taqqoslash - usullar. Bu bilan bog'liqlikda ba'zan tarbiya metodlari qo'yilgan maqsadni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun foydalaniladigan usul va vositalar tizimi sifatida aniqlanadi. Xuddi shuningdek metodning tuzilishida usullar va vosita albatta mavjud bo'ladi.

Tarbiya vositalari - bu usul ham emas, metod ham emas, usullar yig'indisi.

Tarbiya metodlari tasnifi. Zamonaviy pedagogikada ba'zilar amaliy vazifalarni hal etishga, ba'zilar faqat nazariy vazifalarni o'zida aks ettiradigan o'nlab tarbiya tasniflari mavjud.

Metodlar o'ziga xos xarakteriga ko'ra ishontirish, mashq, rag'batlantirish va tanbeh berishga bo'linadi. Mazkur holatda metodning umumiy xarakterli belgisi o'ziga xoslikni, qo'llanishga yaroqlilikni aks ettiradi. Bu tasnifga metodlarning ko'proq umumlashganligi bilan ajralib turuvchi tarbiyaning umumiy metodlari mustahkam tutashib ketadi. U o'zida ishontirish, faoliyatni tashkil etish, o'quvchilarning xulq-atvorini rag'batlantirish metodlarini qamrab oladi. I.S.Mariyenkonning tasnifida tarbiya metodlari guruhlar quyidagicha nomlanadi: tushuntirishli- reproduktiv, muammoli vaziyatli, o'rgatish va mashq metodlari, rag'batlantirish, to'sqinlik qiluvchi, boshqarish, o'zini-o'zi tarbiyalash.

Skinner nazariyasi o'qitish va ta'lim olish jarayonida o'qituvchilarning o'zlarini hulq-atvorlari muhim bo'lmagan rolda ekani uchun tanqid qilinadi, bu mavzuda gap ketganida unga e'tibor berishga chegara qo'yilgan, bu o'rinda jazo tayinlash va mukofotlashdan ko'ra ko'proq, deydi, o'qituvchilar o'zlari (Men termini 5-bo'limda to'laroq yoritilgan) namuna bo'lishlari zarur. Bu "ahloq o'ynini o'ynash"ni istamayotgan o'quvchilar - mehribonlik ko'rsatilmagan yoki, ular ta'limda omadga

erishmagan, yo ular o'qituvchi tomonidan maqtab, yo koyilmagan – bilan yuzaga kelgan muammoni hal qilishishart bo'lgan o'qituvchilarga kichik yordam taklif qiladi.¹

Tarbiyalanuvchilarga ta'sir etishi natijalariga ko'ra metodlarni ikki guruhga bo'lish mumkin:

- Axloqiy me'yorlar, motivlarni hosil qilishga, tasavvur, tushuncha, g'oyalarni shakllantirishga ta'sir etuvchi.

- Xulq-atvorning u yoki bu turini aniqlaydigan odatlarni hosil qilishga ta'sir etuvchi.

Hozirgi vaqtda o'zida tarbiya metodlaridagi yagona maqsad, mazmun va tartiblilikni aks ettiruvchi ko'proq ob'yektiv va qulay metodlar qo'llaniladi. Ana shunday tavsif bilan bog'liqlikda tarbiya metodlari uch guruhga bo'linadi:

- Shaxs ongini shakllantiruvchi metodlar.
- Faoliyatni tashkil etish va xulq-atvor tajribalarini shakllantirish metodlari.
- Xulq-atvorni va faoliyatni rag'batlantirish metodlari.

Shaxs ongini shakllantirish metodlari o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy sifatlar, e'tiqod hamda dunyoqarashni shakllantirish maqsadida ularning ongi, his-tuyg'usi va irodasiga ta'sir ko'rsatish usullari sanaladi.

Shaxs ongini shakllantirish (ishontirish) metodlariga quyidagilar kiradi: hikoya, tushuntirish, izohlash, ma'ruza, etik suhbat, nasihat, o'git, ko'rsatma, munozara, namuna.

Bu guruhga mansub metodlarning mohiyati shundaki, ular orqali o'quvchilar ongiga jamiyatda ustuvor o'rin tutuvchi ijtimoiy g'oya va maqsadlar singdiriladi. O'quvchilarda g'oyaviy ongillik va ijtimoiy faollik, ya'ni, davlatning ichki va xalqaro siyosati mazmunini tushunish va idrok qilish ko'nikmalarini tarbiyalash lozim.

Tushuntirish ijtimoiy ongni shakllantirishda eng ko'p ishlatiladigan metoddir. Tushuntirishning vazifasi o'quvchilarni yuksak madaniyatli, milliy g'urur tuyg'usiga ega bo'lib voyaga yetishlarini tarbiyalashga yordam berishdan iborat.

Suhbat. O'quvchi shaxsini g'oyaviy va ma'naviy-axloqiy jihatdan shakllantirishda o'qituvchining jonli so'zi eng ta'sirchan metod hisoblanadi. Suhbat uchun mavzu tanlashda uning mazkur sinf o'quvchilari uchun dolzarbligi, o'quvchilarning suhbat mazmuniga bo'lgan munosabatlari va suhbatdan kutilayotgan natijani hisobga olish zarur.

Hikoya. O'quvchilar odatda hayot va turli adabiyotlardan olingan aniq misollar bilan boyitilgan hikoyalarni katta qiziqish bilan tinglaydilar. Ularga axloq me'yorlari, xalq o'tmishi, tabiiy boyliklar, qahramonlar hayoti va jasorati, shuningdek, tarix, adabiyot va san'at haqida hikoya qilib berish mumkin. Badiiy adabiyot namunalari,

shuningdek, ommaviy axborot vositalari - radio, televidenie, gazeta va jurnallar sahifalarida hamda Internet matbuotida e'lon qilingan ma'lumotlar ham o'quvchilar uchun qimmatli material bo'lib xizmat qiladi. Suhbat ham, hikoya ham o'quvchilarning yoshiga mos mavzularda, ular tushunadigan so'zlar vositasida adabiy tilda o'tkazilishi maqsadga muvofiqdir. Suhbat yoki hikoya mavzusining o'quvchilar tomonidan belgilanishi, ularning samarali kechishini ta'minlaydi, buning natijasida o'quvchilar ilgari surilayotgan mavzuga befarq qaramaydilar.

Namuna. O'quvchilar o'z atrofidagi kishilarda hamma yaxshi axloqiy sifatlarni ko'rishlari va ibrat olishlari nihoyatda muhim.

O'qituvchining shaxsan o'zi namuna bo'lishi, ayniqsa, yoshlarga katta ta'sir ko'rsatadi. Ular o'qituvchining darsda va hayotda o'zini qanday tutishini, atrofidagi kishilar bilan qanday muomala qilishini, o'z vazifalarini qanday bajarishini kuzatib yuradilar.

O'quvchilar o'zlariga yaqin kishilarning xulq-atvoriga taqlid qiladilar, Xulq-atvorlar bolalarda yaxshi sifatlarning, ba'zan esa yomon sifatlarning ham tarkib topishiga ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun o'qituvchi va ota-onalar har qanday holatda ham o'zlarini tuta bilishlari kerak. Ular qaerda bo'lishmasin, atroflarida bolalar borligini his etishlari lozim. Kattalarning so'zi bilan yurish-turishi va xatti-harakatlarida tafovut bo'lmasligi kerak.

O'z-o'zini tarbiyalash metodlari. O'quvchida o'z-o'zini tarbiyalashga, ya'ni, o'z ustida ongli, bartartib ishlashga ehtiyoj paydo bo'lgandagina tarbiya jarayonini samarali deb hisoblash mumkin. Tarbiya jarayonida o'z-o'zini tarbiyalash metodlaridan foydalanish samarali hisoblanadi.

O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish o'z shaxsi, mavjud fazilatlarini, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish, mavjud sifatlarni boyitish yoki salbiy odatlarni bartaraf etishga qaratilgan faoliyat usuli.

O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish uchun o'quvchi o'zining yurish-turishi, intizomi, ijobiy fazilatlarining ortib borishi va aksincha, salbiy odatlarining kamayib borishi haqida muntazam ravishda kundaligiga yozib boradi.

O'z-o'zini baholash mavjud fazilatlarini, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish asosida o'z shaxsiga baho berishga yo'naltirilgan faoliyat usuli.

O'quvchining qobiliyatini o'z kuchi bilan yuzaga chiqishiga yordamlashish zarur. O'z-o'zini baholash qiyin, lekin o'quvchini bunga etarli tayyorlash mumkin. Shu bois o'quvchi irodali bo'lishi, o'z burchini tushunishi, tahsil va tarbiya olish uchun sababli asos bo'lishi, ya'ni, tarbiyalanishni xohlashi, o'zini o'rtoqlari, atrofdagilarning ko'zi bilan ko'rish va o'z-o'zini takomillashtirishga intilishi lozim.

Maktab amaliyotida izohlash ishtirakiga tayanadi. Ishontirish vositasida o'quvchi ruhiyatiga sezilarli holda ta'sir etiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari hamda o'smirlar ishonuvchan bo'lishadi. Pedagog ishtirakidan tarbiyalanuvchi

ma'lum ko'rsatmani qabul qilishi zarur bo'lgan vaziyatlarda foydalanadi. Mazkur metoddan boshqa metodlarning ta'sirini kuchaytirish uchun ham foydalaniladi.

Munozara tarbiyalanuvchilarga hissiy-og'zaki ta'sir ko'rsatish asosida ularda ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan bahs-munozara usuli bo'lib, siyosiy, iqtisodiy, madaniy, estetik va huquqiy mavzularda o'tkaziladi. Munozara turli nuqtai nazarlar to'qnashgan vaziyatda o'quvchilarda ma'lum hodisaga nisbatan ishonch hosil qilishga yordam beradi.

Faoliyatni tashkil etish va xulq-atvor me'yorlarini shakllantirish (mashq) metodlari: mashq, pedagogik talab, ijtimoiy fikr, topshiriq, tarbiyalovchi vaziyat.

Mashq va o'rgatish metodlari muayyan mashq yordamida bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq va har tomonlama puxta tashkil qilish, ularni axloq me'yorlari va xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirishdir. Odatlar bolalikdan tarkib topadi va shaxs rivojlanishining keyingi bosqichlarida mustahkamlanib boradi.

O'qituvchi hamda ota-onalar bolalarda ijobiy odatlarning tarbiyalanib borayotganligini kuzatib borishlari kerak. O'quvchilar odatlarni o'z yaqinlaridan meros qilib olmaydi, balki ular atrofdagilar bilan faol muloqotga kirishishlari tufayli taqlid qilish, uzluksiz tarbiyani yo'lga qo'yish asosida tarkib toptiriladi. Natijada odat xarakterga aylanadi.

Mashq muayyan xatti-harakatlarni ko'p marotaba takrorlashni o'z ichiga oladi. Mashq va odatlantirish o'quvchi uchun ongli, tjobiy jarayondir. Mashq natijasini ko'nikma, odat, yangi bilimlar hosil qilinadi, o'quvchining aqliy qobiliyati rivojlanadi, ma'naviy-axloqiy sifatlari boyiydi, hayotiy tajribasi ortadi.

O'rgatish tarbiyalanuvchilar ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalari, odatlarini shakllantirish maqsadida rejali va izchil tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlardir.

Topshiriq o'quvchilarda mehnat, ijtimoiy xulq va hayotiy tajriba ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida qo'llaniladigan usul. O'quvchilarning topshiriqlarni jamoa bo'lib bajarishlari ularda ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirishda alohida ahamiyatga ega. O'quvchilar o'z kuchlarini umum ishiga sarflashga, jamoa uchun mas'uliyatni his etishga o'rganadilar, mehnat qilish o'quvchilarning harakatlarini shakllantiradi, mustahkamlaydi.

Pedagogik talab turli xatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida o'quvchi tomonidan amal qilinishi zarur bo'lgan ijtimoiy xulq-atvor me'yorlari. Pedagogik talab tarbiyaning eng muhim usullaridan biridir. Pedagogik talab ma'lum harakatlarni rag'batlantiruvchi yoki to'xtatuvchi hamda o'quvchini oqilona harakatlarni bajarishga undovchi xarakterga ega bo'lishi mumkin.

Faoliyatni rag'batlash va motivatsiyalash metodlari: rag'batlantirish, tanbeh berish, uyaltirish.

Rag‘batlantirish tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko‘ngilini ko‘tarish va uni qo‘llab-quvvatlash usulidir. O‘qituvchi har bir o‘quvchi shaxsida ro‘y berayotgan ijobiy o‘zgarishlarni anglash olishi zarur.

Tanbeh berish - eng muhim jazo chorası. O‘qituvchi o‘quvchiga yuzma-yuz turib tanbeh beradi, buni kundaligiga yozib qo‘yish mumkin.

Uyaltirish - o‘quvchining ma‘lum xatti-harakatlariga jamoa yoki uning tarbiya uchun mas‘ul bo‘lgan subyektlar (ota-onalar, vasiylar, jamoatchilik vakillari va boshqalar) oldida baho berish. Odamning eng nozik sezgilaridan biri uyat, or-nomus va sharm- hayodir. Odamda insonda izzat-nafs, odamiylik qancha kuchli bo‘lsa, avvalo, o‘zini hurmat qilsa, unda or-nomus, uyat shunchalik kuchli bo‘ladi. Bolalarni tarbiyalashda shu his-tuyg‘ularni ehtiyotkorlik bilan o‘stirish lozim, lekin hadeb uyaltiraverish va qizirtiraverish yaramaydi. Bundan oqilona va o‘z o‘mida foydalanish kerak, shundagina ijobiy natijaga umid qilish mumkin.

Tarbiya metodlarini tanlab olish shartlari. Metodning ijobiy va salbiysi bo‘lmaydi, tarbiya jarayonida ma‘lum yo‘lni yuqori darajadagi samarali va samarasiz deya baholash mumkin emas. Metodning samaradorligini u qo‘llanilayotgan sharoit nuqtai nazaridan baholash mumkin.

Tarbiya metodlarini maqsadga muvofiq tanlash bir qator omillarga bog‘liq:

Tarbiyaning maqsad va vazifalari. Tarbiyaning maqsad va vazifalari. Maqsad nafaqat metodlarni oqlaydi, balki ularni aniqlab beradi. Maqsad qanday bo‘lsa, unga erishish metodlari unga muvofiq bo‘lishi zarur.

Tarbiya mazmuni. Unutmaslik kerakki, aynan bitta vazifa turli xil fikrlar bilan to‘ldirilgan bo‘lishi mumkin. Shuning uchun metodlarni umuman mazmun bilan emas, balki aniq fikr bilan bog‘lash g‘oyat muhimdir.

Tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish.

U yoki shunga o‘xshash vazifalar tarbiyalanuvchilarning yoshi bilan bog‘liqlikda amalga oshiriladi. Yosh bu oddiygina qara yashaganligi son ko‘rsatkichi emas. Unda egallangan ijtimoiy tajriba, psixologik va ahloqiy sifatning rivojlanganlik darajasi o‘z aksini topadi. Aytaylik, mas‘uliyat tuyg‘usini boshlang‘ich ta‘lim, o‘rta ta‘lim va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi muassasalarida ta‘lim olayotgan o‘quvchilarda hai shakllantirish mumkin. Biroq ha8 bir bosqichda mazkur sifatni shakllantirish borasida turli metodlar qo‘llaniladi.

Jamoaning shakllanganlik darajasi. O‘zini o‘zi boshqarishning jamoa shaklining rivojlanishi bilan bog‘liqlikda pedagogik ta‘sir ko‘rsatish metodlari hai o‘zgarmasdan qiyoiayoayo. Bizga ma‘lumki boshqaruvning moslashuvchanligi tarbiyachining tarbiyalanuvchilar bilan muvaffaqiyatli hamkorligining zaruriy sharti.

Tarbiyalanuvchilarning individual o‘ziga xosliklari. Umumiy metodlar, umumiy dasturlarning o‘zi tarbiyaviy o‘zaro ta‘sir etishning asosi bo‘la olmaydi.

Ularga individual va shaxsiy tuzatishlar kiritish zarur. Insonparvar pedagog har bir shaxs o'ziga xosligini rivojlanishiga, o'ziga xosligini saqlashga, o'zining «Men»ini ro'yobga chiqarishga imkon beradigan metodlarni qo'llashga harakat qiladi.

Tarbiyaviy shart-sharoitlar. Unga moddiy, psixofiziologik, sanitariy-gigienikdan tashqari sinfda yuzaga keladigan munosabatlar: jamoadagi iqlim, pedagogik rahbarlik usuli va boshqalar tegishlidir. Ma'lumki, mavhum shart-sharoitlar bo'lmaydi, ular hamisha aniq. Ularning birlashuvi aniq holatlarda ko'rinadi. Tarbiya amalga oshadigan sharoit pedagogik vaziyatlar deb ataladi.

Tarbiya vositalari. Tarbiya metodlari tarbiya jarayonining tarkibiy qismi sifatida yuzaga chiqadigan tarbiya vositalaridan tashkil topadi. Metodlar ular bilan mustahkam bog'langan va birgalikda qo'llaniladigan boshqa tarbiya vositalari ham mavjud. Masalan, metodlarni samarali qo'llash uchun zaruriy yordam beruvchi ko'rgazmali qurollar, tasviriy san'at asarlari va musiqa san'ati, ommaviy axborot vositalari.

Pedagogik malakani egallaganlik darajasi. Tarbiyachi odatda faqat o'zi biladigan va qo'llay oladigan metodlarni tanlab oladi. Ko'plab metodlar murakkab bo'lganligi bois, o'qituvchidan ko'p kuch ishlatishni talab etadi. Bunday mas'uliyatdan bo'yin tovlaydigan pedagoglar ularsiz faoliyatni tashkil etishga harakat qiladi. Natija esa turli obrazli, xilma-xil maqsad, vazifa, shart-sharoitlardan kelib chiqib metodlardan foydalanishga qaraganda past samaraga ega bo'ladi.

Tarbiya vaqti. Qachonki, vaqt kam, maqsad esa katta bo'lsa, «kuchli harakatga keltiradigan» metodlar qo'llaniladi, qulay sharoitlarda esa, tarbiyaning «oddiy» metodlaridan foydalaniladi. Tarbiyani «kuchli harakatga keltiradigan» va «oddiy» metodlarga bo'linishi shartli: birinchisi tanbeh berish va majbur qilish bilan, ikkinchisi nasihat qilish va doimiy o'rgatish bilan bog'liq.

Kutiladigan natija. Metodni tanlayotganda, tarbiyachida muvaffaqiyatga erishishga nisbatan ishonch bo'lishi kerak. Buning uchun qo'llanilayotgan metod qanday natijaga olib kelishini oldindan ko'ra bilish kerak.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Tarbiya metodi, usuli va vositasi tushunchalariga ta'rif bering.
2. Tarbiya metodlarini tasniflashga doir yondashuvlarni izohlang.
3. Shaxs ongini shakllantirish metodlari haqida gapirib bering.
4. Faoliyatni tashkil etish va ijtimoiy xulq-atvor tajribalarini shakllantirish metodlarini misollar asosida tushuntiring.
5. Faoliyatni rag'batlash va motivatsiyalash metodlarini qo'shimcha manbalardan o'qib to'ldiring.

GLOSSARIY

Termin	O'zbek tilidagi izohi	Rus tilidagi izohi	Ingiliz tilidagi izohi
Modernizatsiya Модернизация Modernization	Pedagogik ta'lim jarayoni va pedagogika fanini davr talablari asosida yangilash	Процесс педагогического образования и образовательной науки на основе обновления периода	Modernization of pedagogical process and pedagogical science on the basis of time requirements
Uzluksiz ta'lim Непрерывное образование Continuous education	O'zaro mantiqiy izchillik asosida bog'langan hamda soddadan murakkabga qarab rivojlanib boruvchi va bir-birini taqozo etuvchi bosqichlardan iborat yaxlit ta'lim tizimi	Ссылка на основе логической последовательности и простоты, в зависимости от сложности разработки и требует один шаг целостной системы образования	Integrated learning system consisting of interconnected and interconnected stages, connected by a logical sequence
ta'limni milliy modeli, национальный модель образования, Educational model	O'zbekiston respublikasida ta'lim tizimini yangilangan sog'lom pedagogik tafakkur asosida tubdan isloh qilish, ta'lim-tarbiya muassasalarida tayyorlanadigan kadrlarni intellektual, ma'naviy va axloqiy saviyasiga ko'ra rivojlangan mamlakatlardagi darajaga yetkazish	Система образования Республики Узбекистана на основе обновленного звука педагогического мышления радикальных реформ, учебные заведения и персонал подготовили интеллектуальный, духовный и нравственный уровень развитых	Theoretical and methodological, practical and pedagogical approaches to radical reforming of the education system in the Republic of Uzbekistan on the basis of up-to-date healthy pedagogical thinking, as well as bringing the cadres trained in the educational institutions to the

	bo'yicha belgilangan nazariy-metodologik, amaliy-pedagogik yondoshuvlar majmui. Ta'limning milliy modelida ma'naviy-intellektual jihatdan barkamol shaxsning o'z ijodiy qobiliyatini to'la namoyon etishini ta'minlash ko'zda tutiladi.	стран в соответствии с уровнем теоретико-методологического и практического набором педагогических подходов.	level of developed countries at the level of intellectual, spiritual and ethical level.
Ta'lim Образование, education	O'quvchi va talabalarga bilim berish, tarbiyalash, rivojlantirish ko'nikma va malakalar hosil qilish jarayoni, yoshlarni hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi	Школьники и студенты по развитию знаний, подготовки, навыков и квалификации, чтобы убедиться, что процесс, основным средством подготовки молодых людей к жизни и работе	The process of educating, educating, developing skills and skill in pupils and students is a major tool for preparing young people for life and work.
Tizim Система, system	Tartibga solingan, o'zaro bog'langan va ta'sir ko'rsatib turadigan pedagogik hodisa	Следственная связь между образовательным событием	A regulated, interdependent and influential pedagogical event
Ta'lim	Turli daraja va yo'nalishdagi o'zaro aloqador	Различные степени и взаимные связанные	Integrated continuing education programs

tizimi Система образова ния, Educationa l system	uzluksiz ta'lim dasturlari va davlat ta'lim standartlari, tashkiliy-huquqiy tarlaridan qat'iy nazar ta'lim muassasalarining barcha tarmoqlari, ta'limni boshqaruv organlari va ular qoshidagi muassasa hamda tashkilotlarni qamrab oluvchi tizim	программы непрерывного образования и государственные образовательные стандарты, независимо от организационно- правового Тарлев все сектора образовательных учреждений, органы управления образования и учреждения и организации в рамках системы контейнера	of varying degrees and directions, and the system of inclusive education, regardless of organizational and legal status, covering all sectors of educational institutions, education management bodies and their institutions and organizations
Ta'lim prinsiplari принципы образова ния EducationPr inciples	Yoshlarga ta'lim- tarbiya berishda ta'lim maqsadlariga muvofiq o'qitishning asosiy xarakterini belgilab beruvchi tayanch qoidalar	По образованию молодежи в образовательных целях преподавания основных правил, которые определяют характер базы	Guidelines for determining the basic character of education in accordance with educational objectives for young people
Tarbiya Воспита ние Education	Shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon; yosh avlodni mujassam rivojlantirishga yo'naltirilgan	Личные определенные физические, психические, моральные и духовные образования, направленные на учебном процессе; развитие молодого поколения,	Practical pedagogical process aimed at the formation of certain physical, psychological, moral, spiritual qualities in a person; Continuous delivery of universal and

	umuminsoniy hamda milliy ijtimoiy tajribani o'quvchi va talabalarga uzluksio' taqdim etish jarayoni	сочетающее в себе человеческий и социальный опыт школьников и студентов, чтобы обеспечить непрерывный процесс	national social experience to students and students aimed at the inclusive development of the younger generation
Innovatsiya ция, Инновация innovation	Yangidan kiritilgan tushunchalar, tartib-qoidalar, texnologiyalar va yangiliklar	Новые концепции, процедуры и технологии новости	New concepts, rules, technologies and news
Menejment, Менежмент, Management	Mavjud minimal imkoniyatlarda nmaksimal natijalarga erishish maqsadida muayyan xodim yoki guruhga ta'sir etish, ular bilan hamkorlik qilish jarayoni	Для достижения текущего минимума nmaksimal эффекта конкретного лица или группы лиц, они должны сотрудничать с процессом	Effect on a particular employee or team, the process of collaboration with them in order to achieve the best possible results in the existing minimum capabilities
Kompetensiya	Lotinchada "competo" erishyapman, munosibman, loyiqman- u yoki bu sohadagi bilimlar, tajribaga degan ma'nolarni anglatadi.	Латинская «Конкурировать» цель, достойная, loyiqman- он или средства познания, опыт работы в этой области.	In Latin, I'm gaining a "competo", meaning worthy, worthy, or knowledgeable, or experience.
Boshqaruv	Bu qadimgi san'at va eng yangi fandir	Это самое древнее искусство и наука	It is the oldest art and the latest fanatic
Ko'pqirrali qobiliyalar	Soddaroq qilib tushuntiradigan bo'lsak ko'pqirrali	Простое объяснение многообразных навыков с помощью	To illustrate, it is understood that multidimensional

	qobiliyatlar deganda turli xil insonlar turli xil uslublar orqali yoki bir inson turli xil narsalarni turli xilda o'rganilishi tushuniladi. Xouta'kidlashicha hech qachon ikki o'rganuvchi bir xil bo'lmaydi: har bir shaxs o'ziga xos qobiliyatlar egasidir	различных методов для разных людей означает разные вещи для человека или понять различные виды обучения. Хоу сказал, что никакие два исследования не являются не то же самое: каждый человек имеет недостаток состояние	abilities can mean that different people learn differently or in different ways. As Hoe argues, the two learners will never be the same: each person has his own abilities
Avtoritar rahbar	Barcha ko'rsatmalarni ishchanlik ruhida, aniq, ravshan, keskin ohangda xodimlariga yetkazadi	Все инструкции конструктивный дух, четкие, яркие, острые навыки	It sends all instructions to its employees in a business sense, clear, clear, sharp tone
Liberal (loqayd)	Uslubda ishlaydigan rahbar - kayfiyatini, ishga munosabatini, ishdan mamnun yoki mamnun emasligini bilish qiyin. Unda ta'qiqlash, po'pisa bo'lmaydi, uning o'miga, ko'pincha, ishning oxirgi oqibati bilan tanishish bilan cheklanadi, xolos.	Управление материальных потоков - настроение, отношение, довольное или недовольное знать, что тяжелую работу. Запрет не будет угрожать, а, по большей части ограничивается встретить конец последнего случая.	It is difficult to know how the manager working in style - mood, work attitude, satisfaction, or dissatisfaction with the job. It does not intimidate, and it is often limited to getting acquainted with the final outcome of the case.
Demokratik	Aksincha, o'z qo'l	Напротив, ego	On the contrary, he

rahbar -	ostidagilarga mustaqillik, erk berish tarafdori. Ishda topshiriqlar berganda ishchilarning qobiliyatini hisobga oladi, shaxsiy moyilliklarni ham hisobga oladi.	подчиненные, выступающие за независимость, свободу. Учитывая возможность работы в предоставлении инструкции работников, принимая во внимание личные наклонностей.	is a supporter of freedom and self-determination. She takes into account the capabilities of the worker when she gives her assignments, and takes into account individual trends.
Tarbiya	Muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'qitish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.	Цель конкретного, ясно и растет все аспекты человека на основе социального и исторического опыта, сознания, поведения и перспективы процесса разработки контента.	A process of comprehensively cultivating a person, developing consciousness, behavior and outlook on the basis of specific, concrete goals and socio-historical experience.
Aqliy tarbiya	Ilm-fan, texnika va texnologiya borasida qo'lga kiritilayotgan yutuqlar, yangilik va kashfiyotlardan boxabar etish, ularga ijtimoiy va tabiiy fanlar asoslari xususidagi bilimlarni berish tarzida tafakkurni shakllantirish, dunyoqarashini rivojlantirish;	Науки, техники и технологии достижения, инновации и открытия осведомлены о социальных и естественных наук основе знаний о формировании стиля мышления и мировоззрения развития;	Developing the world of thought and thinking in the way of science, technology and technology achievements, innovations and discoveries, teaching them the basics of social and natural sciences;

Estetik tarbiya	Estetik his-tuyg'u, estetik didni tarbiyalash, ularning ijodiy qobiliyatlari, estetik ehtiyojlari va go'zallikni sevish, go'zallikka intilish tuyg'ularini rivojlantirish, estetik madaniyatni shakllantirish;	Эстетические эмоции, эстетическое и культурное наследие их творческих способностей, потребностей развития чувства погоне за любви и красоты, красоты, культуры;	Aesthetic feelings, upbringing of aesthetic taste, love of their creative abilities, aesthetic needs and beauty, development of emotions of beauty, formation of aesthetic culture;
Ekologik tarbiya	Ekologik bilimlar berish asosida shaxs, jamiyat va tabiat birligi hamda aloqadorligini o'quvchilarga tushuntirish, ularda ekotizimning inson, insoniyat, jamiyat taraqqiyotidagi muhim o'rni va mohiyati borasidagi tushunchalarni qaror toptirish, tabiatga nisbatan ehtiyotkorona va mas'uliyat bilan munosabatda bo'lish, tabiatni asrash to'g'risida g'amxo'rlik qilish kabi tuyg'ularni qaror toptirish, shuningdek, ekologik	Экологические знания о единстве личности, общества и природы, и объяснить студентам, их участие в человеческой экосистеме, важная роль в развитии человеческого общества, а также укрепить наше понимание сущности природы осторожный и ответственное отношение к уходу за сохранение дикой природы, создание таких чувств а также формирование экологической культуры;	Explanation to the reader of the individual, society and nature on the basis of the ecological knowledge, as well as the understanding of the ecosystem's role in the development of human, humanity and society, careful and responsive attitude to nature, care for nature conservation, As well as the formation of ecological culture;

	madaniyatni shakllantirish;		
Oila	Oila-er-xotinlik ittifoqiga, qarindoshlik aloqalariga, umumiy xo'jalik yuritadigan er va xotin, ota-ona va bolalar, aka-uka va opa-singillar va boshqa qarindoshlar o'rtasidagi munosabatlarga asoslanadigan kichik ijtimoiy guruh; jamiyatning asosi, davlat qudratining manbai.	Семейный брак, семейные отношения, ЕС экономический и жена, родители и дети, братья и сестры и другие родственники, основанные на отношениях между малой социальной группой; основа общества, источник власти государства	A small social group based on relationships between family and marriage, kinship relationships, common husband and wife, parents and children, brothers and sisters and other relatives; The basis of society is the source of state power.
Tarbiya	Tarbiya - muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida bolaning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni. Tarbiya yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq-atvorni tarkib	Цель образования - конкретный, четкий и социально-исторический опыт ребенка мышления, поведение и перспектива процесса разработки контента. Цель воспитания подрастающего поколения, в частности, привести все аспекты того, каким образом общественное сознание и	Education is the process of creating a child's consciousness, attitude and outlook on the basis of specific, concrete goals and socio-historical experience. Education is the process of bringing up the younger generation for a specific purpose, which is aimed at the formation of

	toptirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonidir	поведение примата процессно- ориентированной деятельности	social consciousness and behavior.
Dunyoqarash	Dunyoqarash– insonning tevarak- atrofini qurshab turgan voqelik to'g'risidagi, olamning mohiyati, tuzilishi, o'zining undagi o'rni haqidagi qarashlar, tasavvurlar, bilimlar tizimidir	Перспективы на людях вокруг вокруг окружающей действительности, суть Вселенной, ее структура, ее система знаний о роли креста,	The world is a system of knowledge, reality, structure, conceptions, sections, knowledge about the reality surrounding human surroundings
Didaktika	(grekcha "didaktikos" – o'qituvchi, "didako" o'rganuvchi) pedagogikaning ta'lim muammolarini ishlab chiquvchi qismi.	Греческие didaktikos «» учитель «исследование didako») педагогика является частью разработчиков проблем.	Greek language "didactic" - teacher, "didako" learning) is a part of the educational problem of pedagogy.
Metod	1) tabiiy va ijtimoiy hayot hodisalarini tadqiq qilish, bilish usuli, harakat qilish tarzi; 2) maqsadga eltuvchi yo'l, ya'ni, maqsadga erishish yo'lidagi xatti- harakatlarning o'ziga xosligidir.	1) природные и социальные явления, пытаюсь познать образ жизни; 2) Путь к цели, то есть специфика действий, путь к достижению этой цели.	1) prirodnye i socialnye yaveniya, pytayaz pozniynye tasvir; (2) Put a clause, an est specification, a description and a description.
Kasbiy yo'nalgan	Shaxsning aniq bir faoliyat turiga	Тип деятельности, который нуждается	Ability, interests, needs and

	bo'lgan qobiliyati, qiziqishlari, ehtiyoji va qat'iy ishonchi (a.b. Seyteshev); 2) kasb tanlash, qiziqish, qat'iy ishonch hamda kasb tanlash motivlari o'rtasidagi aloqaning shaxsiy sifatlarda yetakchilik qilishi (n.k. Stepankova).	человек, интересов и твердо верит в способности (США Seyteshev); 2) выбор профессии, уверенность, интерес и выбор мотивов связи между личными качествами руководства (мобильные телефоны Štěpánková).	perseverance of a person for a particular activity (a. Seyteshev); 2) Leadership of choice, choice of profession, motivation and choice of occupation in private qualities (eg, Stepankova).
Dars	Bevosita o'qituvchi rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli, o'qituvchi rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayoni.	Непосредственно к определенной группе студентов под руководством преподавателя к активному процессу обучения, проведенному группой студентов под руководством процесса подготовки учителей.	The main form of the instructional process with a specific group of students under the guidance of a teacher is a learning process conducted with a group of students under the guidance of a teacher.
Metod	Grekcha tadqiqot, maqsadga erishish, usuli deganidir. Bu so'zning etimologiyasi (kelib chiqishi) uning ilmiy kategoriya sifatidagi talqinida	Греческое исследование, путь к достижению этой цели, способ работы. Эта этимология (происхождение) слова в своей категории, как	Greek research means the way to achieve goals. The etymology of this word is reflected in its scientific category. "Method - in the most general sense - the method

	ham aks etgan. “metod – eng umumiy ma’noda – maqsadga erishish usuli, ma’lum tarzda tartibga solingan faoliyat”.	передача прошла. «Метод - метод для достижения цели здравого смысла, определенных регулируемых видов деятельности».	of achieving the goal, the activity that has been specifically regulated”.
Seminar	Bu o‘qituvchini ta’lim oluvchilar bilan faol muloqotga kirishishga yo‘naltirilgan, nazariy bilimlarni amaliy faoliyatda amalga oshirish uchun zaruriy shart-sharoitni ta’minlovchi ta’limni tashkil etish shaklidir.	Этот учитель обучен общаться с активными теоретическими знаниями с практической деятельностью, направленной на обеспечение необходимых условий для реализации формы организации образования.	This is a form of education that provides the teacher with an opportunity to communicate effectively with the learners, providing the necessary conditions for the implementation of theoretical knowledge in practical activities.
Amaliy mashg‘ulot	O‘quv ishini tashkil etishning asosiy shakllaridan biri bo‘lib, eksperimental tavsifdagi mustaqil topshiriqlarni talabalarning professor-o‘qituvchi bilan birgalikda bajarishini o‘zida aks ettiradi.	Обучение является одной из основных форм экспериментальной работы независимых задач, описанных студентов, преподаватели отражают соответствие с	One of the main forms of the curriculum is the independent tasks of the experimental character, reflecting the joint work of the students with the professor-teacher
	Mustaqil ish O‘qituvchining topshirig‘i va uning	Задача и обязанность подготовки	The way in which the instructor's assignment and the

	rahbarligida o'quv vazifasini hal etadigan ta'limni tashkil etish shakli.	руководства учителя, которые будут формировать организацию образования.	way he organizes his / her educational work are under his / her supervision.
--	--	---	---

TEST TOPSHIRIQLARI

1. "Pedagogika" terminining ma'nosi nima?

- a) "Pedagogika" – "bola yetaklamoq" so'zidan olingan;
- b) "Pedagogis" – "bolashunoslik" so'zini anglatadi;
- c) Yunoncha "Payne" – "bola", "agogein" – "yetaklamoq" ma'nosini bildiradi;
- d) Pedagogika "Pedagogos" grekcha – "bola yetaklamoq" ma'nosini bildiradi.

2. Pedagogika fanining ob'yekti nima?

- a) Talim-tarbiya beruvchi shaxs;
- b) Pedagogika fanining ob'yekti – shaxs;
- c) Pedagogika fanining ob'yekti – ta'lim, darslik va sinf;
- d) Yaxlit pedagogik jarayon.

3. O'qituvchining kasbiy sifatлари to'g'ri ko'rsatilgan qatorni aniqlang.

- a) Vatanparvarlik, iznizomlilik, yaxshilik qilish, bolalarni sevishtirish, ijodkorlik, kuzatuvchanlik.
- b) Ijodkorlik, qat'iyatlilik, tashkilotchilik, bilimdonlilik, izlanuvchanlik, tashabbuskorlik, talabchanlik.

c) Nutq qobiliyati, diqqatni taqsimlay olish, obro' orttira olish, kelajakni ko'ra olish qobiliyati, kuzatuvchanlik, mas'uliyatlilik.

- d) B va S javob to'g'ri.

4. O'zbek pedagogikasi tarixida pedagogikaga birinchi marta to'g'ri ta'rif bergan kim?

- a) Nosir Xisrav;
- b) Abdurahmon Jomiy;
- c) Alisher Navoiy;
- d) Abdulla Avloniy.

5. Quyidagilardan qaysi biri pedagogikaning asosiy tushunchalari (kategoriyalari) hisoblanadi?

- a) Bilim, ko'nikma, malaka, iqtidor;
- b) Rivojlanish, ma'lumot, ta'lim, tarbiya, ko'nikma, malaka, bilim, o'rgatish,
- c) Muhit, irsiyat, tarbiya, o'qish, o'qitish, shaxsning shakllanishi;
- d) Hamma javoblar to'g'ri.

6. Ta'lim bu - ...

a) Ta'lim-tarbiya natijasida olingan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda shakllangan dunyoqarashlar majmuidir;

- b) Ta'lim - bu o'qitishdir;

c) Maxsus tayyorlangan kishilar rahbarligida o'tkaziladigan, o'quvchilarning bilim, qobiliyatlarini o'stiradigan, ularning dunyoqarashini tarkib toptiradigan jarayondir;

d) O'sib kelayotgan avlodda hosil qilingan bilimlar asosida aqliy komolot, dunyoqarashini, insoniy e'tiqod, burch va ma'suliyatini, jamiyatimiz kishilariga xos bo'lgan axloqiy fazilatlarni kamol toptirish maqsadini ifodalaydi.

7. Tarbiya bu -

a) Tarbiyalovchi o'zi xohlagan sifatlarini tarbiyalanuvchilar ongiga singdirish uchun ularning ruhiyatiga ma'lum maqsadga ko'ra tizimli ta'sir ko'rsatishidir;

b) Tarbiya bu – yoshlarni har tomonlama tarbiyalashdir;

c) Ta'lim jarayonida beriladigan ish mazmunini bolalarga ma'lum tarbiyalarni singdirish va kelajakka tayyorlashdir;

d) Tarbiya bu – bir jarayondir.

8. Ma'lumot bu –

a) Maxsus tayyorlangan kishilar tomonidan o'tkazilib, o'quvchi dunyoqarashini shakllantirish;

b) Ma'lumot bu – ta'lim-tarbiya yig'indisidir;

c) Ta'lim-tarbiya natijasida olingan va tizimlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalar hamda shakllangan dunyoqarashlar majmuidir;

d) Maxsus tayyorgarlik natijasida hosil qilingan bilimdir.

9. Pedagogika fanlar tizimiga kiruvchi tarmoqlar to'g'ri ko'rsatilgan qatorlarni aniqlang?

a) Filologiya, sotsiologiya, maktab gigiyenasi, pedagogika, psixologiya, odam anatomiyasi va fiziologiyasi.

b) Pedagogika – psixologiya, pedagogika-sotsiologiyasi, teatr pedagogikasi, harbiy pedagogika, oila pedagogikasi, axloq tuzatish, mehnat pedagogikasi;

c) Umumiy pedagogika, yosh pedagogikasi, maxsus pedagogika, pedagogika tarixi, xususiy metodikalar, qiyosiy pedagogika, ijtimoiy pedagogika.

d) Ijtimoiy pedagogika, didaktika, kasb pedagogikasi, mehnat pedagogikasi.

10. Pedagogika fani qaysi fanlar bilan bog'liq?

a) Psixologiya, anatomiya-fiziologiya, maktab gigiyenasi, sotsiologiya, filologiya, falsafa, turli fanlar metodikalari;

b) Pedagogika asoslari, didaktika - ta'lim nazariyasi, tarbiya nazariyasi;

c) Matematika, tarix, adabiyot, biologiya, kimyo;

d) Umumiy pedagogika, pedagogika tarixi, yosh pedagogikasi, maxsus pedagogika.

11. Qaysi javobda ilmiy pedagogik tadqiqot metodlari to'g'ri ko'rsatilgan?

a) Kuzatish, test, algoritmlash, loyihalash, mashqlar, amaliy ishlar, laboratoriya ishlari, yangi bilimlarni bayon qilish, induksiya, xulosa chiqarish;

b) Kuzatish, suhbat, o'quvchilarning ijodiy ishlarini o'rganish, o'quv yurti hujjatlarini o'rganish, intervyu olish, anketa, eksperiment, pedagogik kibernetika metodlari;

c) Kuzatish, intervyu olish, suhbat, anketa, reyting, ilmiy tajriba, o'quvchilarning ijodiy ishlarini tahlil qilish, o'quv yurti hujjatlarini o'rganish, matematika statistika, qiyosiy tarixiy tahlil.

d) Ilmiy tajriba, anketa, reyting, o'quvchilarning ijodiy ishlarini tahlil qilish, o'quv yurti hujjatlarini o'rganish, matematika statistika, qiyosiy tarixiy tahlil qilish, ko'rsatmalilik, ma'ruza, laboratoriya ishlari, muammoli ta'lim.

12. Eksperiment metodi bu ...

- a) Tajriba-sinov metodi;
- b) Tahlil qilish metodi;
- c) Ta'lim metodi;
- d) Tarbiya metodi.

13. Shaxsga to'g'ri ta'rif berilgan javobni aniqlang.

a) Muayyan jamiyatning a'zosi, ong egasi bo'lgan o'z hatti-harakatlariga javob bera oladigan insonga shaxs deyiladi.

b) Shaxs deganda jamiyatning a'zosi tushuniladi.

c) Har bir odam shaxs sifatida turlicha namoyon bo'ladi.

d) Jamiyatda moddiy va ma'naviy boyliklardan bahramand bo'ladigan kishilar.

14. Shaxs shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar ko'rsatilgan javobni aniqlang.

a) aqliy, jismoniy, axloqiy, mehnat.

b) irsiyat, ijtimoiy muhit, ta'lim-tarbiya, shaxsning faolligi.

c) irsiyat, muhit, ta'lim-tarbiya, biologik omil, jismoniy, aqliy, ma'naviy kamol topish.

d) biologik omil, ta'lim-tarbiya, ijtimoiy muhit.

15. Irsiyat tushunchasini ta'riflang.

a) biologik xususiyat tushuniladi

b) irsiyat deganda bolaning umuman yaqin ajdodlarga o'xshashligi tushuniladi.

c) irsiyat deganda bolaga ota-ona va umuman yaqin ajdodlaridan ya'ni nasldan – naslga o'tadigan biologik xususiyat va o'xshashlik tushuniladi.

d) ajdodlarga o'xshashligi tushuniladi.

16. Rivojlanish deb nimaga aytiladi?

a) bola vaznining oshishi suyak va muskul tizimining rivojlanishi

b) kamol topishi aql – zakovatining shakllanishi

c) bola vaznining oshishi, suyak va muskul tizimining, tanosil a'zolarining, nerv – funksional faoliyatining kamol topishi aql zakovatining shakllanishiga aytiladi.

d) bolaning suyak va muskul tizimining, aql zakovatining shakllanishiga aytiladi.

17. Ta'lim tizimi deb nimaga aytiladi?

a) ijtimoiy, iqtisodiy rivojlanishda hosil bo'ladigan ta'lim-tarbiya muassasalari

b) ta'lim sohasidagi davlat siyosatini amalga oshiruvchi barcha turdagi, ta'lim-tarbiya muassasalarining tartibga solingan yig'indisi

c) ma'lum bir mamlakatning ichki va tashqi siyosatiga ta'sir ko'rsatuvchi, belgili qonun-qoidalar asosida tuzilgan ta'lim-tarbiya muassasalar majmui

d) oliy o'quv yurtlari, bog'cha, maktab, maktabdan tashqari muassasalar, diniy maktablar yig'indisi

18. O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'limning ta'lim turlari ketma-ketligi to'g'ri berilgan javobni toping?

a) Maktabgacha ta'lim va tarbiya;

Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim;

Professional ta'limi;

Oliy ta'lim;

Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim;

Maktabdan tashqari ta'lim;

b) Maktabgacha ta'lim;

Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim;

Kasb-hunar ta'limi;

Oliy ta'lim;

Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim;

Maktabdan tashqari ta'lim.

c) Maktabgacha ta'lim;

Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim;

Kasb-hunar ta'limi;

Oliy ta'lim;

Maktabdan tashqari ta'lim.

Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim;

d) birinchi va ikkinchi javoblar to'g'ri;

19. Sinxron ta'lim qanday ta'lim?

a) masofaviy

b) elektron ta'lim

c) onlayn ta'lim

d) inovatsion ta'lim

20. O'quv rejasi nima?

a) O'quv fanlarining nomi, o'tiladigan soatlar miqdori, fakultativ mashg'ulotlar uchun ajratilgan soatlar miqdori, o'quv yilining qurilishi ko'rsatilgan davlat hujjatidir.

b) O'quv fanlarining nomi va miqdori, sinflardagi o'rganilish izchilligi, dars jadvali ko'rsatilgan davlat hujjatidir.

c) O'quv fanining mazmuni ko'rsatilgan davlat hujjatidir.

d) O'quv fanlari soatlari ko'rsatilgan hujjatdir.

21. Boshlang'ich ta'limda qaysi fanlar orqali estetik tarbiya berish nazarda tutilgan?

a) Matematika, ona tili, rus tili.

b) Barcha o'quv fanlari.

c) Mehnat, musiqa, tasviriy san'at.

d) O'qish, ona tili, odobnoma.

22. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni necha bob va necha moddadan iborat?

a) 11 bob 75 modda

b) 6 bob 35 modda

c) 5 bob 34 modda

d) 49 bob 56 modda

23. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunga o'zgartirishlar kiritilib, eng so'ngi tahrirdagi loyihasi qachon qabul qilindi?

a) 1997 yil 29-avgust;

b) 2015-yil 21-oktabr;

c) 2020-yil 23-sentabr;

d) 2019-yil 13-dekabr;

24. "Ta'lim to'g'risida"gi qonunda dual ta'lim haqida nechanchi moddada berilgan?

a) 75 modda

b) 35 modda

c) 17 modda

d) 56 modda

25. "Ta'lim to'g'risida"gi qonunda inkluziv ta'lim haqida nechanchi moddada berilgan?

a) 20 modda

b) 35 modda

c) 17 modda

d) 56 modda

26 Oliy ta'limning bosqichlari qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

a) bakalavriyat o'qish muddati kamida 4 yil, magistratura o'qish muddati kamida 2 yil

b) bakalavriyat o'qish muddati kamida 4 yil, magistratura o'qish muddati kamida 2 yil, aspirantura o'qish muddati kamida 2 yil

c) bakalavriyat o'qish muddati kamida 4 yil, magistratura aniq mutaxassislik bo'yicha bakalavriyat negizida kamida 3 yil

d) a va s javoblar to'g'ri

27. Abdulla Avloniy qachon va qayerda tavallud topgan?

- a) 1878 yil, Toshkent shahar, Merganchi mahalla.
- b) 1890-yil, Toshkent shahar, Merganchi mahalla.
- c) 1870-yil, Farg'onada.
- d) 1920-yil, Toshkentda.

28. "Turkiy guliston yoxud axloq" asari qachon yaratilgan?

- a) 1913 yil;
- b) 1901 yil;
- c) 1926 yil;
- d) 1924 yil.

29. Avloniy yaratgan darsliklar.

- a) "Onalar maktabi", "Buyuk didaktika";
- b) "Alifbe", "O'qish kitobi";
- c) "Birinch muallim", "Ikkinchi muallim";
- d) "Adabiyot", "Oddiy muallim".

30. Pedagoglik kasbi qachon vujudga kelgan?

- a) Pedagoglik kasbi kishilik jamiyati vujudga kelgan davrdan boshlab vujudga kelgan;
- b) Pedagoglik kasbi urug'chilik davri vujudga kelgan davrda vujudga kelgan;
- c) Pedagoglik kasbi oila, xususiy mulk va davlatchilik kelib chiqqan davrda vujudga kelgan;
- d) Pedagoglik kasbi kishilik jamiyati shakllanib, turmush tajribalarini keyingi avlodga qoldirish ehtiyoji paydo bo'lgan davrda vujudga kelgan.

31. Test sinovlar metodi bu ...

- a) Yozma javoblarni ommaviy ravishda yig'ib olish metodi;
- b) O'z vaqt ichida o'quvchilarning bilimlarini yoppasiga baholash metodi;
- c) O'quvchilarning ijodiy ishlarini o'rganish metodi;
- d) A va b javoblar to'g'ri.

32. Irsiyat tushunchasini ta'riflang.

- a) biologik xususiyat tushuniladi
- b) irsiyat deganda bolaning umuman yaqin ajdodlarga o'xshashligi tushuniladi.
- c) irsiyat deganda bolaga ota-ona va umuman yaqin ajdodlaridan ya'ni nasldan – naslga o'tadigan biologik xususiyat va o'xshashlik tushuniladi.
- d) ajdodlarga o'xshashligi tushuniladi.

33. Shaxs shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar ko'rsatilgan javobni aniqlang.

- a) aqliy, jismoniy, axloqiy, mehnat.
- b) irsiyat, ijtimoiy muhit, ta'lim-tarbiya, shaxsning faolligi.

c) irsiyat, muhit, ta'lim-tarbiya, biologik omil, jismoniy, aqliy, ma'naviy kamol topish.

d) biologik omil, ta'lim-tarbiya, ijtimoiy muhit.

34. Shaxsga to'g'ri ta'rif berilgan javobni aniqlang.

a) Muayyan jamiyatning a'zosi, ong egasi bo'lgan o'z hatti-harakatlariga javob bera oladigan insonga shaxs deyiladi.

b) Shaxs deganda jamiyatning a'zosi tushuniladi.

c) Har bir odam shaxs sifatida turlicha namoyon bo'ladi.

d) Jamiyatda moddiy va ma'naviy boyliklardan bahramand bo'ladigan kishilar.

35. Avloniying "Turkiy guliston yoxud axloq" asari qachon yaratilgan?

a) 1913 yil;

b) 1901 yil;

c) 1926 yil;

d) 1924 yil.

36. Maktabdan tashqari ta'lim muassasalari qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

a) sport, musiqa maktablari, maxsus maktablar, maktab internatlar, kutubxonalar

b) barkamol avlod markazlari, kutubxonalar, klublar, sport, musiqa, san'at maktablari, studiyalar, sog'lomlashtirish muassasalari

c) kutubxona, studiyalar, iste'dod markazi, sog'lomlashtirish muassasalari

d) sport klublar, sog'lomlashtirish muassasalar, o'quvchilar ijodiyoti markazi

37. O'quvchining o'qituvchi rahbarligida masala yoki muammoni mustaqil o'rganishga asoslangan o'quv faoliyati.

a) mustaqil ishlash deyiladi.

b) mustaqil ta'lim deyiladi.

c) amaliy mashg'ulotlar deyiladi.

d) seminar deyiladi.

38. Dunyoqarashning bilishga oid komponentlari qanday terminlar bilan ataladi?

A) Dunyoni idrok etish

B) Dunyoqarashni shakllantirish

C) Dunyoni tushunish

D) A va C javoblar to'g'ri

E) Voqelikka munosabatni baholash

39. Dunyoni idrok etishning asosiy funksiyasi nima?

A) Hissiy tajribani to'plash, real mavjud bo'lgan obyektiv dunyo haqida axborot olish

B) Mantiqiy tafakkurni boyitish

C) voqelikka shaxsiy munosabatini rivojlantirish

D) Hodisalarni turli nuqtai nazardan ko'rish, bir holatdan ikkinchi holatga o'tishini kuzatish

E) Insonning butun shaxsi haqida yaxlit ma'lumot olish

40. Axloqiy tarbiyaning asosiy vazifalari nimalardan iborat?

A) huquqiy ongni shakllantirish, qonunlarga hurmatni tarbiyalash, tabiatga ma'sullik munosabatini shakllantirish.

B) fanni o'rganishga muhabbat uyg'otish, bilimga tashnalik fazilatlarini tarbiyalash, axloqiy ongni shakllantirish

C) ong hissi va xulq-atvor malakalari va milliy qadriyatlar bilan oshno qilish.

D) o'zaro hurmat hissini tarbiyalash.

41. Axloqiy tarbiyani amalga oshirish yo'llarini to'g'ri javobda ko'rsating.

A) dars jarayonida, mahallada, kutubxonada.

B) oilada, maktabda, dars jarayonida, sinf va maktabdan tashqari ishlarda, sinf tarbiyaviy soatlarida, mahallada, jamoatda va h.k.

C) jamoatda, tadbirlarda, mahallada, oilada.

D) maktabda, dars jarayonida, jamoatda

42. "Bilgilki yomon yoru-do'stlarning borligining zarari, yaxshi va sodiq yoru-do'stlarning bo'lmaganidan ko'ra kattaroqdir"

A) Gegel B) Demokrit C) Suqrot D) Arastu

43. Estetika so'zining ma'nosini aniqlang.

A) lotincha -his qilish degan ma'noni bildiradi.

B) yunoncha - go'zallik demakdir.

C) estetika – zamonaviy yashash ma'nosini bildiradi.

D) yunoncha – madaniyat ma'nosini bildiradi.

44.) Estetik tarbiya vositalari to'g'ri ko'rsatilgan qatorni aniqlang.

A) teatr, kino, musiqa, tasviriy san'at.

B) tabiat, musiqa, tasviriy san'at.

C) tabiat, san'at va uning turlari, so'z, mehnat.

D) ishlab chiqarish korxonalari (zavod, fabrika)

E) A va B javoblar to'g'ri.

45. Umumiy o'rta ta'lim DTSda qaysi fanlar orqali estetik tarbiya berish nazarda tutilgan?

A) Matematika, ona tili, jismoniy tarbiya, musiqa

B) Barcha o'quv fanlari orqali

C) Musiqa, jismoniy tarbiya, tasviriy san'at

D) Jismoniy tarbiya, odobnoma, ona tili

46. Go'zallik yaratuvchi kasb egalari kimlar?

A) Qo'shiqchilar, raqqosalar, usta – hunarmandlar

B) O'z kasbining mohir ustalari

C) Rassomlar, san'atkorlar, haykaltaroshlar

D) Shoira, o'qituvchi, raqqosalar

47. Estetik tarbiya yo'nalishlari berilgan qatorni ko'rsating.

A) Tabiat go'zalligi, mehnat go'zalligi

B) San'at go'zalligi

C) Muloqot munosabat go'zalligi

D) Barcha javoblar to'g'ri

48. Mehnat tarbiyasining asosiy vazifalarini ko'rsating.

A) ijtimoiy foydali mehnatda, o'quvchilar jamoasini boshqarish ishlarida, navbatchilik ishlarida, xasharlarda ishtirok etish

B) axloqiy xulq-atvor va qonunga, o'z vatani ramzlariga hurmatni tarbiyalash.

C) iqtisodiy tafakkur, ishbilarmonlik sifatleri, ijtimoiy faollik, tashabbuskorlikni tarbiyalash

D) o'quvchilarni mehnat qilishga odatlantirish va unga muhabbatni tarbiyalash, o'z-o'ziga xizmat qilishga, o'z galar mehnatini qadrlashga o'rgatish, kasbga yo'naltirish.

49. Shaxsning har tomonlama rivojlantirishning tarkibiy qismlarini ko'rsating?

A) aqliy, axloqiy, jismoniy, mehnat va estetik tarbiya, nafosat tarbiya

B) o'qitish, tarbiyalash, o'z-o'zini tarbiyalash.

C) bilim berish va o'quv bilish faoliyati.

D) iqtisodiy, ekologik, psixologik tarbiya.

50. Mehnat tarbiyasi necha turli bo'ladi?

A) 4 turli

B) 5 turli

C) 2 turli

D) 6 turli

51. Insoniyat qo'llari yordamida jismoniy kuch sarflab bajariladigan mehnat?

A) Aqliy mehnat

B) Jismoniy tarbiya

C) Estetik tarbiya

D) Jismoniy mehnat

52. Maqolni davom ettiring. Suvsiz hayot bo'lmas mehnatsiz...

A) Boylik

B) Rohat

C) Halovat

D) Huzur

53. "Salomlashish axloq-odobni belgilab qolmay, balki ma'lum ma'noni, maqsadni ham bildiradi"

- A) A. Temur
- B) Paxlovon Maxmud
- C) "Alpomish" dostonidan Alpomish
- D) Mirzo Ulug'bek

54. To'g'ri tashkil etilgan mehnat faoliyati qanday xislatlarni tarbiyalashga yordam beradi?

- A) Qat'iyatlik, uyushganlik, intizomlilik
- B) Maqsadga intiluvchanlik, xushyorlik
- C) Chidamlilik, bag'rikenglik, aqllilik
- D) Ko'tarinki kayfiyat, xushchaqchaqlik

55. Faqat insongagina xos xususiyat bo'lgan, tabiat hodisalari va ijtimoiy turmush to'g'risidagi, har bir kishining hayotda tutgan o'rni to'g'risidagi, voqelikka munosabati to'g'risidagi qarashlar tizimi nim deb ataladi?

- A) Ong B) Ishonch C) Dunyoqarash D) Idyealistik metod

56 "Tarbiya biz uchun yo hayot, yo momot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir" so'zlarining muallifi kim?

- a) Yan Amos Komenskiy;
- b) Abdulla Avloniy;
- c) Abdurahmon Jomiy;
- d) K.D. Ushinskiy.

57. Turkiy tildagi yaratilgan dastlabki ta'limiy-axloqiy asar qaysi

- a) Qutadg'u bilig;
- b) Devoni lug'atit turk;
- c) Xibbat ul- Xaqoyiq;
- d) Mahbub ul qulub;

58. Pedagogika fani qaysi fan negizidan paydo bo'lgan

- a) Falsafa
- b) Odobnoma
- c) Tarix
- d) Psixologiya

59. O'tgan asrlarda yaratilgan qaysi asarlarni biz ta'lim tarbiya, odob-axloqqa bevosita dahldor deya olamiz?

- a) "Qutadg'u bilig", "Devonu lug'atit turk"
- b) "Latofatnoma", "Muhabbatnoma"
- c) "Kanz ul-haqoyiq"
- d) "Dahnoma"

60. Pedaogikaning fan sifatida shakllanishida kimlarning hissasi katta?

- a) Farobiy, Beruniy, Ibn Sino
- b) Yan Amos Kamenskiy, Farobiy
- c) Farobiy Ushinskiy
- d) Yan Amos Komenskiy, Ushinskiy

61. Shaxsni rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar qaysilar?

- a) Irsiyat, ijtimoiy muhit, ta'lim-tarbiya, faoliyat;
- b) Irsiyat, oilaviy muhit, ovqatlanish
- c) Ijtimoiy muhit, sport bilan shug'ullanish
- d) Sport bilan shug'ullanish, ovqatlanish

62. Tarbiyaning asosiy belgilaridan biri, bolaga yaxshi ism qo'yish, ilmu adab o'rgatish, ota-onaga, umuman, kattalarga hurmat hissini singdirishdan iboratligini uqtirgan alloma kim?

- a) Alisher Navoiy;
- b) Ahmad Yassaviy;
- c) Al Farobiy;
- d) Al Beruniy

63. Pedagogika olamiga savol javob va «evristik» suhbat metodini olib kirgan faylasuf olim kim?

- a) Suqrot;
- b) Platon;
- c) Arastu;
- d) Demokrit;

64. Navoiyning "Hayrat ul-abror" asarida odob-ahloqqa doir asosiy g'oyalar aks etgan javobni ko'rsating?

- a) Adolat, muruvvat, saxiylik, odob, kamtarlik, qanoat, insof, ishq, vafo;
- b) Sevgi, kamtarlik, oliyjanoblik, odobiylik;
- c) Axloq, qanoat, sabr, toqat;
- d) To'g'rilik, rostgo'ylik, mehr;

65. O'quv dasturi necha xil usul bilan tuzilgan?

- a) 2-xil
- b) 4-xil
- c) O'quv dastur usullari bo'lmaydi
- d) 1 va 2 javoblar to'g'ri

66. A.Navoiyning «Mahbub- ul -qulub» asarida o'qituvchi odobiga doir qanday talablar bayon etiladi:

a) Mudarris ota-onasining mansabi, boyligiga qarab bolaga muomala qilmasligi lozim, mudarris bolaga bilgan narsalarini o'rgatishi, bilmagan ilmlarini o'rgatishga urinmasligi kerak.

- b) Muallim yaramas ishlardan, nopoklikdan yiroq bo'lishi kerak
- c) Mudarrislar yomon ishlardan, fisqu fasoddan o'zlarini tiya bilishlari kerak
- d) O'qitishni, tarbiyalashni bilmagan mudarris bolalardan uzoqda yurishi kerak

67. Pedagogika tarixi fani nimani o'rgatadi?

- a) Turli tarixiy davrlardagi tarbiya, maktab va pedagogik nazariyalarni;
- b) Tarbiya, maktab, maorif va pedagogika sohasidagi ilg'or fikrlarni
- c) O'tmish mutafakkirlarning talim-tarbiyaga oid ilmiy merosini;
- d) Talim-tarbiyaning mazmuni va metodlarini;

68. Muxammad Sodik Qoshg'ariyning "Odob as-Solihin" asari necha bobdan iborat?

- a) 7;
- b) 5
- c) 8
- d) 2

69. Muallim bu "Ma'naviy padar" iborasi qaysi allomaning fikriga mansub?

- a) Davoniy;
- b) Yusuf XosHojib;
- c) Kaykovus;
- d) Voiz Koshifiy;

70. Payg'ambarimiz Muhammad alayhisalom «Kishi o'z bolasiga ko'ra afzalroq narsa ato etolmaydi» deydilar (hadis 375). Nuqtalar o'rniga mos so'zni qo'yib davom ettiring.

- a) Odobdan
- b) Aqldan
- c) Ma'rifat
- d) Qo'shiqdan

TEST TOPSHIRIQLARINING JAVOBLARI

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
A	D	B	D	B	C	A	C	C	D
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
B	A	A	B	C	C	D	A	A	A
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
C	A	C	C	A	A	A	A	C	D
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
B	C	B	A	A	B	B	D	D	B
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
B	C	B	A	C	C	D	D	A	C
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
D	B	A	A	C	B	A	A	A	B
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
A	C	A	A	A	A	A	A	A	A

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sh.Mirziyoyev. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017. - 104 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiysi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2011-y.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan yangi o‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori, 20.04.2017 yildagi PQ-2909-s.
6. Y.Rasulova, O.Nurmatova. Pedagogika. – T.: Voris, 2009.
7. Hoshimov K., Nishonova S. va boshqalar. Pedagogika tarixi.- T.: O‘qituvchi, 1996.
8. M.Toxtaxodjayeva va boshqalar. Pedagogika. T.: O‘zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati, 2010
9. Mavlonova R.A., Vohidova N.H., Raxmonqulova N.H.. Pedagogika nazariyasi va tarixi. –T.: Fan va texnologiyalar, 2010.
10. B.Xodjayev. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. 2017.
11. Axmedova M.E. Pedagogika nazariyasi va tarixi (O‘quv qo‘llanma) – T.: Tafakkur bo‘stoni, 2011.
12. Pedagogika tarixidan xrestomatiya //Ped. oliy bilimgozlari talabalari uchun o‘quv qo‘ll. Tuzuvchi-muallif: O.Hasanboeva. – T.: O‘qituvchi, 1992.
13. Abdullayeva Sh.A. va boshqalar. Umumiy pedagogika.- T.: “Zuhra Baraka biznes”, 2021.
14. Buxoriy.Xadislari, 4 jild. T. “Qomuslar bosh muxarririyati” 1997 y.
15. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. –Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993.
16. Salayeva M.S. Umumiy pedagogika. Darslik. - Toshkent “Nodirabegim”. 2021.

Internet saytlari:

1. <http://Ziynet.uz>
2. <http://edu.uz>
3. www.nadlib.uz
4. <http://teoriya.ru>

MUNDARIJA

KIRISH	
1-MODUL: PEDAGOGIKA FANINING NAZARIY ASOSLARI	
1.1. Pedagogika fani, uning predmeti, metodologiyasi, ilmiy-tadqiqot metodlari.....	
1.2. Rivojlanishning asosiy qonuniyatlari.....	
1.3. Didaktikaning maqsad va vazifalari.....	
1.4. Ta'lim mazmuni.....	
1.5. Ta'lim metodlari va vositalari.....	
1.6. Boshlang'ich ta'lim tizimida o'qitishning texnik vositalaridan foydalanishning psixologik va pedagogik asoslari, qo'shimcha vositalar.....	
1.7. Ta'limni tashkil etish shakllari.....	
1.8. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tashxis etish.....	
2-MODUL: TARBIIYA JARAYONINING NAZARIY ASOSLARI	
2.1. Tarbiya jarayonining mazmuni. Tarbiya qonuniyatlari va tamoyillari.....	
2.2. Jamoa tarbiya obyekti va subyekti sifatida.....	
2.3. Oilada tarbiya asoslari.....	
2.6. Tarbiyaning umumiy metodlari.....	
GLOSSARIY	
TEST TOPSHIRIQLARI	
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR	

Inoyatova Zulfiya Xamdamovna

BOSHLANG'ICH VA UZLUKSIZ TA'LIM PEDAGOGIKASI

*(Pedagogika oliy ta'lim muassasalarining bakalavriyat ta'lim yo'nalishi
talabalari uchun o'quv qo'llanma)*

Muharrir
Texnik muharrir
Musahhih
Sahifalovchi-
dizayner

2022-yil _____ da bosishga ruxsat etildi. Bichimi _____
«Times New Roman» garniturasida. Shartli bosma tabog'i _____.
Nashriyot hisob tabog'i _____. Adadi _____ nusxa.
_____ -sonli buyurtma. Bahosi shartnoma asosida.

Original maket _____ ning kompyuter bo'limida tayyorlanib,
_____ bosmaxonasida chop etildi.
_____ -sonli buyurtma.

Manzil: _____

